

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Fysiske størrelse | Physical extent:

Bajer, Fredrik.

Klara-Rafael-Fejden : Med et Digt "Matilde
Fibiger" af Benedicte Arnesen-Kall.

København : Rasmussen & Olsens Bogtrykkeri,
1879

[8], 118 s.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

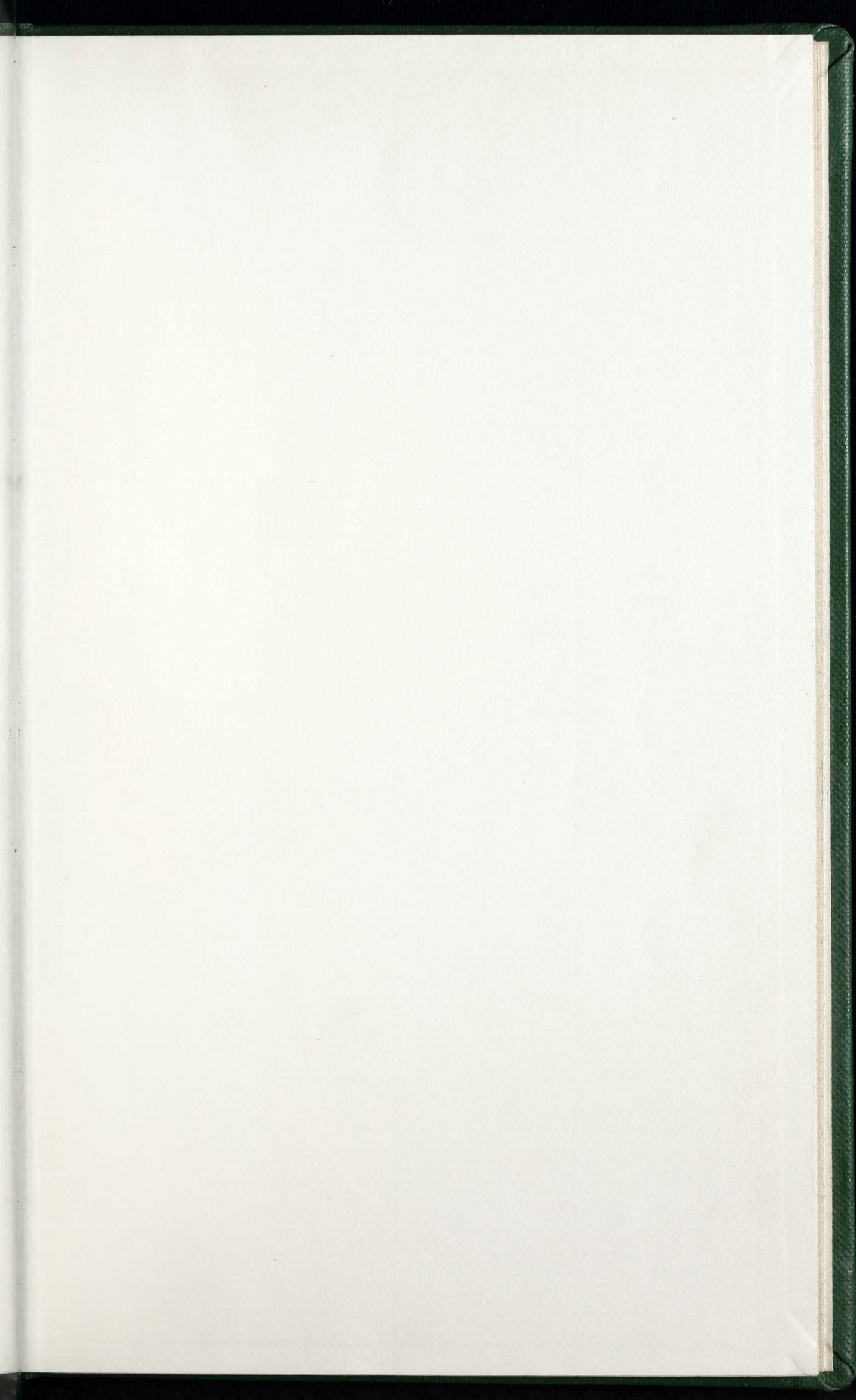
49, - 131, - 8°

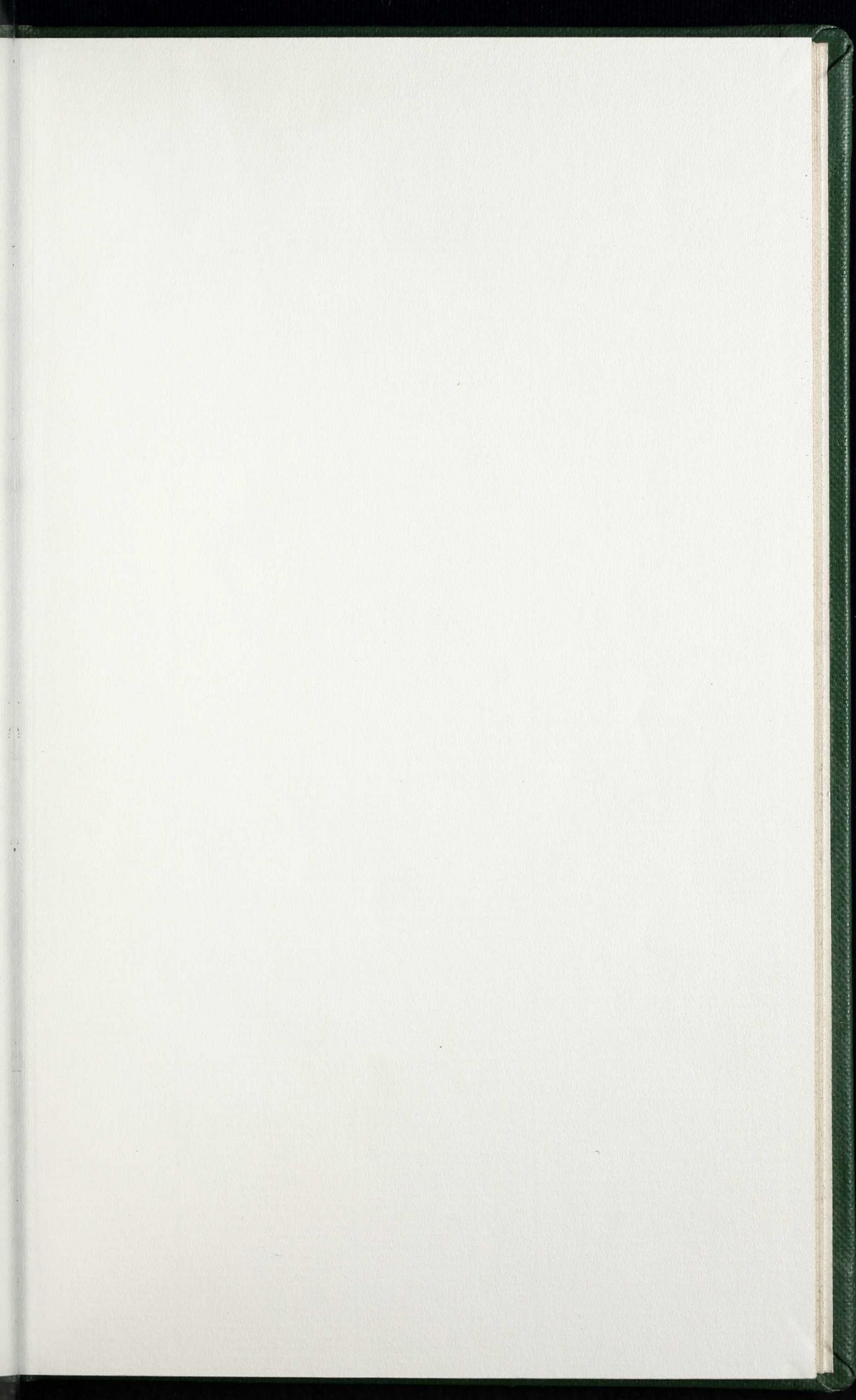
DET KONGELIGE BIBLIOTEK

130020879891

Klara-Rafael-Fejden.

Af

Fredrik Bajer.

„De selv, Klara, er den skønne Idé, der,
som De siger, gennem Vildfarelser skal kæmpe
sig fræm til Maalet.“

(Klara Rafael. Tolv Breve. Kbh. 1851, S. 69.)

Med et Digt, „Matilde Fibiger“, af Benedicte Arnesen-Kall.

KJØBENHAVN.

C. A. Topp's Forlag.

1879.

9959

Klars-Ratsel-Fejden.

Fredrik Bajers.

De nye Klars-Ratsel-Fejden, som
den gamle Klars-Ratsel-Fejde
er en del af den gamle Klars-Ratsel-Fejde.

Med et Billede af den gamle Klars-Ratsel-Fejde.

Trykt hos Rasmussen & Olsen. Ny Vestergade 7.

Forord.

„Ligesom de talløse Verdener i Himmelrummet kan spejle sig i den lille Vanddraabe, vil vi finde, at denne kortvarige Fejde i et af Evropas mindste Riger ligeledes i smaat afspejler de samme Stemninger, som rører sig paa Menneskehedens store Slagmark“. — — Med disse Ord henleddes Opmærksomheden paa „Klara-Rafael-Fejden“, da denne Afhandling den 6te Oktober 1878 begyndte at trykkes i „Folkevennen“. Dennes Redaktør har Forfatteren været fra 1ste September 1877 indtil 18de Maj 1879, hvilken sidste Dag Afhandlingen sluttedes i samme Blad.

Gennem den følgende historiske Fræmstilling at paa- vise Rigtigheden af ovenstaaende Ord har dog ikke været muligt. Blandt andet har den Omstændighed været til Hinder derfor, at der ved Trykningen af en Bladføljeton er visse indsnævrende Hensyn at tage, som man kunde ladet ude af Betragtning, dersom man straks havde bestemt sig for denne Afhandlings Udgivelse som særlig Bog (paa den anden Side er den i den her foreliggende Form forøget med Indholdsliste, er omhyggeligere rettet osv.). Der blev straks bortskaaret et oprindeligt til indledende Forord bestemt Udkast om „Kvindespørsmaalet og Menneskeandens Frihedskamp“, fordi det ikke syntes at egne sig for en Føljeton; det blev derimod trykt paa svensk i Tidsskriftet „Sanningsökaren“ (udg. af K. P. Arnoldson og A. F. Akerberg. Stockholm 1878. Side 192—197). I dette Udkast søgtes paavist, i hvilket Forhold Kvinde- aanden staar til den nationale og den religiøse Idé, til Freds-, Ligheds-, Friheds- og Skønheds-Ideerne, samt hvorledes Virksomheden for Kvindens Frigørelse er et Led i hele Menneskehedens aandelige Frihedskamp.

Til denne Bortskærelse af det oprindelige Haandskrifts Begyndelse svarer paa en Maade en meget betydeligere af dets Slutning, — en Beskærelse, som „Folkevennens“ uvæntet pludselige Ophør gjorde nødvendig. Der henligger derfor endnu i Haandskrift 4—5 Ark, som nærmere afhandler eller sammenligner de i Fejden deltagende Personer: *Matilde Fibiger* og *Fanny Bretteville*, *Pavline Worm* og *Atalia Schwartz*, *M. Goldschmidt* og *Julius Gerson*, *N. F. S. Grundtvig* og *Mag-nus Eirikson*, *Rudolf Varberg* og *Fredrik Dreier* o. fl.; derefter skulde følge et Slags Gennemsnitstegning (Profil) af Danmarks Kultur 1851, en Skildring af Fejdens religiøse, nationale og æstetiske Sider, dens Forhold til Fredstanken, til Socialismen, til Udviklingen i de to andre nordiske Riger osv.; og endelig skulde meddeles et Tillæg om Kvindesagens senere Udvikling i de følgende 20 Aar eller omtrent til „Dansk Kvindesamfunds“ Stiftelse den 15de December 1871. Kun dette sidste Tillæg vil det vel en Gang være muligt at lade trykke, i omarbejdet Skikkelse, som en lille Afhandling for sig.

Uagtet disse Bortskærelser vil den velvillige Læser sikkert indrømme, at nærværende Afhandling, der ender med den historiske Fræmstilling af selve „Klara-Rafael-Fejdens“ Ophør, dog danner et afsluttet hele for sig. Han vil vist nok føle, at der næppe fattes noget væsentligt i Billedet, om end Skildringen langtfra har kunnet blive fyldig nok til at svare til Forvæntninger, som kunde vækkes ved de Linier, der er anførte i Begyndelsen af dette Forord. Dog vil den selvtænkende Læser, som har oplevet og nøje iagttaget Kvindesagens Udvikling siden Mærkeåret 1848, og som tillige opmærksomt har kastet Blikket ud over Nordens Grænser, nok selv kunne udfylde det, som her fattes i denne Henseende.

Digtet „Matilde Fibiger“, som Frøken *Arnesen-Kall* velvillig har tilladt at lade aftrykke foran „Indledning“, har kun en Gang tidligere været trykt, nemlig i „Folkevennen“ af 20de Oktober 1878 Nr. 42.

Fredrik Bajer.

Indhold.

	Side
Matilde Fibiger, Digt af Benedikte Arnesen-Kall . . .	1.
INDLEDNING.	
„Klara-Rafael-Fejden“ har Forudsætninger baade i Tid og Rum	3.
Kvindesagen paa Islands Alting, Norges Storting og Sveriges Rigsdag (L. J. Hierta) 1849—1851	4.
Spandets Forslag i Danmarks Rigsdag 1850—51	4.
De nærmeste Forvarsler forud for Fejden. — Betty Melbys Digte 1850. — „Et hemmeligt Selskab“ i København	5.
Det „nationale“ stærke Sideindflydelse. — „Klara-Rafael“ som et Barn af Friheds- og Folke-Aandens Gen- byrd i Danmark. — „Valgerda“	7.
I. „Klara-Rafaels“ Forfatterinde.	
Matilde Fibigers Slægt, Barndom og første Ungdom	8.
Hvor vidt man tør gøre „Klara Rafael“ til et med „Klara Rafaels“ Forfatterinde	10.
II. „Klara Rafael“.	
Udgivelsen i et heldigt Øjeblik	13.
J. L. Hejberg opfinder Navnet og skriver Fortalen	14.
Heltinden er intet „Ideal“, kun „Idealist“	15.
Hovedideen. Det „protestantiske“ og „katolske“ hos „Klara“	18.
De tolv Breves Indhold	19.
Kort Sammenfatning af Hovedindholdet. Grundtanken. Personlighedsgrundsætningen. Det ideale. „Klara Ra- faels“ Betydning for Nutiden	33.
III. Fejden begynder i Dag- og Ugeblade.	
„Berlingske Tidende“ d. 21. Decbr. 1850	35.
R. Varberg: „Københavnsposten“ d. 31. Decbr. 1850, d. 4. til 8. Jan. 1851	36.
— a — „i „Fædrelandet“ d. 8. og 9. Jan. s. A.	38.
Digt i „Berlingske Tidende“ d. 11. Jan. 1851	39.
„Dannevirke“ (af P. Kr. Koch) d. 17. Jan. s. A.	40.
„Kristian L.“s Brev til „Laura N.“ i „Københavnsposten“ d. 19. og 21. Jan. s. A.	41.
M. Goldschmidt i „Nord og Syd“ d. 10. Jan. s. A.	42.

	Side
Fanny Brettevilles Brev til „Nord og Syd“	46.
Goldschmidts „Dagbog“ i „Nord og Syd“ d. 24. Jan. 1851	47.
(Fanny Brettevilles) „Sibylla“s Brev i „N. o. S.“ d. 31.	
Jan. s. A.	48.
Goldschmidts „Svar til Sibylla“ i „N. o. S.“ d. 14. Febr. s.A.	51.
Fanny Bretteville gør sig rede til „Gensvar“ d. 18. Febr. s.A.	56.
IV. <i>Fejden fortsættes i Flyveskrifter tillige.</i>	
Jul. Kr. Gerson: „Fem Breve til Klara Rafael fra en	
ung Hustru“	57.
„Flyveposten“ d. 8. Febr. s. A.	61.
R. Varberg som „Ridder af den profane Aand“ i „Lite-	
rært Maanedskrift“ d. 24. Febr. s. A.	62.
Den „unge Hustru“ (ø: Gerson) omtales sammesteds . .	63.
Pavline Worm: „Fire Breve om Klara Rafael“	64.
(Magnus Eiriksson) „Teodor Immanuel“: „Breve til	
Klara Rafael“	69.
„Berlingske Tidende“ omtaler sidstnævnte Bogen d. 19. Mrts. s.A.	77.
„Københavnspostens“ Dom af 26. Apr. s. A. jævnføres . .	78.
„Cecilie“: „Nogle Blade til Klara Rafael“	79.
„Flyveposten“ d. 24. Mrts. 1851.	81.
Fanny Bretteville: „Sibyllas Gensvar“ (til Gold-	
schmidt)	82.
M. Goldschmidt i „Nord og Syd“ d. 28. Mrts. 1851 . .	88.
(Atalia Schwartz) „Hjeronymus“: „Betragtninger over	
den grasserende Emancipatjonsfeber“	91.
(V. Kr. E. Børgesen) „Fra En paa et Kontor til	
Klara Rafael“	94.
A. M. Glückstadt i „Idun“ (Kristiania, Januar 1851) .	96.
I Sverige: „Bore“ (d. 10. Apr. til 5. Maj 1851 m. m.) . .	97.
V. <i>Fejdens Slutning.</i>	
Pavline Worm i „Fædrelandet“ d. 23.—24. Apr. 1851 . .	98.
(Fr. Dreier) „Peter Vandal“: „Blik paa det verdens-	
historiske Værk „Klara Rafael“ osv.	101.
Rudolf Varberg i „Københavnsposten“ d. 25.—27. Apr. og	
4. Maj 1851	104.
Fredrik Dreier skælder sig selv ud i „Flyveposten“ d.	
25. Apr. s. A.	106.
M. Goldschmidt i „Nord og Syd“ d. 3. Maj s. A. . . .	108.
Fredrik Dreier takker sine „Anmeldere“ i „Fædreland-	
et“ d. 21. Maj s. A.	110.
„Flyvepostens“ Genmæle d. 26. Maj s. A.	111.
N. F. S. Grundtvig i „Danskeren“ d. 24. Maj s. A. . . .	112.
(Matilde Fibiger) „SofieA****“: „Hvad er Emancipation?“	115.
Klara-Rafael-Fejdens Ophør	118.

MATILDE FIBIGER.

(Født den 13de Decbr. 1830, død den 17de Juni 1872.)

Hvor taltes der dog om din lille Bog!
Enhver gav en Mening, dum eller klog,
og ingen aned i fjærneste Drøm,
at fræm du løfted af Tidens Strøm,
hvad nu skal mindes, Matilde.

Ti var der i den end lidt ungt og grønt,
ja, et og andet, som ej var skønt,
din Tanke dog med Begeistringens Glød
igennem Bogen en Bane sig brød,
og det skal mindes, Matilde.

Fa, tog i meget og mangt du fejl,
du var dog den første, der hejsede Sejl,
og under den reneste Viljes Flag
tog fat paa Søstrenes kuede Sag,
og det skal mindes, Matilde.

Saa kom de svære Forsagelsens Aar
 med Stilstand midt i din haabfulde Vaar!
 Din Gerning var gjort, og du vidste det ej,
 at dig kun blev givet at bryde lidt Vej —
 men det skal mindes, Matilde.

Ti ej du forsaged! Du tog dit Parti!
 I haardeste Modgang selvstændig og fri,
 men aldrig af Aanden og Naaden forladt,
 blev Haab og Fortrøstning din fejreste Skat,
 og det skal mindes, Matilde.

„Den ensommes Hjem“ *) blev paa Glæder
 saa rigt,
 Husalfen derinde har nynnnet mangt Digt —
 mens Legemet visned som Blomster i Høst,
 du havde din stille, livsalige Trøst,
 og det skal mindes, Matilde.

Ja, hver Gang i Fræmtid vor Tak vi faa
 bragt
 til ham, som i dig havde Spiren nedlagt,
 til ham, der styrer hver Menneskets Fø,
 og véd forud den belejlige Tid,
 vil vi dig mindes, Matilde.

Benedicte Arnesen-Kall.

*) Frykt i „Tidskrift för hemmet“ 1869.

Klara-Rafael-Fejden.

Af

Fredrik Bajer.

„De selv, Klara, er den skønne Idé, der,
som De siger, gennem Vildfarelser skal kæmpe
sig fræm til Maalet.“
(Klara Rafael. Tolv Breve. Kbh. 1851, S. 69.)

„Folkevennens“ Føljeton.

KØBENHAVN.
Rasmussen & Olsens Bogtrykkeri.
1878.

Klara-Raisel-Fejden.

Al

Prodrik Bajeri

„Die Zeit, die ich in den Jahren 1848
und 1849 in der Schweiz verbrachte,
ist eine der schönsten in meinem Leben.“

Folkemanns Verlag

KOBLENZ

Verlag von J. Neumann, Neudamm & Co.

Indledning.

„Klara-Rafael-Fejden“ er ikke noget enestaaende, hverken i Tid eller i Rum.

De store samfundsomdannende Tanker gærer næsten paa samme Tid overalt i hele den civiliserede Verden. Derimod kan det afhænge af ydre Omstændigheder, om Udbruddet skal ske lidt før hist end her.

I Frankrige er Jordbunden — aandelig talt — vulkansk. Naar der har foregaaet store politiske eller sociale Omvæltninger, mærkes Rystelsen deraf i hele Evropa. Ikke alene 1848 var Kvindespørgsmaalet fræmme i Paris, men ogsaa i den første store Revolutjon. Begge Gange var man opmærksom paa det i det øvrige Evropa; men det greb Sindene stærkest efter 1848, om end meget ulige paa de ulige Steder. I Berlin og Lejpsig holder man, lige som i Paris, Generalforsamlinger og meget ivrige Taler; Damerne i Danmark er derimod — ifølge Goldschmidts Udtryk — „i deres Midler mere æstetiske og holde deres Generalforsamling skriftlig“ („Nord og Syd“, den 28de Marts 1851 S. 321).

Mændene grebes maaske endnu stærkere end Kvinderne af Tanken, og det er vel snarere hine end disse, som har gjort mest til at vedligeholde Interessen for Kvindesagen lige siden 1848. Om dette Æmne skrev *John Stuart Mill* allerede 1851 en Afhandling i „West-

minster and Foreign Quarterly Review“. Hans Værk fra 1869 (oversat af G. Brandes som „Kvindens Underkuelse“) er endnu frisk i Mindet.

Ikke alene i Udlandet, ogsaa i det øvrige Norden havde Kvindespørgsmaalet mer eller mindre været fræmme, i det mindste en af dets politiske Sider. Kvindens lige Arveret med Manden drøftedes i den islandske Altingsamling 1849 og i den norske Stortingssamling 1851. I øvrigt virkedes under de svenske Rigsdage 1850—51, især af Kvindesagens varme Forkæmper *L. J. Hierta*, baade for Kvindens Ejendomsret i Ægteskabet, for hendes Myndighed ved 25-Aars Alderen og for Lærerinders Brug i Folkeskolen. Kvindens lige Arveret med Manden var alt 1845 vedtaget i Sverige, det nordiske Rige, hvor Kvindesagen er fræmmet kraftigere end nogensteds i det øvrige Norden.

I Danmark havde *N. M. Spandet*, sidst i Oktober 1850, indbragt sit Forslag om „Trosfrihed“; men da dets første Paragraf handlede om borgerligt Ægteskab, kom en Side af Kvindesagen fræm ved denne Lejlighed, og Drøftelsen derom varede indtil flere Maaneder ind i det følgende Aar.

Vil man nu fra denne sidste Omstændighed gaa tilbage og søge dens dybere Grund, kommer man naturligvis straks til at pege paa Danmarks ny Forfatning af 5te Juni 1849, paa „Femte-Juni-Grundloven“, som den kaldes efter sin Fødselsdag. Men undfangen blev denne allerede den 21de Marts 1848 under Folkerøret i København. Dette var atter paavirket af Omvæltningen i Paris den 24de Februar, hvorved Martsrevolutionen fik sin egenlige Indvielse. Denne var et Barn af 1789. Og vi kunde saaledes blive ved at gaa tilbage over Reformatjonen 1517 lige til Kristendommens Indtrædelse i Verden, ja endnu længer. Men dette maa være nok til at vise, hvor urigtigt det er at ville se noget enestaaende i en hvilken som helst historisk Fræmtoning, t. E. i „Klara-Rafael-Fejden“. Lige som alt, hvad der aabenbarer sig i Tid

og Rum, har ogsaa denne i Tid og Rum baade sine Forudsætninger og sine Eftervirkninger.

Blandt flere andre Forvarsler om Klara-Rafael-Fejden, som vist uden Vanskelighed kunde findes, skal her saaledes mindes om nogle Digte, der læstes i Decemberhæftet af „Literært Maanedsskrift“ 1850. De skrev sig fra en ung Pige, som kaldte sig „Liane“, men hvis virkelige Navn var *Betty Melby* (en Søster til Kunstneren af dette Navn; hun døde allerede den 4. Febr. 1856). Disse Digte er Udbrud af en skøn, naturlig Sjæl, som føler sig trykket af Selskabslivets trælsomt smaalige Skik og Brug, hvorved Hjærtet tit saa grusomt knuses. Den unge Pige, som taler i Digtet, fjærner sig lidt fra et Selskab for, uforstyrret af dette, at veksle Tanker og Meninger med en Ven.

„Men hjem vi kom i Stuen, hvor ved Bordet
man prøved Sjælene — og Tevandsdrikken.
Paa mig de saa, saa fast jeg tabte Ordet.
Hvorfor? Jeg havde glæmt at følge Skikken.“

Senere ser vi de elskende skilles ved Standsfordommenes Mur. Han sidder ene paa sit fattige Værelse,

„Og hun — Hvor Lamper lyse, og hvor Duften
Af Smiger, Blomster, Frugter, ædel Vin
bedøvende med Krydder fylder Luften,
der er hun, klædt i Flor og Silke fin.

Med lette Ord, med Tale som Bonbon,
med Teen, med Musiken og Kritiken
man her serverer, som i hver Salon,
hver andre skyldigst — alt ifølge Skikken“.

Modsætningen mellem hans og hendes ydre Stilling skildres gribende; og det kommer stærkt til Syne, hvorledes Selskabslivets Fordomme udøver sit Tryk, samt hvorledes Skilsmissen mellem Kønnene er unaturlig paa det aandelige Omraade, og derfor ogsaa let fører til Snærperi.

Næsten enhver begyndende Frihedsrørelse ytrer sig negativt, nemlig som en Frigørelse fra Tryk. Saaledes ogsaa i „Lianes“ Digte!

Mærkeligt er det alligevel saa tidlig, allerede inden „Klara Rafael“ kom for Dagen, at træffe en Spire til positiv Virksomhed, nemlig i Form af et lille Samfund i København, hvor yngre Mænd og Kvinder mødtes til gensidig Tankeudveksling — til Trods for de raadende selskabelige Fordomme. Et datidigt Dagblad *) meddeler derom følgende: „Der eksisterer nemlig her i Byen en Slags Klub, „et hemmeligt Selskab“, rimeligvis det eneste i sin Art, nemlig en Forening af fire yngre Mænd og to unge Damer. Disse seks Medlemmer ere ikke i Familie med hinanden, men deres Forhold indbyrdes er forskellig gradueret fra det blot nøjere Bekendtskab til det fortrolige Venskab. De samles, saa ofte Lejligheden tillader det, og tilbringe Tiden med selskabelig Adspredelse, saa vel af mere alvorlig Natur, filosoferende Samtale, som af lettere og muntre, Konverseren, Sang og Spøg. Ved denne „Vekselvirkning“, dette „fri aandelige Samliv“ føle alle Medlemmerne sig styrkede og oplivede, det er dem et forfriskende Bad, der gør dem skikkede til med fornyet Mod og Kraft at vende tilbage til deres særlige Forretninger. Men, vil man indvende, er et saadant Forhold ikke farligt? Jo, visselig, hvor hverken Mandfolk eller Fruentimmer due noget, der er det farligt, men der er ogsaa alt farligt. Saa kunne I indeslutte Eders Trælkvinder bag en syv dobbelt Mur, og de ville dog blive indhentede af den rapfodede Fare; ti Faren er hos dem selv. „Nej, Gud“, læser „en straalende Baldame“, „paa den Maade maa jo al Kvindelighed gaa til Grunde“. Ja, hvis man ved Kvindelighed forstaaer snærpert Affektatjon og fjottet Forlegenhed, saa vil den vist nok lide et Skaar ved „et frit aandeligt Samliv“, men hvis man har Tillid til, at dette Begreb har noget sandt

*) Københavnsposten, d. 4. Maj 1851, Nr. 102, S. 407.

og berettiget i sig, maa man ogsaa indrømme, at det vil trives og ikke kues ved Frihedens varmende Lys“.

Frihed til at røre sig er saaledes altid det første, som Frihedstrangen kræver. Dernæst søger man efter de Retninger, hvori Bevægelsen bør foregaa. Længe kan man tamle i Mørket, dersom ikke Ideens Lys tændes, og viser Hovedretningen i det fjærne. Paa denne pegede „Klara Rafael“, og heri ligger Værkets uvisnelige Fortjæneste. Men fordi man øjner den ledende Stjerne, er det ikke sagt, at man finder Vejene jævne. Stjernen kan ogsaa af og til skjules af Skyer. Man maa derfor ikke gaa i Rette med den, som har gjort meget, fordi den samme ikke har gjort mere. —

Endnu fattes dog en af Forudsætningerne for, at en Bog som „Klara Rafael“ kunde vise sig i den danske Læseverden og fræmbringe et saa ualmindeligt Røre. Siden 1848 maatte det, der skulde gøre Lykke, være præget af den „nationale“ Aand, som vaktet saa stærkt ved Udbruddet af den første sønderjyske Krig. Og ej maa man tro, at denne nødvendige Egenskab har udviklet sig tilfældig. Det vil være tilstrækkeligt at pege paa den — da dette skrives — endnu levende „Valgerda“, der allerede i Foraaret 1845 havde tilskrevet den tyske Professor E. M. Arndt det mærkelige Brev, som næppe to Aar senere blev den ydre Anledning til J. L. Hejbergs Skuespil „Valgerda“, i hvilket Heltinden kaldes „en Valkyrje“, „denne unge Pige, denne danske Skjoldmø, som jomfruelig, med nedslaaet Viser, med Ynde og Anstand i alle Bevægelser stiller sig lige over for den gamle, tungfodede tyske Professor og udfordrer ham til Kamp.“

Baade af ydre og af indre Grunde kan man derfor slutte, at „Klara Rafael“ var en Frugt ej alene af den genvakte Frihedsaand, men ogsaa af den nyvakte Folkeand, — og nærmest kan man kalde „Klara Rafael“ et Barn af Femte-Juni-Grundloven og den første sønderjyske Krig.

I.

„Klara Rafaels“ Forfatterinde.

At en ung Pige paa tyve Aar, *Matilde Fibiger*, var Forfatterinde til „Klara Rafael“, har nu i mange Aar ingen Hemmelighed været. Og naar man ved, hvor meget et Værk er præget af den Personlighed, hvorfra det skriver sig, bør man ikke undlade at tage Hensyn til Forfatterinden, til hendes daværende Livsforhold, ja endog til den Æt, hvorfra hun stammede.

Samme Aar, som hun blev født (den 13. December 1830), var hendes Fader, Major *Johan Adolf Fibiger*, bleven Kommandør for den militære Højskole i København. Allerede heraf kan man slutte, at han var en videnskabelig uddannet Militær. Han var dertil en for sin Tid frisindet og fordomsfri Mand, som blandt andet yndede Almenvæbningstanken og virkede for Oprettelse af Læseforeninger, skønt han derved stødte højere foresatte. Hans ældste Broder *Peder Grib Fibiger* var lige som han selv Forfatter, om end i helt anden Retning, nemlig som klassisk Filolog. Hans yngre Broder, *Jakob Scavenius Fibiger*, den Gang Artillerikaptajn (senere, 1851, Krigsminister), var derimod ogsaa krigsvidenskabelig Forfatter. Den krigerske Aand synes at have været de to Brødres Mødrene arv. Deres Moder var nemlig en Datterdatter af Peder Tordenskjolds trofaste Krigsfælle, Søhelten *Peder Grib*, hvis Navn endnu bares af den tredje og ældste Broder Filologen.

Forfædrenes Egenskaber synes nedarvede paa „Klara Rafaels“ Forfatterinde og hendes tre ældre Søskende. Den ældste Broder (født 1813) var Ingeniørkaptajn, men tillige Folkeoplysningsforfatter; hans „Historisk Læsebog for Bondestanden“ oplevede endog tredje Oplag ti Aar efter sin Forfatters Død i ung Alder (1841). Søsteren Ilia Fibiger (f. 1817 † 1867) fik Lejlighed til at vise sit Heltemod som Kvinde paa Kolerahospitalerne i København. Og hun var tillige Digterinde; endog af Livets mørkeste Sider vidste hun at uddrage det skønne og at stille det frem i Haabets Lys. „Hun var saa glad i Koleratiden, at hun næsten skammede sig ved det. Men hun tænkte: „Jeg har jo ikke gjort Koleraen““*). Den anden Broder (f. 1824) blev, lige som Farbroderen, klassisk Filolog; men da Krigen udbrød 1848, kastede han Bogen, og mældte sig straks som frivillig. Han deltog vel kun i nogle af de varmeste Fægtninger som menig, men han har senere indtaget en højere Stilling som filologisk Forfatter og Skolemand. — Hvorledes Peder Gribs Helteaand kan spores hos „Klara Rafael“s Forfatterinde, skønt Minervas Lanse hos hende var en Pen, — vil uden Tvivl blive klart af meget i det følgende.

Disse Søskende havde „den ømmeste og kærligste Moder“. Deres „Barndom og tillige Ungdom henrandt under de lykkeligste Forhold, i et Hjem, hvor Børnene omfrededes med den ømmeste Kærlighed, hvor ingen anden Tvang kendtes end Frygten for at bedrøve, men hvor Pligtfølelsen heller ikke vakttes, fordi den syntes overflødig. — I den Tid var Begrebet Menneskekærlighed, Kærlighed til Næsten, ikke saa udviklet som nu:

*) Matilde Fibigers Forord (S. XIV) til „*Digtninger af Ilia Fibiger*“ (1867 udg. af Vilhelm Møller). — Heraf ogsaa nogle Uddrag i det nærmest følgende om M. F.s Barndomshjem. — Senere Bidrag til Matilde Fibigers Levned findes i „*Illustreret Tidende*“ d. 14. Juli 1872 og „*Blade for danske Kvinder*“, Julen 1872. Hun døde d. 17. Juni 1872.

man elskede den større eller mindre Kreds indenfor Hjemmets Omraade, og vendte sig som oftest med en temmelig skarp Kritik — den Tids Aandrigthed — imod „fremmede“. Det var dog intet smaaligt Familiesammenhold, der herskede i Hjemmet; Vennerne omfattedes med smuk og hjertelig Gæstfrihed, de underordnede i Huset med Omhu, de fattige fandt tit Hjælp og Trøst, naar de søgte den, men — videre strakte Kjærligheden sig ikke“.

Moderen i dette Hus døde den 15. November 1844, og derved opløstes egenlig det Baand, som stærkest knyttede Hjemmet sammen. Vel giftede Faderen sig atter i Løbet af det følgende Aar; men nu var Børnene jo alle voksne, Matilde Fibiger dog kun 15 Aar. — I dette Aar var det, at „Valgerda“ (den 10. Marts 1845) tilskrev den tyske Professor Arndt sit ovenfor omtalte Brev: „ De, der elsker Fædreland, Sprog og Frihed saa højt, kan umulig ønske, at disse hellige Goder skulle være Kvinderne ligegyldige“. Om denne Sag gik upaaagtet forbi Matilde Fibiger eller ej, kan ikke oplyses her*); men det er i alt Fald rimeligt, at hun to Aar senere er bleven, om ikke vakt, saa dog paavirket af J. L. Hejbergs Skuespil „Valgerda“, hvorved Sagen opfriskedes.

12
Matilde Fibiger „var i nogen Tid Lærerinde hos Forpagter Fibiger paa Berritsgaard ved Sakskøbing“ (**). Med denne sparsomme Oplysning om hendes Levned maa man lade sig nøje, for saa vidt man ikke vil udsætte sig for store Mistag ved at gøre „Klara Rafael“ til et med

*) Forfatteren af denne Afhandling har med Vilje udarbejdet den 1871—72 uden at forespørge sig hos Matilde Fibiger eller nogen anden i „Klara-Rafael-Fejden“ indviklet Person. Hvad herved er tabt i Udførlighed, er væntelig opvejet derved, at Forf. har kunnet tilegne sig en aldeles selvstændig Opfattelse, hvilket kun var muligt ved at iagttage Striden fra et Stade, som baade i Rum og Tid var tilstrækkelig hævet over den.

**) Erslev: Forf.-Leks., Suplm., I S. 471. De ovenstaaende Efterretninger om Slægten Fibiger skyldes samme Kilde.

„Klara Rafaels“ Forfatterinde. Dette har man naturligvis aldeles ikke Lov til, skønt man i sin Tid utilbørlig har villet gøre det. Man har paastaaet, at Forfatterinden havde skildret og latterliggjort sin egen Omgangskreds; og Folk, som savnede Sans for selve Tanken i hendes Bog, har hudflættet hende af denne Grund. Det er noget lignende som, naar Folk, der savner Sans for Holbergs Aand, kaster Vrag paa hans Værker, fordi de plættes af visse Udtryk, som tildels maa skrives paa Tidens Regning. Uden Sammenligning i øvrigt, er hin Anke mod „Klara Rafaels“ Forfatterinde lige saa ugrundet som Fredrik Rostgaards i sin Tid mod Holberg, fordi denne havde gjort Anholt til Skueplads for den vigtigste Del af Handlingen i „Peder Paars“. I „Klara Rafael“ nævnes intet Navn paa de Steder, hvor Hovedhandlingen foregaar; men naturligt kan det være, at Læserens Indbildning af sig selv søger den laalandske Gaard, hvor Matilde Fibiger i nogen Tid var Lærerinde; det er saa meget naturligere, som „Klara Rafael“, med Hensyn til sine ydre Forhold, selv gøres til Lærerinde hos en Forpagter paa en Herregaard. Men at bygge Paastande om Virkeligheden paa sin egen Indbildnings Fostre, — det er at bygge paa en løs Grund. Det kan saaledes lige saa godt være usandt som sandt, at Forfatterinden, saa vel som hendes Heltinde i Bogen, har været „glad og køn“, „en straalende Baldame“, at hun i København havde lært at ride o. s. v.*). Om hendes foregaaende ydre Liv har man ikke Lov til at slutte noget af hendes Bog. Derpaa ligger heller ikke videre Vægt. Det indre Liv er i dette Tilfælde Hovedsagen; og i denne Henseende tør man vist nok noget mer gøre „Klara Rafael“ til et med Matilde Fibiger paa den Tid, det vil sige: som ung 18—20-aarig Pige, — „noget mer“, men paa ingen Maade fuldstændig!

*) Jf. „Klara Rafael. Tolv Breve o. s. v.“ S. 23—25, S. 34 o. fl. St.

Her foreligger jo imidlertid ikke den Opgave, udaf Forfatterindens Værk at skildre hende selv; men tværtimod den omvendte, at give nogle Meddelelser om Forfatterindens Personlighed, fordi denne maa forudsættes at have præget sig i Værket, og fordi Dommen over det maa tage Hensyn hertil. Og i denne Henseende maa ovenstaaende korte Meddelelser om „Klara Rafaels“ Forfatterinde være tilstrækkelige, inden vi vender os til selve Værket.

II.

„Klara Rafael“.

Over hvert af de tolv Breve, som sammenfattes under Titlen „Klara Rafael“, staar et Dagtal. Det første af disse er den 8de November 1848, det sidste den 7de Juli 1849, Dagen efter Slaget ved Frederits. Skønt man ikke tør tillægge disse Dagtal nogen Virkelighed, viser de dog, under hvilken natjonal Stemning Værket er undfanget; de godtgør i alt Fald, at det maa have været færdigt til Trykken i et heldigt Øjeblik.

Det er nemlig ikke ligegyldigt, i hvilket Øjeblik man møder for at faa nogen i Tale. Dette gælder om Almenheden lige saa fuldt som om det enkelte Menneske. Er den læsende Almenhed opfyldt af et eller andet, som interesserer den, nytter det ikke at ringe med Stormklokken for den helligste Sag, den højeste Ide. Man kommer vel af gammel Vane ud, lukker op og spørger, hvad der er til Tjeneste; men man længes efter at vende tilbage til sin Kæphest i Øjeblikket, og derfor affærdiger man den paatrængende Fredsstyrer saa kort som muligt.

Men „Klara Rafael“ kom i et lykkeligt Øjeblik, nemlig — som *Grundtvig* *) har sagt — „da „Skillingsbladene“ var udsolgte, Istedslaget glæmt, Konstitutionsfeberen sat, Rigsdagen overset, og det „Spandetske Forslag“, egenlig for Brudevielsens Skyld, i alles Munde“.

*) „Danskeren“ den 24de Maj 1851 S. 323.

Naturligvis raader en Forfatter dog saa godt som aldrig over de Omstændigheder, under hvilken en ny Bog løber af Stabelen. Forfatteren, især den begyndende, maa som oftest lade sig nøje med „fattig Lejlighed“, ja kan tit prise sin Lykke, om Lejlighed overhoved tilbyder sig. Den maa da tages, som den falder; og i 99 af 100 Tilfælde ser Forfatteren sit haabefulde Barn synke til Bunds i Glæmselens Hav. For efter Ævne at forebygge slige „ulykkelige Hændelser“ har Forfattere og Forlæggere i lang Tid været lige ivrige efter at finde en eller anden, som i Øjeblikket bæres oppe af den almindelige Stemning, og som kunde være villig til at løfte den nyfødte Bog op for Almenhedens Øjne, — med andre Ord: at ledsage den med et lille „Forord“.

At „Klara Rafaels“ unge Forfatterinde maatte bøje sig for den raadende Skik, er meget undskyldeligt. Og næppe kunde hun have fundet en mer passende Fosterfader end *J. L. Heiberg*, — ikke for Sagens Skyld, ti, skønt han var „Valgerdas“ Digter, kunde man dog næppe hos ham forudsætte nogen særlig Varme for Kvindesagen, — men fordi han efter Øhlenslægers Død stod i det almindelige Omdømme som Danmarks første Digter, eller i ethvert Tilfælde som den største Smagsdommer. Stæmpet med hans Haand maatte Værket i alt Fald indeholde nogen Skønhed; og de „æstetiske“ Krav vilde Datidens Læsere fræmfor alt se fyldestgjorte. Formen var dem næsten vigtigere end Indholdet.

J. L. Heiberg siger straks i sin Fortale fra „Udgiveren til Læserne“, at han „paaskønner at være den, i hvis Lod det er faldet at indføre disse Blade i Læseverdenen“ — en Anbefaling, som næppe kunde være mer smigrende! Han meddeler dernæst, „at Skriftet er forfattet af en ganske ung, omtrent tyveaarig Pige, og at Læseren her modtager det, ganske som det er kommet fra hendes Haand, uden at jeg har forandret en Tøddel deri“. Denne sidste — her fræmhævede — Meddelelse kan i

aandelig Henseende være fuldstændig Sandhed; men aldeles bogstavelig maa den ikke opfattes, dersom man dermed skal forene en senere frækkommen troværdig Oplysning, nemlig, at selve Navnet „Klara Rafael“ er opfundet af Heiberg. *) Hvor ubetydelig denne Omstændighed end kan forekomme, maa den dog medtages af den Grund, at der i selve Navnet kan synes at ligge noget fordringsfuldt. Dette har ej heller undgaaet en af Værkets ubilligste Dommere, som spottende fræmsætter sin Tvivl, „om „Klara“ er en Ironi over Bogens uendelige Uklarhed“, „om „Rafael“ skal betegne et kødeligt eller aandeligt Slægtskab med Kræmmeren paa Østergade eller med Ærkeenglen af samme Navn, eller om det . . . skal antyde, at Personen er en lige saa stor Malerinde med Ord som salig Rafael Sanzio med Farver, eller om der er tænkt paa hendes ofte omtalte Skønhed, som værdig til at begejstre en Rafael“ o. s. v.**). Saa meget er vist, at Heiberg i dette Tilfælde maaske mer end nødvendigt har taget Hensyn til sin egen ubetalelige „Trops“ Ord i „Recensenten og Dyret“, at man ikke skal „spolere en smuk Ryg med en gal Titel“. En Bogs Titel kan ogsaa være altfor køn, og den byder da Kritiken en Hage at hænge sig i. Navnet „Klara Rafael“ er for „idealsk“ til den Person, som Forfatterinden vilde skildre. Dette fræmgaar middelbart af den Brevveksling, som Heiberg inden Bogens Udgivelse førte med Forfatterinden. Hun skriver nemlig selv: „Det var ikke min Hensigt at fræmstille et Ideal, men en Idealist. Hun skulde ikke være fejlfri“. Og deri maa man sandelig give hende Ret, at hendes Heltinde ingenlunde er fejlfri. „Klara Rafael“ hører saaledes til de, mildest talt, uærlige Damer, der faar — som hun selv kalder det — „en meget bekvæm Hovedpine, som kommer, naar jeg meget nødig vil ud, og for-

*) „Illustreret Tidende“ den 3. Decbr. 1865, S. 74, Sp. 2.

**) „Blik paa det verdenshistoriske Værk „Klara Rafael““ o. s. v. af „Peter Vandal“ (Kbh. 1851) S. 7—8.

svinder, saasnart Vognen er kørt bort med de andre ¹⁾ Hun kan ikke frikendes for lidt Hævn­gærrighed, naar hun glæder sig ved „ubeskrivelig godt Humør“ som en Følge af, at hun har drillet en anden, hvor fristet dertil hun end kan have været²⁾. Mærkværdig fordomsfri i nogle Henseender, er hun lige saa mærkværdig overtroisk i andre: hun ser et Under i, at Solen bryder fræm i det Øjeblik, da hun afgiver et stille Løfte ved Alteret; hun revses da ogsaa derfor i følgende ublide Ord af sin oven­nævnte skaanselløse Dommer: „Den fritænkende Obsku­rantistinde paavirkes af et formeligt Jærtegn med en Landsbyaltertavle i Solskin. „Jeg følte, at Gud overvinder Verden“. Frøkenen har meget fine Fornæmmelser“³⁾. Endnu stærkere fræmtræder hendes Overtro, da hun vil spaa sin Skæbne af Bladene i en Bog, hvilket endog en af hendes mildere Dommere kalder et flovt Indfald ⁴⁾. Mindre Grund har man derimod til at lægge Vægt paa hendes Vægelsind, for saa vidt Forelskelse bringer hende til at skifte Mening; saaledes kalder hun i et af sine første Breve den Tid, da hun dansede, „den bestemt for­bigangne“, men i et af de sidste ser man, at (som „Peter Vandal“ siger) „den hellige Klara er atter straalende Baldame“.⁵⁾ Hun er smittet af sin Tids overforfinede æstetiske Følelse, og vil ikke gifte sig, blandt andet fordi hun finder „saa meget uskønt ved Herrerne, som generer“ hende ⁶⁾. Hendes „æstetiske Sans“ synes ogsaa at bringe hende til at overse Samfundslag, hvor det gode og sande mindre findes iklædt Skønhedens Former; saaledes ind­rømmer hun ved given Lejlighed stiltiende, at „Bønderne

¹⁾ „Kl. Rfl.“ S. 68—69.

²⁾ „Kl. Rfl.“ S. 86.

³⁾ „Kl. Rfl.“ S. 88—89, jf. „Peter Vandal“ S. 23.

⁴⁾ „Kl. Rfl.“ S. 97, jf. „—a—“ i „Fædrelandet“ d. 9. Jan. 1851.

⁵⁾ „Kl. Rfl.“ S. 24 og 95, jf. „P. Vandal“ S. 25.

⁶⁾ „Kl. Rfl.“ S. 85.

bryder hun sig ikke om at faa med til at høre paa hendes Udtalelser.¹⁾ Derimod har hun en vis Svaghed for det, som er fornæmt; hun omgaas meget med Grever og Grevinder, Baroner og Baronesser, skønt der i Almindelighed ingen indre Grund foreligger, hvorfor disse Personer netop skal bære paa disse tomme Titler; og det er derfor ikke helt uden Føje, naar „Peter Vandal“ spotter over hendes Lykke ved at omgaas „disse ægte fine, aristokratiske Folk“ og kalder det en „Sjælesvir“ for hende²⁾. Naar dertil kommer, at „Klara Rafael“ undertiden er temmelig selvvelbehagelig og tillige vel skarp imod andre, maa man virkelig indrømme Sandheden af Forfatterindens Ord, at hendes Heltinde ingenlunde skulde være „fejlfri“. „Ville Digterne fremstille Idealet rent og uforfalsket“, skrev hun til *Heiberg*, „da lad det fremstilles i Skikkelse af en Lysets Engel, ikke som er ung Pige“.

Men det, at Forfatterinden har ladet sine Tanker om sin Hjertesag udtales af en ung Pige, som er smittet af Tidens Skødesynder, er paa en Maade et Fortrin ved Bogen. Uden dette havde disse Tanker næppe gjort det Indtryk paa den Tidsalder, som bar paa de samme Skødesynder, og derfor snarere maatte føle sig i Slægt med Bogens Heltinde. Den, som vil rive Tiden med sig, maa stille sig i dens Nærhed. Og den, som vil lede Tiden i en vis Retning, maa vel stille sig selv forud for den i den nævnte Retning, men handler uklogt ved at gaa videre end det store Flertal i andre Retninger udenfor denne ene. Saaledes hænder det undertiden, at Forfatterens Dyder kan frembringe Værkets Lyder, og omvendt, at Værkets Fortrin kan være en Følge af det modsatte ved Forfatterens Person. Med Hensyn til „Klara Rafael“ gælder saaledes, at Heltinden er et Barn af sin Tid i mange Henseender, hvilket er et Fortrin ved Bogen;

¹⁾ „Kl. Rf.“ S. 62.

²⁾ „Kl. Rf.“ S. 77, 89 o. fl. St., jf. „Fddt.“ d. 9. Jan. 1851 og „P. Vand.“ S. 24.

men at hun i nogle Henseender udtaler Meninger, især religiøse, som — uden Hensyn til sit Værd i og for sig — afdrager Opmærksomheden fra Hovedsagen, Meninger, som stikker stærkt af mod de raadende, og som derved maaske har gjort en Del til at svække den Interesse, Værket kunde vakt ved at samle sine Formaal mere i et eneste Brændpunkt.

Dette Brændpunkt skulde da været: Ideen om Kvindens Frigørelse. Denne „Ide“ er det dog, som Forfatterinden først og fræmst vil udtale gennem sin „Idealist“; og med Hensyn til denne „Ide“ har man næppe Uret i at gøre Forfatterinden noget nær til et med sin Heltinde. Saaledes som Ideen har vist sig for hin, maa den i det væsentlige vise sig ogsaa for denne. I denne Henseende er det derfor aldeles ikke ligegyldigt, om Forfatterinden er — som *Heiberg* siger — „en bedaget Dame, der har et mangeaarigt Livs Erfaringer og Betragtninger at øse af,“ eller om det er „en ung Pige, der, staaende i den ungdommelige Skønheds første Blomstring, gør Afkald paa en Verden, som hun har saa meget at vente af, at det kunde være undskyldeligt, om hun ventede alt“. Det sidste er Tilfældet. Men til at optræde som Forfatterinde paa denne Maade kræves „Resignation“, dog „ikke den katolske, men den protestantiske“, ikke den, som er en Følge af mislykket Kamp mod Verdens Fordomme, men den, som gør Afkald paa Verdens Goder for at være lettere i Kampen mod hine. For den heltmodige Forfatterinde har den Tanke staaet klar som Welhaven udtrykker saaledes i „Protesilaos“:

„Hvo, som gaar foran i en Alvorsdyst,
han sejrer ej, — han kæmper kun og falder.“

Forfatterinden vil gøre sig til kvindelig Ridder for sin Ide, og Jomfruen af Orleans er derfor hendes Forbilled. „For mig“, skriver hun til *Heiberg*, „viste Bebudelsens Engel sig i en Valkyrjes Skikkelse, og jeg tror lige saa for Klara“. Men ved at føre dette Ideal ind i Virkelighedens Ramme viser Forfatterinden sig selv for meget

som kun „Idealist“, altsaa ikke i denne Henseende staaende over den „Idealist“, hun vil fræmstille i „Klara Rafael“ Skikkelse. Hun fæster sig for meget ved det ydre og tilfældigere ved sit Forbilled og for lidet ved det indre og væsenligere. Dersom hun havde kendt den nordiske Valkyrje i den ældre Eddas Kvad, da vilde hun set, hvor godt den sande Elskov kan bo i Valkyrjens Bryst, og hvor uheldig hun tager Sigte, naar hun vil „skaffe Amor en Medbejler i Ideen“. Heldigvis faar dette Fejlsyn paa godt eller ondt i Livets Magter ingen Indflydelse uden paa Bogens Slutning, hvor den i øvrigt „ægte protestantiske, ingenlunde klosterlige Klara“ virkelig viser sig fra „en katolsk, en nonneagtig Side“, hvori Heiberg med Grund ser „et Slags Genskin“ af denne Side hos Jomfruen af Orleans. ¹⁾

Ovenstaaende skal vise sig tydeligere ved at kaste et Blik over Bogens Indhold.

I første Brev sættes Læseren ind i det nødvendigste om Klaras foregaaende Liv. Hun bode i København hos en gammel Tante, „en god gammel Kone“, men et saa fuldkomment Hverdagsmenneske, at en ung Pige med saa mange ideelle Interesser som Klara ikke i Længden kunde holde ud at leve sammen med hende. Klara fik vel Lov til at uddanne sig i Frihed. Hun kunde vel læse, hvad hun vilde; og hun yndede især Danmarks Historie, saa at hun kunde sige: „Jeg er opvokset med de danske Helte, og hvert Digt om dem kunde jeg udenad. Hvor sørgede jeg ikke over, at Fortiden var forbi! Det forekom mig, som Danmark nu kun var til i Erindringen“. Men netop denne Læsning synes at have vakt hende op fra Drøm til Daad. Hun føler, at „den ikke er værdig til at leve, som ødsler Tiden bort i taagede Drømmerier, i Stedet for at virke til Held og Velsignelse i den skønne Verden.“

¹⁾ Det, som nærmest ovenfor findes imellem Anførselstegn, genfindes i J. L. Heibergs Fortale til „Klara Rafael“.

Hun maa bort, og bliver da Lærerinde hos en Forpagter paa en Herregaard. Herfra skriver hun nu Breve til sin Veninde, Matilde, og udbryder i Glæden over sin Stilling: „Disse søde Børn skal jeg opdrage!“ I øvrigt er Børnernes Forældre Hverdagsmennesker i næsten endnu højere Maal end hendes egen Tante. „Forpagter Bech er at ligne ved det personificerede Hensyn“; og „Madame Bech hører til de Mennesker, som udmærke sig ved ingen Egenskaber at have, undtagen passiv Velvilje for alle, og en i foruroligende Grad aktiv Iver for sit Husholdningsvæsen“. „En kvindelig Udgave af Holbergs Stundestløse“ kaldes hun i et følgende Brev.

I andet Brev skildres flere Personer i Klaras ny Omgangskreds og gennem dem Klara selv. De lignedes ved „Fyldningen i Bunden af kulørt Broderi, som er der, fordi der dog skal være noget, og forresten kun tjæner til at fræmhæve Figurerne. Men da her des værre ingen Figurer, interessante Personligheder, ere, bliver det kun den jævne Flade“, man faar at se. Med et Suk over denne strænge almindelige Fordømmelse tilføjer Klara: „Det er tungt at maatte foragte, hvor man kun altfor gjerne vilde elske og beundre“. Det er imidlertid let at se, hvor umuligt det er for hende at komme ud af det med den ufordragelige Pastor Star, med hans Kone og med deres affektete Lærerinde, Frøken Sonne. Vel bliver Klara Dus med en anden ung Pige, Kamilla Riis, men den store Modsætning mellem dem udtrykkes paa en Gang fyldig og kort i følgende Ord af Klara: „Jeg elsker Soldaterne som Brødre, fordi de kæmpe for vor fælles Sag; hun bryder sig kun om Sagen, fordi hun kender et Par Officerer, som ere med“. Dertil kommer endnu Klaras „Afsky for alt det forliebte Væsen“. Der er saaledes ikke en eneste, som hun rigtig kan slutte sig til. Hun synes dog straks ved visse indre og ydre Egenskaber at udøve en vis Dragningskraft paa de fleste. Man ønsker kun, at hun „stod et Trin nærmere ved Jorden“. „Har du hørt

saa galt?" skriver hun derfor til Veninden, „nu til Dags gaar Vejen til Fuldkommenhed nedad!“

I tredje Brev skriver Klara først lidt om Børneopdragelse, men opdager snart, at hun, skønt Lærerinde, ikke er rigtig hjemme i dette Æmne, hvorfor hun gør meget rigtig i at opgive det igen. — Hun har imidlertid faaet sit Bohave tilsendt fra København; og, idet hun meddeler, hvorledes hun indretter sin lille Stue, giver hun, middelbart, Læseren det bedste Indblik i sit eget indre. Denne Maade at skildre sig selv ved sine Omgivelser er værd at efterfølge. Dersom man skal tale med en Person, man ikke kender nærmere, og dersom man da i nogen Tid maa vente paa ham i hans eget Værelse, vil man ikke kunne bruge sin Væntetid bedre end til at spørge Væge, Boghylder, Borde m. m. Hele Bohavet vil give Svar paa de Spørsaal, man stiller med Hensyn til Ejersmandens indre; men det er en Kunst at spørge rigtig: man maa sammenholde de ulige Svar indbyrdes for at faa Sandheden at vide. Om dette Æmne lod sig skrive en meget lærerig Afhandling; dette Udkast dertil maa dog være nok til en rigtig Opfattelse af Forholdet imellem Klara Rafaels Stue og hendes eget indre. Bogskabet er „draperet med et højrødt og hvidt Gardin“, de danske Farver. „Paa Vægen“, skriver hun, „hænge mine berømte Mænd, men kun de danske“. „Mariæ Himmelfart“ er det eneste af de større Stykker, hun har hængt op; det er hende „saa velgørende at se paa“. Saa vel tilfreds er hun over Stuens heldige Indretning efter egen Smag, at hun tilgiver „Køkkenhaven, at den ikke er en Skov, Ænderne, at de ikke ere Svaner, og endelig Kæret, at det ikke er en Sø, som med sine blinkende Vover kunde fortælle mig om de danskes Vej til Ros og Magt“. Dette Klaras Blik paa Udsigten fra Vinduet hører væsenlig med til hendes Skildring af sig selv. Da Frøken Sonne kort efter kommer i Besøg, da Klara har vist hende sin lille Stue og sine Tegninger, og da hun har oplæst Kristian Winthers Digt „Hjertesorg“ for

Gæsten, udbryder denne: „Fortæl mig nu noget om Deres Inklinationer!“ Som Svar viser Klara hende med op-
 højet Selvfølelse Portræterne paa Vægen. I dette Øjeblik maler den „nationale“ Klara Rafael sig selv fuldstændigst; det fortjænte maaske at fæstes til Lærredet af en Malers Pensel. — Men i dette Brev kommer ogsaa Kvindesagen første Gang for Alvor paa Tale. Den ydre Grund dertil er imidlertid indhyllet i gaadefuldt Mørke. Det er „M*'s Skrifter“, som har aabnet hendes Øjne, men hvem er „M.“? Hværken af ydre eller indre Grunde synes det at kunne være *Povl Møller*, hvis „Efterladte Skrifter“ i øvrigt var udkomne 1848—1850 i „anden Udgave“. Lige meget! Hun føler sig „som forvanlet! Saaledes maa det være, naar en blindfødt faar sit Syn . . .“; og hun udbryder: „For første Gang i mit Liv føler jeg Sorg over, at jeg ingen Mand er“. Og Sorgens nærmeste Grund er, at „Mændene have tusende Midler til deres Uddannelse“, som ikke staar til Kvindernes Raadighed. Ja, endnu værre stiller det sig for disse i denne Henseende. „Alt bliver gjort for at udslætte det ejendommelige Præg i unge Pigers Karakter. . . . Nu faa de stakkels Børn aandeligt Snørliv paa, førend de kunne tænke“. Saaledes kommer hun dog tilbage til Opdragelsen efter at have vundet et højere Syn paa den. Slutningen af dette Brev er et mægtigt Udbrud af den Stemning, som nu opfylder hende. „Vor Stilling i Samfundet er sørgelig og hvorfor? Hvad Ret have Mændene til at undertrykke os? ti underkuede ere vi, om end Lænkerne ere forgyldte. Den stærkeres Ret! Hvori bestaar da deres Overmagt? I Forstand staa vi ikke tilbage for dem, vi overgaa dem i Entusiasme og Kraft til Opofrelse. Men der er en Fejl, vi have tilfælles, som hos os har taget en Retning, som giver os i deres Vold. Mændenes Forfængelighed bliver som oftest til Egoisme; de tænke paa sig selv, og alt andet er kun til for dem, for saa vidt det kan være dem til Gavn eller Skade. Vor Forfængelighed gaar ud paa at behage andre, og det gør os afhængige. Det er For-

fængeligheden, som drager vor Sjæl fra det store, som adsplitter vore Ævner, der forenede kunde og skulde have virket for et stort Maal. Det er den, som faar os til at søge uden for os, hvad enhver har i sin egen Sjæl. Den er Fristeren, som viser os Livets Herlighed, som man ser det i Lykkens og Ungdommens Dage, viser os Beundring og Smiger, lader os ret føle det berusende deri at være den første, og siger: „Alt dette vil jeg give dig, hvis du vil falde ned og tilbede mig!“ Og man vil saa nødig opgive denne Herlighed, man finder det saa uskyldigt, gjerne at ville behage, man vil forene alt, og Skinlivet tager lidt efter lidt Overhaand, saa det egenlige Liv, Gud i vor Sjæl, bliver svagere og svagere, og langsomt dør hen. — Der er et Ord, som en Gang har betaget Fristelsen dens Magt: „Vig fra mig, Satan! Man skal elske Herren sin Gud, og tjæne ham alene!“ Kunde vi sige dette til vor Forfængelighed, og sønderbryde alle Baand, som gøre os afhængige af andres Svagheder, da vilde det eneste Baand, der bør bestaa mellem dem og os, Kærligheden, styrkes. Som Slyngplanten, der støtter sig til den mægtige Eg, skulde vi støtte os til Gud, og drage Liv og Næring af den evige Vidsoms Kilde, ikke for, som Katolikerne tro, at ligge bedende for Guds Trone Evigheder igennem, men for at kæmpe og sejre, for at føle vore Tanker klares, vor Bevidsthed vækkes, og vor Livskraft ledes til en velsignelsesrig Virksomhed i Aandens Rige!“

I fjærde Brev tages endnu fastere Sigte paa Personlighedsgrundsætningen. Ved at hævde denne er det jo, at man virksomst indleder Kampen for al sand Frigørelse, altsaa ogsaa for Kvindens. „Jeg mener“, skriver Klara, „at Gud i hvert Menneske har villet udtrykke en guddommelig Ide, og en særskilt i hver; at Verden derimod stræber at opløse alle Personligheder i en verdslig Ide“. Og mod denne Mening kan man næppe indvende noget, forudsat, at „Verden“ opfattes ikke som Modsætning til Gud, men som „de jordiske eller timelige Tings

Misbrug“ eller — hvad der kommer ud paa et — „Undladelsen af deres rette Brug“. Det sidste Hensyn er især af Vigtighed, hvor det gælder Kvindernes aandelige Frigørelse; ti den Synd, som gøres mod dem, er nærmest, at den Ide, som er nedlagt i dem, ikke faar Lov til at leve, røre og udvikle sig naturlig. Men — siger Klara Rafael — „naar Ideen dør Straadød i deres Sjæle, hvad er der da tilbage uden en livløs Skygge, som hører Underverdenen til!“ Saaledes udtrykker hun Personlighedens Undergang. Personligheden frigøres derimod ved at stille sig i Forhold til Gud og først gennem ham til Verden. „Kærligheden er den skjulte Kraft, som forener os med hinanden indbyrdes og med Gud“. Det gælder derfor at gennemtrænges af den rette guddommelige Kærlighed, som er lige langt fra lidenskabelig Ensidighed og svag Ligegodhed, lige langt fra „Intolerance“ og „Indifferentisme“. Kun denne Kærlighed hævder paa den ene Side Personlighedens Selvstændighed, medens den paa den anden gør Personligheden til et Led i det hele, altsaa tillige hævder, hvad man kunde kalde dens Samstændighed (Solidaritet) med alle lignende Led. Det er denne Kærlighed, som har Retning baade mod Frihed og mod Enhed, hvilke Idealer i de følgende Breve opstilles som Menneskeslægtens Maal. Men hvorledes stiller nu Klara Rafael sig til denne Kærlighed? Eller rettere: hvorledes stiller hun sig imellem dens to Modsætninger? Ti paa hver Side af en Højde, hvis Spidse peger op mod Himlens Klarhed, er der en Afgrund, som sænker sig ned mod Jordens Mørke. Er Klara Rafael i sin Menneskekærlighed nærmest ved „Intolerancen“ eller „Indifferentismen“? Uden Tvivl er hun nærmest den første. Dette viser sig tildels i Indledningen til dette Brev, hvor hun forklarer Grunden til, at Verden synes hende at „staa paa Hovedet“. Almengyldig har hun Ret; ti hun ser jo Verden fra sit ideale Stade, fra oven, og naar man fra et højt Taarn kigger ned paa Folk, ser man dem egenlig paa Hovedet; ligesaa vilde hun se dem i et Spejl i

Taarnets Loft. Hensynsgyldig har hun derimod Uret, næmlig for saa vidt hun af dem, som ikke har hævet sig til hendes Højde, kræver, at de skal se Tingene ligesom hun. Klara Rafael synes selv at have haft en Følelse af, at hun i denne Henseende ikke har den rette ydmyge Kærlighed til sine Medmennesker. For at dække denne Brist fræmstiller hun en ny Person, Frøken Karlsen, som hælder lidt over til den modsatte Afgrund. Denne forestiller Klara, at man for at kunne virke i Verden maa „til en vis Grad paatage sig det almindelige Væsen“, og tilføjer: „Opgiver man derfor sin Personlighed? Forraader man derfor den gode Sag? Vilde De kalde den Soldat, som i slesvigholstensk Mundering skaffede Underretning om Fjendens Stilling, en Forræder?“ Denne Forelæsning har imidlertid ingen Indflydelse paa Klara, som endnu i Slutningen af Brevet føler sig overbevist om at kunne virke for andre, „uden at jeg behøver“ — skriver hun — „i Fandens Mundering at indsmigre mig i deres Fortrolighed“. Klara har Ret fra sit Stade, Frøken Karlsen ligeledes fra sit. Men det er deres Stade, som er urigtigt baade dennes og hins, og saaledes faar de begge mer eller mindre Uret. Et helt andet Spørsmaal er det, hvor Forfatterinden selv stiller sig. Midt imellem staar hun næppe, men nærmest paa Klaras Side.

I femte Brev kommer Kvindens Frigørelse atter paa Tale. Des værre synes det, som om Frøken Karlens Forsøg paa at drage Klara ind i Virkelighedens Verden har haft den modsatte Virkning af den tilsigtede; ti hun taber sig et Øjeblik i taagede Idealer, som man desuagtet ikke kan frakende en vis Sandhed, for saa vidt denne kun ikke hævdes ensidig. „Vi kaldes ikke for intet „det smukke Køn!“ — skriver hun til Veninden — „Skønhedens Ide har Gud i os villet udtrykke. Men kun hvad der er sandt og frit, er ægte skønt. Saa længe vi ere udelukkede fra selvstændig Udvikling, saa længe vi ere i Fordommenes Vold, kunne vi ikke svare til Bestemmelsen.... Vi ville ikke usurpere noget Herredømme, men kun be-

herske os selv ved den fri Viljes Magt, og udvikle os efter den Ide, Gud har haft med os“. Og for sit eget Vedkommende udtaler hun: „Frihed er den eneste Lykke, jeg tragter efter“. — Et ejendommeligt Skær kastes over dette Brev ved Tantens Død, som meddeles i Slutningen. Tanten var Klaras eneste Slægtning. Hun staar nu — hvad Folk vilde kalde — „alene i Verden“. „Nej, jeg er ikke alene!“ udbryder hun med den kraftige Indsigelses Varme, „Gud er min Fader, Danmark min Moder; alle Mennesker ere mine Søskende. Dette er det store Familieliv, hvori jeg har fæstet Rod“. Man savner her en Fræmhævelse af de mindre Enheders Vigtighed for de større, det huslige Familielivs for det folkelige, og det folkelige Familielivs for det almenmenneskelige.

I sjette Brev afhandles Kvindesagens Forhold til Gud og Verdens Fuldendelse. Lige som den Paastand, at „Verden staar paa Hovedet“, indledede Klaras næstforegaaende Brev, saaledes indledes dette med den, „at vort Køn slet ikke eksisterer endnu“. Tankegangen er omtrent følgende. Maalet, hvortil Menneskeslægten stræber, er Frihed og Enhed. I denne Henseende finder Fræmskridt Sted; men Kvinderne i Almindelighed har ingen Del haft i dette Fræmskridt; ti de har ingen alvorlig „Vilje“ haft med Hensyn til denne Verdens Udvikling. I denne Henseende kan man altsaa se bort fra Kvindernes Tilværelse: de „eksisterer“ ikke. — Herved peges paa et Savn. „En Enhed forudsætter jo en Forening af forskellige Elementer. Mand, Kvinde, er intet helt for sig, men ved en aandelig Forening bliver hver et Menneske i Ordets ædleste Forstand: Gud skabte Mennesket i sit Billede. . . . Da først, naar Kvinden er opvaagnet til selvbevidst Liv, da lader den store Ide om Menneskeslægtens Enhed sig realisere, ved en aandelig Forening mellem hende og Manden.“ „Ikke“, tilføjer hun, „ved at de parres i Ægteskab, som Kortene i Sorteper!“ Denne, i det mindste paa dette Sted, mindre heldige Tilføjelse til det i øvrigt saa ophøjede Syn paa Verdens Endemaal

meddeles kun her, fordi den senere ikke uden Grund fræmbragte endnu uheldigere Mistydninger af den Tanke, Forfatterinden vilde udtrykke. At der fra det mest op-højede til det mest hverdagslige er kun et Skridt, viste sig ogsaa ved denne Lejlighed. — I Brevets Slutning af-handles et helt andet Æmne: det religiøse. I de foregaa-ende Breve har det kun i forbigaaende været fræmdraget. Saaledes har Klara Rafael allerede i det første Brev om-talt, at hun under sin Konfirmationsforberedelse forekom sig „som udenfor det hele“, og at hun alene af den Grund sagde det lille „ja“ i Kirken, at Undladelsen deraf vilde bragt Tanten til Fortvivlelse og vakt almindelig Forun-dring. Hun tilstaar, at hun den Gang „egentlig slet ingen Religion havde“. Men 1848 „den 21de Marts oprandt et nyt Liv for mig“, og „med mit Fædreland fik jeg Troen paa Gud!“ Nu, da hun er bleven Lærerinde, gaar hun stadig i Kirke, skønt Sognepræsten, Pastor Star hører til hendes mest afgjorte Modstandere. Hun ægger ham end mer ved at kalde Daaben „en besynderlig Ceremoni“ og ved at sige, at Daab uden den døbtes egen person-lige Tro næppe kunde nytte. Hun udtaler sig i denne Henseende til Gendøbernes Fordel. Ej heller kan hun forstaa „al den Tale om Guds Vrede, Arvesyndens For-bandelse o. s. v., som er Grundvolden for den kristelige Religion“ (i Følge Kirkens Lære). „Jeg har aldrig“, ytrer hun endelig, „haft den Følelse, at der behøvedes en Mægler mellem Gud og mig“. Hun har altsaa lige over for en Præst i Folkekirken tilstaaet, at hun ikke tror paa Dogmet om Kristis Guddom. Brudet er ulægeligt.

I syvende Brev fortsættes Handlingen, og man ser Følgerne af dette Brud. Pastor Star hævner sig (kriste-lig!) næste Søndag paa Prædikestolen, taler om Forarg-elser og gør „Tidens ny Interesser“ enstydige med „Van-tro og Gudsbespottelse“. „Ja“, udraaber han, „man hører selv vor Tids unge Damer tale om „deres Religion“ og prale af deres Uafhængighed“. „Dette“, tilføjer Klara, „sagde han med stærk Betoning, og strakte Haanden ud

mod Kirkestolen, hvori jeg sad“. Efter Kirketjænesten holder hun sin Forsvarstale i Præstens Dagligstue. Præsten havde sagt, at hun og ligesindede havde gjort „egen Hovmod og Forfængelighed“ til sin Guddom. Hun viser nu, at „Forfængelighed er af alle Baand, som hindre den aandelige Frihed, det jeg først og ivrigst stræber at sønderrive“. Hun viser, at kun Aabenhed bringer hende til at udtale sig, skønt hun i Verdens Øjne vilde staa sig bedre ved at tie. Hun udvikler nærmere, hvorledes hun tror paa Gud. „Der er en Gud og alles Fader; jeg kan ikke tænke ham delt i tre“. Dog, tilføjer hun, „det kommer vist mindre an paa, hvad man kalder Gud, end man i Almindelighed tror; men saa meget mere paa, hvor højt man elsker ham, og søger at behage ham ved Kamp mod Synden og ved et fromt Liv“. Pastor Star havde tillige angrebet Friheden som fjendlig mod Religionen, ti, havde han sagt: „Underkastelse er Religionens Hovedbetingelse“. Ogsaa dette Angreb paa Friheden afviser Klara, idet hun gør opmærksom paa, at han forveksler Friheden og dens Misbrug. „At Friheden skal arbejde sig udvendig fra indad, det er Tidens store Vildfarelse“. Ved denne Indrømmelse kastes tillige, middelbart, et Lys over Klara Rafaels Virksomhed for Kvindens Frigørelse (skønt Sagen ikke nævnes); hun vil kun indvendig fra frigøre Kvinden. Efter Hjemkomsten gæstes hun af Frøken Karlsen, hvem hun meddeler sin Ordstrid med Præsten. Da udtaler Frøken Karlsen nogle Ord, som vel heller ikke siges med Hensyn til Kvindesagen, men som ikke des mindre fortrinlig egner sig til at vise Klaras Forhold til denne: „De selv, Klara, er den skønne Ide, der, som De siger, gennem Vildfarelser skal kæmpe sig frem til Maalet“. Det er imidlertid det religiøse, som er paa Tale, og Venindens milde Maade gør større Indtryk end Præstens Trusler. Da Klara atter er alene, kommer hun lidt efter lidt til Ro igen, og siger i Slutningen af Brevet: „Naar jeg ikke elsker Gud i Konsten, i Naturen, i alle Mennesker, som ere skabte i hans Billede,

hvor kunde jeg da elske ham i Kristus, som jeg ikke forstaar. Jeg vil altsaa ikke gruble derover, men trøste mig med, at er Kristus den eneste Vej til Gud, saa er han, kan han ikke være Vej til Frihedens og Personlighedens Grav“.

I ottende Brev bryder Klara Rafael endnu stærkere med Verden, dog ikke længer som i det foregaaende ved et Brud med den ydre Verden, men ved et Brud i sit eget indre. Hun vil i Grunden midt i Livet gøre sig til Nonne for Ideens Skyld. „Naar Ideen“, siger hun, „gaar op for et Menneskes Sjæl, da maa han, ligesom Købmanden, der fandt den kostelige Perle, give al sin Ejendom for at tilegne sig den“. Derved kommer hun ind paa den katolske Klostertanke, som hun dog naturligvis ikke tager bogstavelig, men aandelig. Hun vil indvie sig til Kamp mod „Verden“ for Ideen; men uheldigvis opfatter hun „Verden“ som Modsætning til Gud; og — endnu uheldigere! — saa falder hendes Øje paa „de dejlige Ord“ i Schillers „Jungfrau von Orleans“: „Eine reine Jungfrau vermag jedwedens Herrliche auf Erden, wenn sie der ird'schen Liebe widersteht“; og endelig — hvad der er alleruheldigst — opfatter hun disse Ord ikke aandelig, men kun altfor bogstavelig. Her kan man ligesom pege paa et afgørende Vendepunkt i Klaras aandelige Udvikling. Men hendes Beslutning er tagen; den skal kun prøves. Fristeren viser sig allerede i Afstand. Den unge Baron er kommen, og har tiltraadt Arven efter den nys afdøde gamle, Herregaarden, hos hvis Forpagter Klara er Lærerinde. Tillige viser sig en Grev P*, som bliver Klaras første Offer i hendes Kamp mod Verden. Selv er han mer end almindelig fredsommelig, om han end, naar han ikke tror sig hørt af hende, kan være lidt spydig over hendes Aandelighed: „Forelsker hun sig nogensinde, saa bliver det da i Ærkeenglen Gabriel, eller i Vorherre selv; ret betænkt kan det ikke være ringere“. Denne opfangede Ytring lader Klara gaa videre til Veninden — mon ikke med en vis Selvvelbehage-

lighed? Den „sølle“ Greve faar imidlertid en ublid Medfart, da han kalder det „Vanvid“, at Danmark fører Krig med Tyskland. Da han snart finder Klaras „nationale“ Følelse uangribelig, prøver han at indtage hende mod Krigen fra kristlig Stade. Han vil slaa hende med Kristis Ord i Bjærgprædiken (Mat. 5.³⁹): „dersom nogen giver dig et Slag paa dit højre Kindben, vend ham det andet ogsaa til!“ Men Slaget undviger Klara ved en dristig Vending, idet hun svarer: „Der staaer intet Sted skrevet, at naar Fanden forlanger en Finger, skulle vi give ham den hele Haand“ (i Billedet er Fanden Tyskland og Fingeren eller maaske Haanden Sønderjylland). Snart er Greven paa Tilbagetog og ytrer kun Frygt for, at Klara skal sammenligne ham med Korfits Ulfeldt. Hun følger sin værgeløse Fjende med ubønhørlig Strængthed, og knuser ham med følgende Ord: „Jeg sammenligner kun Personer, som staa hinanden nær i aandelig Henseende. Ulfeldt berøvede sit Fædreland en Mand. De berøver kun en Mand sit Fædreland“. Med Foragt vender hun sin tilintetgjorte Modstander Ryggen — og slutter Brevet, da hun er „ked af at se paa det“. Skulde denne Følelse ikke være en Følge af, at Klara, uden egenlig at vide det, mærker, at hun paa det „nationale“ Omraade undertiden nærmer sig Pastor Star paa det „religiøse“? — Har Klara nogensinde ladet sin „Aand“ gøre sig enevældig over hendes „Hjærte“, da er det i Oprinnet med Grev P*.

I niende Brev udtrykker Klara nøjagtigere den Ide, hun vil kæmpe for: „Jeg vil stride, leve for det, jeg forstaaer ved Damernes Emancipatjon. . . . Er det ikke allerede store Ting at vide, hvad man vil? Hvorledes man vil det, bliver ikke et Menneske klart paa en Dag eller to“. Hun føler, at Ideen om Kvindernes Frigørelse er af guddommeligt Udspring. „Jeg føler, at det er Liv af Guds Liv, som flammer i mit Bryst, og i denne Tro har jeg Styrke til at foragte Verdens Dom“. — Imidlertid indvier hun sig til den aandelige Kamp ved at gaa til

Alters hos Pastor Star; da er det, Solen bryder fræm i Skyen. Kort efter bryder ogsaa Fristelsen fræm i lokkende Skikkelse. Den unge Baronesse og hendes Tante, Grevinde B**, møder hun første Gang udenfor Kirken og kommer til at køre hjem med dem. Den egenlige Handling skrider nu raskere fræm indtil Bogens Slutning.

I tiende Brev skildres den unge Baronesse Anna som „unbefangen“. „Hun ligner sin Broder, men han er en Mand, lige saa ægte mandig, som hun er sand kvindelig. Han ligner Sandheden — Solen! Før jeg lærte ham at kende, kendte jeg slet ikke Livet!“ Klara danser igen, danser paa et Skovbal, danser med ham, Aksel. Allerede næste Dag har han skrevet hende til; det er unødvendigt at tilføje: hvorom. For at sende hende Brevet skjult har han lagt det ind i en Bog. Hun elsker ham igen; men — vil spaa sin Skæbne af de Blade, Brevet har ligget imellem! Ak, det er Schillers „reine Jungfrau“; og det er selve den himmelfarne Maria, som udtaler Ordene, at den rene Jomfru vil sejre kun, „wenn sie der ird'schen Liebe widersteht.“ Elskov er — efter Klaras Mening — ikke af guddommeligt Udspring, ikke himmelsk, men kun jordisk, det er: verdslig, det er: noget ondt. Hun modstaar Fristelsen. „Havde jeg elsket ham paa samme Maade, som jeg elskede Gud, saa kunde jeg blevet hans Hustru og dog blevet mit Løfte tro. Men denne berusende Følelse, hvori man taber sig selv, den er ikke ren, den er afgudisk og tilintetgørende“. Saaledes skriver hun, og kan tildels have Ret, næmlig for saa vidt hendes Elskov ikke har været tilstrækkelig rensat og frigjort, hvilket jordisk Elskov godt kan være uden dog at kunne henføres til samme Slags som Kærlighed til Gud. Hun maatte nu sende ham et Afslag. Kun Skade, at hun i dette Øjeblik, da hun skulde vise sig i sin største „Renhed“, bruger det Udtryk, at hun „havde givet en anden sit Løfte“. Dette er næmlig ikke den „rene“ Sandhed. Hun kan eller bør ikke forudsætte, at Aksel ved denne „anden“ tænker paa Gud, saaledes som det aabenbart er hendes egen Mening.

I ellefte Brev faar man at vide, at Klaras Sjælekamp har gjort hende ogsaa legemlig syg, hvorfor Baronesse Anna skriver i hendes Navn til Veninden. Forinden havde Aksel dog ved Søsterens Hjælp haft et Møde med Klara, hvorved det gaadefulde i Brevet var blevet opklaret paa en Maade, som aldeles tilfredsstillede ham. Han glæder sig endog over, at „hendes Sjælsstyrke, hendes skønne Entusiasme for den Ide, der var hendes første og bedste Kærlighed, vaagnede tidsnok for at frælse os begge“. Derpaa gaar han som frivillig med i Krigen.

Det tolvte og sidste Brev har Klara selv skrevet Dagen efter Slaget ved Frederits. Aksel har deltaget i det og straks efter meddelt hende Sejrsbudskabet. „Danmark var min første Tanke, Aksel den anden“, udbryder hun i sin Henrykkelse, og viser allerede derved, at hendes Elskov er rensset, om hun end ikke kan siges at elske ham paa samme Maade som Gud; Danmark staar nu imellem. Nu kan hun imidlertid modtage det Tilbud, som Aksel gør hende: at blive hans „Hustru for Verden“, hans „Forlovede“. Saaledes søges Mislydene opløste i Samklagen: Romanen ender ikke med virkeligt Ægteskab, men kun med et Slags Forlovelse. Dette Misgreb maa uden Tvivl skrives paa Forfatterindens Ungdoms Regning. Hun ved ikke, hvilken aandelig Halvhedstilstand Forlovelse er. Hun ved ikke, at kun i Ægteskabet er den fuldstændige aandelige Forening mellem Mand og Kvinde en Mulighed. Hun udsætter derfor sin Heltinde for den Fare, hvorfra hun netop vil redde hende. Der er næmlig ingen Tvivl om, at den Kvinde, som vil ofre sit Liv til Kampen for en Ide, ikke kan stilles i heldigere ydre Forhold, end om hun bliver gift med en Mand, som elsker baade hende selv og hendes Ide, og som tilmed er i en saa selvstændig Stilling, at han ikke er nødt til at tage smaalige Pengehensyn i Virksomheden for denne Ide. Den gifte Kvinde er i saa Henseende langt heldigere stillet end den ugifte eller Enken, og det ikke mindst af aandelige Grunde.

Lad os nu forsøge i Korthed at sammenfatte den Grundtanke, som Forfatterinden har indklædt i de „Tolv Breve“!

Hun gaar ud fra Personlighedsgrundsætningen. Gud har i Samfundet og Mennesket villet udtrykke guddommelige Ideer. Gennem Gud som Kærlighedens Fylde skal hvert enkelt Menneske forholde sig til Samfundet. Gud er Maalet, Enheden, hvortil der skal virkes gennem Midlet, Friheden. Enhed og Frihed kan derfor sættes som Menneskeslægtens Maal. Menneskeslægten skrider frem; men Kvinden har ikke med Bevidsthed nogen Del i Fræmskridtet. Hun maa med, for at det sandt menneskelige Ide skal kunne udtrykkes: Guds billedet i Mennesket. Hendes Frigørelse er Vilkaaret for, at hun kan komme med i Kampen for det menneskelige Fræmskridt. Enhver Kvinde, som har faaet „Bebudelsen“ om dette Kvindens Kald, maa bryde med Verden for Ideens Skyld. — Paa Opfattelsen af „Verden“ strander imidlertid Virkeliggørelsen af den Ide, som Forfatterinden har villet udtrykke. Lidt klosterlig Ensidighed viser sig i Udførelsen, for saa vidt nemlig Brudet med „Verden“ kan hindre Indflydelsen paa den Verden, som netop skulde omdannes. — Handlingen i Bogen indskrænker sig nærmest til Idealisten „Klara Rafaels“ Brud med Verden, og er saaledes mer indre end ydre.

Endnu har „Klara Rafael“ sin store Betydning for Kvindesagen. Her er peget paa det ideale, paa Kvindens ideale Stilling i Forhold til Gud og Samfundet. I vore Dage maa som oftest de ideelle Krav vige for de materielle. Spørsmaalet om Kvindens Stilling er nærved at udstykkes i en Mængde mindre om Kvindens Stillinger. Heri er heller ingen Fare, uden for saa vidt man saa ensidig fordyber sig i denne Vrimmel af mindre Spørsmaal, at man taber det store alt sammenfattende ideale

Hovedspørsmaal af Syne. Og netop af denne Grund er det af Betydning for Kvindesagens videre Udvikling, at vi nu og da gaar tilbage i Mindet til Klara Rafaelfejden, som tog det ideale til sit Udgangspunkt.

Kvindens Frigørelse er et Led i Menneskehedens Frihedskamp. Fræmskridtet foregaar ligesom under Fræmrykning fra Stilling til Stilling, fra den ene Højde til den næste. Det daglige praktiske, nyttige og mer materielle Arbejde bestaar i at bryde Vej, at lægge Bro, at omgaa Hindringer nede i Dalene. Men glimter Ideens Lys ikke som Bavnen fra Højden, da faar Vejen i Dalen let en skæv Retning, og Maalet forfejles mer eller mindre.

III.

Fejden begynder i Dag- og Ugeblade.

Paa Julebogmarkedet 1850 fandt man: „*Klara Rafael*. Tolv Breve udgivne af *Johan Ludvig Heiberg*“, en lille Bog paa 110 Sider. Nyaarstallet 1851 stod paa Titelbladet *).

Allerede den 21de December 1850 var Bogen omtalt i „*Berlingske Tidende*“ (redigeret af *M. L. Nathanson*). Bogen vilde „vække mer end almindelig Interesse“. Bladet kunde jo vist nok spaa det alene af *Heibergs* Navn. Han roses meget, og med ham roses ogsaa det „*Talent*“, hvorom Bogen vidnede. Det alt andet end oppositjonsvenlige Blad kunde alligevel ikke føle sig tiltalt af „en saadan Opposition mod Verden“, som kom til Orde i Bogen, og som „især hos en Kvinde faar noget

*) For Lieraturhistoriens og allermest for Sandhedens Skyld var det ønskeligt, om Udgivere eller Forlæggere vilde sætte paa Bøgers Titelblad ej alene det Aar, men ogsaa den Dag, da Skriftet virkelig har forladt Trykkeriet. Den Uskik at give Bøger et falsk Aarstal (Nyaarstallet tit flere Maaneder før Nyaarsdag) vil i Fræmtiden komme til at staa som et Vidne dels om vort Hundredaars lave moralske Stade (ti Løgn er og bliver Løgn, om end alle ved det), dels om vort lave æstetiske, idet vi tillægger Nyheden saa stor Vigtighed, at Værkets indre Værd tit bliver underordnet, naar kun Kjolen er efter nyeste Mode.

uskønt“. Denne „Aandsretning“ — mente Bladet — „er ikke en saadan, som er ejendommelig for Kvinden“; og derfor vilde man „have ønsket, at Forfatterinden ogsaa kunde have forsonet sin høje Stræben efter Ideen med det smukke menneskelige“.

Nu kom Julen; og i de mange selskabelige Samkvæm, som denne Højtid drager efter sig, maa Navnet „Klara Rafael“ have lydt utallige Gange. Folk fra Landet har i Juleferien vekslet Tanker med Slægtninger fra Staden og omvendt. Det aandelige Frøkorn har lige som spredt sig for alle Vinde i vide Kredse.

Imidlertid forberedte en af Dagbladet „Københavns-postens“ Medarbejdere sig til en udførligere Omtale. Det var den da endnu ikke 23-aarige *Rudolf Varberg*; han undertegnede sig *R. S.* *) Denne unge Mand havde siden Nyaar 1848 sendt Bladet mangt et velskrevet Stykke, som vidnede om varm Interesse for Fræmskridtet. (Kun en Del af det første Krigsjaar havde han været borte for personlig at deltage i Krigen.) Med et sikkert Blik for det væsenlige ved en Sag indledede han sit første Stykke om „Klara Rafael“, hvilket læstes i Bladet allerede den 31te December 1850, med følgende Ord: „Hvad der udgør dette Værks Hovedkarakter, er en stærk og ren Begjstring for Ideen“. Han stiller sig i det hele taget paa Forfatterindens Side i sin Omtale, som blev fortsat den 4de og sluttet den 8de Januar 1851; han minder om, at Kvindens Frigørelse har været i stadigt Fræmskridt gennem Historien, og ser nu i den lille Bog et Forsøg paa at vække Kvinden, saa at fra nu af „det bevidste Fræmskridt træder i Stedet for det ubevidste.“ Hun skal udvikles i Overensstemmelse med sin Natur; men: „kender man denne?“ spørger han, og svarer: „Næppe med Sikkerhed“, næppe engang den nuværende, maaske forkvalede Kvindes. Han hævder Naturen som en god Kraft;

*) Jf. Erslev, spl. III 543. „S.“ skal maaske sige „Sebastiansen“ til Minde om hans Faders Fornavn.

men, idet han anker over det spiritualistiske hos Forfatterinden, gaar han selv til den modsatte Yderlighed: Materialismen. Det er ikke alene med Hensyn til Bogens Slutning, hvor han dog kan have nogen Grund til at kalde den Sejr, Klara vinder, „en Sejr over Naturen o: mod Naturen“. Det er ikke alene, naar han paaviser, hvorledes hun „taler paa en forældet Maade om Guds og Verdens Fjendskab“. Det er ikke alene i sin altfor store Tilbøjelighed til at slutte fra det ydre til det indre. Nej, han vil overhoved kun vide af det indre og aandelige som grundet i det ydre og legemlige. „Naturen lader sig ikke spotte“, udbryder han et Sted, og han udtaler endog ligefrøm: „Det ideelle er intet uden denne foragtede Verden, og den er altsaa ikke det ideelle saa fjendsk, eftersom den er dets nødvendige Betingelse; netop i denne Verden har det ideelle sin Rod, og derpaa støtter sig dets Udvikling.“ *) Naar disse materialistiske Yderligheder undtages, yder hans Dom i øvrigt en gavnlige Modvægt lige over for Klara Rafaels Yderligheder i modsat Retning. Saaledes, naar han siger: „Netop ved paa den rette Maade at bruge Verden, Guds Værk, tjæner man Gud bedst.“ Ligeledes, naar han omtaler Klara Rafaels „ideale, men i sin Grund uetiske Ægteskabsforhold“. Endelig træffer han vist det rette, naar han mener, at Forfatterinden „efter sin hele spiritualistiske Retning mere synes at tilsigte en Forandring af Kvinden end umiddelbart af hendes sociale Stilling“, og at hun „mere kun udtaler et Ønske og et Hjertesuk, end betegner nogen Vej eller opstiller noget System“. Han tør derfor heller ikke udtale nogen aldeles færdig Dom, men vil lade hendes næste Bog afgøre, om hun i ham skal „finde en Medkæmpe eller en

*) *Rudolf Varberg* døde 1869 som „Ateist“. Hvorledes han opgav Udødelighedstroen, har han selv i sine sidste Levedage udviklet i et Brev, hvorefter et Uddrag under Titel „Mit Skriftemaal“ findes i Tidsskriftet „Teori og Praksis“ (udg. af P. Burmeister) 1869 S. 164 fg.

Modstander“. At han alligevel ikke kom til at vente saa længe, var en Følge af Fejdens Udvikling.

Samme Dag, som „Københavnsposten“ sluttede sin udførlige Omtale, den 8de Januar 1851, begyndte et andet Dagblad, „Fædrelandet“, en lignende, som fortsattes den følgende Dag. Den var undertegnet „—a—“ (Bladets „ansvarhavende Redaktør“ var *Karl Ploug*). — „Fædrelandet“ mener, at, saaledes som Kvindens Frigørelse fremtræder i de første tre Fjærdedele af Bogen, har den „en ikke ringe Berettigelse“. Skade er det kun, at „Midlerne omhandles ikke“; Forfatterinden „ved, hvad hun vil, men ikke, hvorledes hun vil det“. Og Skade er det, at hun ikke, som Lærerinde, har givet „en Kritik over den almindelige filistrøse kvindelige Opdragelse“. „—a—“ kommer derved selv til at omtale Kvindens Opdragelse i Nordamerika; han viser da dens gavnlige Indflydelse, idet de unge Piger, som har „lige til den voksne Alder den selv samme Uddannelse som Drengene“, bliver mer i Stand til at følge Mandens Færd, og derfor bevarer ham for Idealet med større Lethed end her. I Blikket for det ideale som aandelig Livsmagt mødes „—a—“ med Forfatterinden. Dette viser sig saaledes, naar han udvikler sin Mening om „Mandens Opgave i Modsætning til Kvindens“, og udtrykker denne i følgende Ord: „at udvikle Personligheden til dens størst mulige Kraft og gøre den gældende i det ydre Liv, ikke for egennyttig at nyde heraf, men for at stille den i Menneskelighedens Tjeneste og bringe den til et Offer for det hellige i denne“. Meningsuligheden begynder først, naar „—a—“ synes at ville have dette tillæmpet paa Manden alene, hvorfor han ikke er stemt for Kvindernes „specielle Livsvirksomhed“, som bringer dem „ind paa Mændenes“. Han vil derimod, at Kvinden skal løse sin Opgave nærmest i „et sandt Ægteskab“, hvor hun da er „Repræsentanten for hint almenmenneskelige“, medens Manden faar det sær-

lige paa sin Lod. Følgelig udtaler „—a—“ sig ogsaa imod „et saadant Ægteskab“ som Klara Rafaels „sentimentale og forskruede“, hvorved hun vil „for Verden“ være et og for Gud, sin Mand og sig selv et andet. „Baronens Mundering, det er her Fandens Mundering“. Han viser, at hun „aabner Striden med at udelukke sig fra den Kampplads, som er den bedste for hendes Ide, og den eneste, hvor hun kan komme til Klarhed over den“. Og han nævner mange, der virkede kraftig for sin Ide som gifte, baade Mænd og Kvinder, blandt disse „Dronninger, der have været baade Hustruer og Mødre og dog begejstret deres Krigere“. Overhoved finder han Forfatterinden „bedst i sin negative kritiserende Virksomhed“, medens det forekommer ham, at hun paa det positive „famler i Taage og gaar i Taage“, — en Dom, som dog maa kaldes meget stræng, ja tildels skaanselløs, især naar man husker, at „—a—“ i noget saa grundvæsenligt som Blikket for det ideale staar Forfatterinden langt nærmere end Rudolf Varberg, som desuagtet fældede en roligere og mildere Dom. —

Værre Medfart fik hun dog i „Berlingske Tidende“, som den 11te Januar havde — paa første Side — optaget et Digt „Til Klara Rafael“, underskrevet „En Røst fra Danmarks unge Kvinder“. Røsten er aabenbart de gamles og Hændernes de unges. Den forekaster hende nemlig, at hun endnu kender altfor lidt til Kvindens Liv og Færd for at kunne virke, som hun vil. Og hvert af de fem Vers begynder derfor med et „Lær!“ eller „Lær først!“ Saaledes andet:

„Lær derfor først, at vil for os du fægte,
maa man dog Kvinden — selv i Kampen se.
At løfte Tankens Sværd kan du vel mægte,
men ej paa mandig Vis bør dette ske;
ti da maa Skønhedstanken vi fornægte“ o. s. v.

Som man ser, er det samme Tankegang som i den prosaiske Omtale i „Berlingske“ af 21de December 1850,

ja næsten samme Udtryk i Versets Slutning, hvor det siges, at hun gaar udenfor Skønhedstankens Grænse —; en haard Tale for den, som havde taget saa overvejende, ja maaske altfor meget Hensyn til Skønheden! — Dernæst skal hun først lære at opfatte, hvad hun „med Foragt har kaldt det smaa“.

„Ens Maal vel Gud for Mand og Kvinde satte,
men ad forskellig Vej vi Maalet naa“.

I fjerde Vers tager „Røsten“ hende i Skole for at lære hende „Kærlighed“; i femte heder det:

„Lær først det rette Sandheds Lys at finde!
Gaa hen til Betlehem, hvor det blev tændt,
søg der i Ydmyghed og Bøn at vinde
den Tro, hvis Aand du endnu ej har kendt;
ti Kristus kun frigøre kan en Kvinde,
han har det bedste Sværd til Kampen sendt.
Ja kun ved ham — ej ved Filosofi
den sande Kvinde vorder stærk og fri“.

Det er den indre Frigørelse, som her sættes imod den ydre. Det var jo netop den indre, som saa stærkt var hævdet i „Klara Rafael“. Men „Røsten“ vil i Grunden slet ikke vide af Kvindens Frigørelse; ti den, som Versene taler om, gælder Mennesket i Almindelighed uden Hensyn til Køn. Samme Tankegang skal vi møde nedenfor hos en navngiven almenkendt Forfatter. Han havde allerede den foregaaende Dag udsendt sin første Udtalelse.

Forinden vil vi dog dvæle et Øjeblik ved et Par mindre Domme, der forholder sig til det egenlige Angreb og Forsvar som Blænkerkædernes foreløbige Skudvekslen til de sluttede Troppers Fræmrykning fra begge Sider mod hin anden.

I Haderslev havde *Peder Kristian Koch* (f. den 19. Februar 1807) udgivet Bladet „Dannevirke“ siden den

15de Juni 1838. Fra denne Danskhedens ivrige Forpost imod Syd var det rimeligt, at Klara Rafaels Breve skulde modtage den første Hyldest for den „nationale“ Tone, som gik igennem dem. Den 17de Januar 1851 omtales de som „levende Breve“, der „trods de ungdommelige Vildelser, der dukke op i dem, ere Ytringer af en dansk Piges herlige Aand og varme Hjærte. Gid hun maa have brudt Isen ikke alene for sig selv, men for andre af sit Køn . . .!“ —

To Dage senere, den 19de Januar, fandt „Klara Rafael“ i „Københavnsposten“ en Forsvarer, — eller en Forsvarerske, den første, — eller maaske begge Dele. „Lavra N.“ skriver den 15de Januar fra Køge, at hun fra „Kristian L.“ i København har modtaget et af denne den 14de Januar afsendt „Indlæg i Klara Rafaels Sag“, hvilket hun nu sender tilbage til København til Bladets Redaktjon. „Kristian L.“ kalder „Lavra N.“ sin „aandrige Veninde“; de har „i den hellige Juletid“ talt sammen om „Klara Rafael“, og nu vil „Kristian L.“ fortsætte Tankeudvekslingen skriftlig, hvortil der er saa meget mere Grund, som flere Domme i Mellemtiden har været udtalte i Bladene, Domme, som han i det hele taget ikke kan slutte sig til. Om „Digtet“ i „Berlingske“ mener han, at „dette grundprosaiske Rimeri skyldtes aabenbart et forklædt Mandfolk (om end ingen Mand).“ „Fædrelandet“ udmærkede sig ved tung Behandling, prosaisk Opfattelse og navnlig paa et enkelt Sted en styg hjærteløs Haan“ o. s. v. I sit Forsvar for „Klara Rafael“ viser Brevskriveren sig mærkværdig fortrolig med hins Tankegang, endog i Enkeltheder; saaledes kan han paavise Grunde, hvorfor hun har ladet Baron Aksel sende sit Brev i en Bog o. lign. Og naar „Fædrelandet“ har kaldt hendes Skin-Ægteskab „Fandens Mundering“, da — siger „Kr. L.“ — vilde denne Sigtelse kun have truffet, dersom „Følelserne havde været ægteskabelige, Forholdet derimod søsterligt“. Alligevel vil Brevskriveren ikke forsvare dette Slags Ægteskab; han viser kun at det maatte blive den

nødvendige Følge af Klaras hele Livsopfattelse; ti hendes „Standpunkt er jo den overdrevne abstrakte Idealisme, der fornægter alt ikke-absolut, alt sanseligt og materielt, det viser sig fra først til sidst saa vel i Bogens hele Farve som i mange enkelte Glimt; men hvad er Bogens Slutning andet end Konsekvensen heraf anvendt paa Kærligheden mellem Mand og Kvinde!“ I øvrigt roses „Klara Rafaels“ Forfatterinde, fordi hun har haft Mod til at træde op imod Vanens Magt. „Den enkelte, som har sønderrevet Øjenbindet, vil ogsaa kæmpe for at sprænge Haandlænkerne, skulde hun end omkomme under Kampen“. — I Brevets Fortsættelse („Kbhst.“ den 21. Januar) kommer „Kr. L.“ tilbage til „Klara Rafaels“ Ægteskab, som han kunde have ønsket virkeligt, ogsaa fordi „en formuende Baronesse med langt større Virkning kan kæmpe for sit Formaal end en under smaa Forhold levende Guvernante“. Desuden er „det virkelige Ægteskab saa langt fra at være usædeligt, at det tværtimod er al Sædeligheds Centrum“. Men indrømmer han — for at kunne behandle slige Spørsmaal, maa man overhoved gaa ind paa „det hele Gebet af sociale Teorier. Det er Klaras Fejl at afsondre sig, at stille sig som det særlige i Modsætning til det almindelige“. „Idealet maa altsaa ikke være „die reine Jungfrau“, men den sande Kvinde“. Man skal „ikke negere Ægteskabet selv, men kun dets nuværende Form.“ — Den Tanke, som her kun flygtig frækastes i Slutningen af „Kr. L.s“ Brev, bærer rige Fræmtidsspirer i sit Skød. Han peger paa Ægteskabet som det afgørende Samfundsforhold. Er Ægteskabet i sin nuværende Form mer hæmmende end fræmmende for Samfundsudviklingen, — hvorledes bør det da omdannes? Det var ønskeligt, om Klara-Rafael-Fejden havde kastet mere Lys ud over dette frugtbare Æmne! —

Den egenlige Fejde var allerede indledet, da de sidstnævnte Smaating læstes i „Berlingske“, „Dannevirke“ og „Københavnsposten“. Hovedangrebet paa „Klara Rafael“ var nemlig gjort den 10de Januar 1851 i „Nord og Syd“

af *M. Goldschmidt* (f. 26de October 1819), som siden den 21de September 1849 havde udgivet dette Ugeskrift. Det var ingen ringe Modstander. Det vittige Blad „Korsaren“ havde han udgivet i unge Aar fra 1840 til 1846. Meget havde han rejst. Upsala gæstede han 1843 som Deltager i det nordiske Studentmøde; paa Hjemrejsen fik han i Malmø at vide, at han for en Pressesag var dømt til Fængselsstraf. Gennem sit Ægteskab kunde han næppe have faaet meget Kendskab til Kvinden; ti det, han havde indgaaet 1848, blev straks efter hævet igen. Sidst i Sommeren 1850 havde han været i Berlin og Paris. Han „var derefter (indtil 1852) især lieret med Grev Frijs og Baron Blixen-Finecke“*). Dem gik han til Haande ved Dannelsen af den saakaldte „Grundejerforening“, som kom til Verden ved Aarskiftet 1850—1851, og som kunde kaldes Godsejernes „hellige Alliance“, i det mindste for saa vidt som den, i Lighed med Fyrsternes 1815, var et synligt Vidne om den „Reaktjon“, der ifølge Samfundets Naturlove indfinder sig efter „Revolutjon“ (om dette sidste Ord i en mildere Mening kan bruges om den Paa-virkning, som Danmark modtog fra de evropæiske Omvæltninger 1848). Goldschmidt var altsaa i meget aristokratiske, eller lidet frisindede Omgivelser, da han sendte sin første Pil mod „Klara Rafael“. „Jeg skriver dette herude paa Landet“ — siger han i Indledningen — „kort efter at have set Mynderne fare afsted efter en Ræv, bemægtige sig den og erholde la curée*), og jeg tager det som et Varsel, jeg er vis paa, at Jagten er til Ende i København, at det første Menneske, jeg paa Banegaarden vil spørge: „Hvem er Klara Rafael?“ kan sige mig hendes virkelige Navn“. Goldschmidt vil nemlig hævde den Mening, at det er ligegyldigt, hvem der har skrevet Bogen. Han forekaster *Heiberg*, at han i sin Fortale „lægger et romantisk skuffende Billede af Jeanne Darc der, hvor vi

*) Erslevs Forf.-Leksikon, Spl. I, 574.

**) Hundenes Del i Byttet (ifg. Ordbøgerne).

andre søge et virkeligt etisk Resultat“, — og forekaster ham derved tillige den Vægt, han lægger paa, at Forfatteren er en smuk, ung Pige. „Vor store æstetiske Forfatter“ — heder det — „har saaledes selv forrykket Standpunktet, og hele Skaren farer afsted efter Forfatterindens Personlighed, om just ikke for at holde Vielse“. Og nu følger ovenstaaende Billede fra den herskabelige Jagt. Fra det Stade, hvorfra Goldschmidt vil have „Klara Rafael“ set, forudsætter han derfor, at „Forfatterinden har intet Køn og ingen Alder“; og han kalder hende i det følgeude „han“. Inden han gaar over til at domfælde hendes Værk, kaster han dog endnu en sidste Spydighed tilbage mod Heiberg, paa hvem han — med Hensyn til „Klara Rafaels“ Ide om Kvindens Frigørelse — vil lade hende tillæmpe Hegels sidste Ord: „Nur Einer hat mich verstanden — und der hat mich auch nicht verstanden“. — Fejlen i „Klara Rafael“ søger *Goldschmidt* nærmest deri, at Forfatterinden — efter hans Mening — har udtalt om Kvinden særlig, hvad der lige saa vel gælder Manden. „Man kan ikke tale om Kvindens Emancipatjon“ — siger han — „uden tillige at tale om Mandens og vide, hvad Ordet i Almindelighed betyder.“ For saa vidt hun maaske noget for meget i Almindelighed har dvælet ved den indre Frigørelse, kan hun vel selv have nogen Del i, at hun er bleven misforstaaet saaledes. I øvrigt gaar han meget rigtig ud fra „Kvindens naturlige Ret“; men hvorledes bestemmer han dette Udtryk nærmere? Han nævner „først den almindelige: at nyde Samfundets Beskyttelse, erholde Udvikling af sine gode Ævner; dernæst den særegne: at torde frit vælge den, hendes Hjærte udkaarer, vorde Hustru og Moder“. . . . „Hvis Forsynet i Kvinden har villet udtrykke „Skønhedsideen“ . . . saa maa herved forstaas den Skønhed, som Menneskene fatte og røres af, Jomfruen i hendes Blufærdighed, Hustruen i hendes Troskab, Moderen i hendes Forhold til Børnene“. Som man ser, rører Goldschmidt atter ved en af Værkets svagere Sider, den vel stærke

Fræmhævelse af „Skønhedsideen“, hvorved man kommer ind paa Smagens meget tvivlsomme Omraade. Dog stiller Goldschmidt „Kvinden jævnbyrdig ved Mandens Side“ ej alene i Skuespilkonsten, Literaturen o. lign. (hvorimod det ej heller godt kunde nytte at indvende noget), men under visse Omstændigheder endog i „Krigskonsten“, som kan falde under det skønne (en alfor stor Indrømmelse, som giver grundet Mistanke om skjult Spot!). Men — tilføjer han, idet han vender tilbage til sit Udgangsstade — „Spørsmålet bliver stadig dette: om den Tvang, som Samfundet udøver, er i Overensstemmelse med Kvindens sande Væsen, altsaa, om hun i Virkeligheden adlyder sin egen Lov“. Her begynder den store Uenighed; og Goldschmidt mener, at Forfatterinden med Uret dømmer Samfundet og særlig Mændene, efter dem, hun har truffet i sin snævre Kreds. „Og det bliver da latterligt, at hun for saadanne Herrers Skyld vil hellige sig til Vestalinde og ugift Forkæmperske for sit hele Køn, da den naturligste og virksomste Hævn for hende som for enhver anden Dame er at ægte den virkelig elskværdige Mand, hun jo senere træffer paa.“ Efter Goldschmidts Mening er det, som Klara Rafael lider under, ikke „Kvindens særlige Lidelse, det er noget, som tynger det hele Samfund, det er borgerlig Føjhed, Egennytte, Uvidenhed, Forfængelighed, Fordom o. s. v.“ Han tror følgelig, at Samfundet tillader Kvinden lige saa meget eller lige saa lidet som Manden at udvikle sig efter sin egen Lov, og at der altsaa ikke er nogen Grund til at kæmpe særlig for Kvindens Frigørelse. Han raader derfor „Klara Rafaels“ Forfatterinde til at lade Kampen fare, idet han udtaler, at hun fræmfor alt trænger til „Resignatjon, Kraft til at vedkende sig sin sande Personlighed, for ikke med Pen-
nen i Haanden at maatte tvinge sit sande Væsen tilbage.“ Dermed mener han dog „slet ikke hin tvivlsomme Forsagelse i hin tvivlsomme Giftermaalshistorie, men Ydmyghed overfor Menneskene, Anerkendelse af Mildhed og Overbærenhed som de rette Vaaben til at stride „med Pen

og Røst“. Først, naar man har Mildheden mod de svage, har man Ret til at være stræng mod de slette“. — Slutningen var, som man ser, holdt i en meget maadeholden Tone. Som nogen afgjort Modstander viser Goldschmidt sig ikke. Ved selv at vise den „Mildhed og Overbærenhed“, som han ønsker hos Forfatterinden, haabede han maaske at gøre et saadant Indtryk paa hende og ligesindede, at Sagen vilde dø hen af sig selv.

En aandrig ung Pige synes imidlertid at have skønnet, hvor farlig en Modstander den vittige Goldschmidt kunde blive i denne Sag. Hun har maaske haabet, naar hun virkede med Læmpe, at faa hans tilsyneladende saa milde Sind stemt noget venligere for Kvindens Frigørelse, som var hende en Hjærtesag. Det var den 23—24-aarige Frøken *Fanny Lodovica le Normand de Bretteville* *), der ikke mange Dage senere skrev til Ud giveren af „Nord og Syd“ et Brev, som hun undertegnede alene med Navnet „Sibylla“. Da han virkelig trode i hende at kunne vinde en Meningsfælle, men ikke vidste hendes virkelige Navn, lod han med det Hæfte af Ugeskriftet, som udkom den 24de Januar, følge et lille Spørsmaal, saa lydende: „Tør Sibyllas Brev trykkes?“ — Der var saa meget mere Grund for ham til at hværve Medkæmpere, som han i Mellemtiden maatte have indset Kampens Uundgaalighed. I Mellemtiden var næmlig „Forpostfægtningen“ indledet ved Digtet i „Berlingske“ den 10de, „Dannevirkes“ lille rosende Omtale den 17de og „Kristian L.s“ Kritik over Kritikker i „Københavnsposten“ den 19de og 21de, ved hvilken Lejlighed „Nord og Syd“ imidlertid havde faaet den af en Modstander saa smigrende Ros, at den „førte sin Klinge med større Lethed og Anstand“ end „Fædre-

*) Født den 22de Juni 1827, af en emigreret fransk Slægt; Fadren var født i Normandiet. Hun blev senere paa Aaret (1851) forlovet og gift med Skolemanden, Matematikeren (senere Rektor og Professor) *Simesen*, som hvis anden Hustru hun døde i Flensborg d. 21. November 1859.

landet“, men i øvrigt var blevet imødegaaet. Goldschmidt viste nu allerede i sin „Dagbog“ den 21de (i „Nord og Syd“ af 24de), at han fuldstændig vilde ændre sin „Taktik.“ Alt Spor af „Mildhed og Overbærenhed“ er svundet. Det undrer ham, „at „Klara Rafael“ skal være det Værk, der æstetisk beskæftiger det danske Samfund, medens Rigets Skæbne afgøres“ (hvorved uden Tvivl sigtes til det endnu 13 Aar senere uafgjorte Spørsmål om Helstat eller Ejderstat). Han vil derfor have „Klara Rafaels Emancipatjonsidé en Gang for alle“ . . . „ophængt blandt de Urimeligheder, som Tiden frembringer“.

Han kaster sig derpaa over „Københavnspostens“ „Kontrakritik“. „Den har ikke“ — skriver han — „kunnet modstaa saa megen englelig, tyveaarig, blomstrende Skønhed, saa megen „moden Reflektion“ hos „en straalende Baldame“, saa megen Kækhed hos en Kvinde, der viser, hvilken ubetvungen Energi hun bærer i sig, der fremstiller sig amasoneagtig i rask Ridt, hilser, lokker, rider bort, efterladende Følelser, hun aldrig vil dele“ *). I Anledning af, at *Rud. Varberg* i „Københavnsposten“ havde henvendt de Ord til Forfatterinden af „Klara Rafael“, at „til venstre“ (d. e. i politisk og social Henseende) „vilde hun altid finde ham“, fræsætter Goldschmidt med Spydighed det Raad, at „Baronesse Rafael kan lade sig vie til Københavnspostens Æstetik ved venstre Haand — ja, han gaar videre: „saa betragte vi Klara og Københavnspostens Æstetik som offentlig forlovede“; men det er da „umoralsk at optræde imod den“, at „føre Vaaben mod en Brudgom, der forsvarer sin Brud. Vi indskrænke os til at ønske, at Fræmtiden maa bringe skønne Smaa-

*) Goldschmidt synes at have skrevet dette og det nærmest følgende, hvori det bl. a. heder, at „Københavnspostens“ Æstetik har en *faible* for Beridersker“, — under Paavirkning af Sibyllas Brev, hvis Indhold omtales nedenfor, navnlig af det Sted, hvor hun taler om „Madam Volti Subito“ (i J. L. Heibergs „Recensenten og Dyret“).

værker af Hr. og Fru Københavnspost-Rafael“ o. s. v. i samme Tone.

Efter sit foreløbige Tilbagetog skyndte Goldschmidt sig i det følgende Hæfte af „Nord og Syd“ at føre Sibylla fræm paa Kamppladsen. Den 31te Januar 1851 læstes hendes Brev efter et Par indledende Ord af Udgiveren. Han siger, at han ikke „har anden Kundskab om Forfatteren end den, Læseren faar ved at læse det, og mere behøves da heller ikke.“ Det var ikke „skrevet for Offenligheden, men henvendt til mig“ — skriver han — „først efter Forespørslen i foregaaende Nummer — Tør Sibyllas Brev trykkes? — gav man, noget overrasket, sin anonyme Tilladelse til Trykningen. Hvorfor jeg da vilde have det trykt? — Fordi det beder mig være Advokat for en Sag, som det selv forsvarer med Alvor og Iver“. — Hvor vidt Frøken *Brettevilles* Opfattelse falder sammen med *Goldschmidts*, vil fræmgaa af selve Brevet, som vi nu skal se lidt nærmere paa.

Efter nogle indledende Ord, hvori „Sibylla“ bl. a. meddeler, at hun i Almindelighed tiltræder Goldschmidts Dom over „Klara Rafael“ (vel at mærke den tidligere i „Nord og Syd“ af 10de Januar), kommer hun til Sagens egenlige Kærne: „Paa Deres Spørsmaal, om den Tvang, Samfundet udøver, er i Overensstemmelse med Kvindens sande Væsen, om hun i Virkeligheden adlyder sin egen Lov — svarer jeg: „Nej, det er kun meget betinget!“ Dette vil Sibylla nu give Grunde for; men hun viser virkelig altfor megen Beskedenhed, naar hun først gør en Undskyldning som følgende: „Som Postkarlen, der kører afsted, enten han har Passagerer eller ej, saaledes farer jeg nu afsted hen ad Livets Landevej, uden at vide, om De følger mig eller ej“. Hun forstaar nemlig godt den Konst at fængsle sin Læser; dertil er hendes Stil saa yndefuld, klar og kort, at man uden Træthed følger hende endog, hvor hun af og til dristig vover sig ind paa næsten filosofiske Æmner. Kvindens „Emancipatjon“ siger hun — er et Ord, som „har delt Skæbne med Ordet „Frihed“,

der endnu ofte misforstaas og misbruges som den største Ufrihed 3: at kunne gøre, hvad man vil, hvad man har Lyst til. Træl er man og Træl bliver man, enten man er de andres eller sin egen Træl“ (altsaa Træl af sin Lyst). Hun omtaler nu tidligere falske Fræmstillinger af „Emancipatjons-Ideen“ saaledes: „I Adam Homo forekommer en bestøvlet Pige, der vil være emanciperet, hun forfalder til en Mængde Yderligheder, hun opfatter den i Klædedragten, i Riden, Rygen og Jagen, og tilkendegiver netop derved, at hun ej har fattet dens Betydning. . . Hos Klara Rafael er den kun til Stede som en ubevidst Følelse, hun kender den ikke selv, og mægter derfor ikke at fræmstille den. I Bogen spiller den omtrent samme Rolle som Heibergs dejlige Dyr — man spørger: „Er det en Fugl? er det en Fisk? er den saa stor som en Elefant?“ Og hvad faar man saa at se? En Madam *Volti Subito*.“ Uagtet dette vel haarde Billed, som især synes at have tiltalt *Goldschmidt*, har Frøken *Bretteville* dog „meget tilovers for Klara“, om hvem det heder: „hun ejer Selvbevægelseskraften, hun har Tanke og Vilje og vil visselig, hvis adskillige strænge Domme ikke har berørt hende for haardt og knækket hende, udvikle sig fra Taage til Klarhed, selv et Lys og lysende for andre“. . . . „I hendes Stræben ligger en Følelse af Kvindens Ret og Kvindens Savn“. Sibylla viser derpaa, hvorledes Samfundet ved Opdragelsen er uretfærdigt mod Kvinden: „Hun har saa vanskeligt ved at finde en Støtte, en Virksomhed, en Interesse, der behøves for den levende, og som Religionen ikke kan udfylde“. I det foregaaende har Sibylla gjort kraftig Indsigelse mod Digtet i „Berlingske“, som endog synes at have været det første Ophav til hendes Forfatterfatterskab, i hvilket Tilfælde det da virkelig har gjort nogen Nytte. Hun vedbliver nu: „Man taler saa meget om Religion — hvad er den, naar den ikke tillige bliver en praktisk Sag, en Sjælens Henvendelse paa Livets hele Indhold, en mæglende Magt mellem Evighedens Storhed og Ligest Lidenhed? Og naar man nu intet Liv har, naar

man er indespærret, og naar man er forladt i den Selskabsæske, hvori man er indespærret, og hvis Sider ere Former og utallige Hensyn! Ja, er Kvinden letsindig, saa vil hun trøste sig med at glemme sin Fortid og sig selv; i Stedet for at fordybe sig i sit indres Malstrøm, vil hun styrte sig i Verdens Strøm". . . . og da har Døden vundet. Resultatet af den nuværende kvindelige Opdragelse er altsaa: „Hustru eller intet“. Formaalet for den fræmtidige kvindelige Opdragelse bør derfor være at gøre Kvinden til „noget“, hvad enten hun saa gifter sig eller ikke. I første Tilfælde vil hun da „vide at vælge med Tanke og Følelse“. „Kvindens Berettigelse som Menneske“, fortsætter Forfatterinden, „vil ikke som Klaras Ide skaffe Amor en Medbejler, men den vil give hende Kraft og Ævne til at staa ene og forhindre de mange Ægteskaber uden Kærlighed, de mange Hensyns-, Nødvendigheds-, Overtalelses- og Kedsommeligheds-Partier, ikke at tale om Balforlovelser og Forlovelser fra Gaden“. Endelig kommer til Slutning hendes Ord om „Emancipatjon“, som kan have givet *Goldschmidt* et skævt Syn paa hendes Meninger; hun siger næmlig, at den „kan ikke erobres som det hellige Land, men maa spire og vokse som Troen“ . . . „Den hviler i Jordens moderlige Skød, den behøver ingen Missjonær og ingen Valkyrje, men som Planten fordrer den Pleje og Omhyggelighed“. Det er, som man ser, meget sandt; men efter som Læseren lægger Vægten paa det første, at Kvindens Frigørelse kræver ingen „Valkyrje“, eller paa det sidste, at Sagen kræver Pleje, synes Forfatterinden at staa paa det ene eller det andet Stade. „Jeg beder Dem“, slutter hun sit Brev til *Goldschmidt*, „kast ikke Emancipatjonen uden videre til Side som en unyttig eller latterlig Dragt, men optag, fræmstil og levendegør den for Dem! Fordøm den ikke, naar De møder den paa Deres Vej, trød den da ikke under Fod, men støt og forfrisk den, og den vil maaske med Tiden vokse op til et herligt Træ, under hvis løvrige Krone mange kunne hvile sig i Tryghed“. . .

„Jeg føler mig greben af Overbevisningens Fylde og trænger til at udtale den; jeg følte Bekymringens og Tavs-
hedens trykkende Vægt, og Sukket blev hørligt, det
ikklædtes en Form — det blev en Bøn om Overbærelse
og Hjælp, et Ønske og en Fordring om Frihed, en Pro-
test mod Tvang“. —

Sibyllas Brev gjorde Fejden livligere. Den Klarhed
og Varme, hvoraf det var gennemtrængt, gjorde sin Virk-
ning. Dersom Goldschmidt et Øjeblik har trot paa Mu-
ligheden af at faa Spørsmålet ud af Verden ved de
Midler, han hidtil havde prøvet, saa maa han snart have
opdaget sin Vildfarelse. I de første fjorten Dage efter
Optagelsen af Sibyllas Brev blev han næmlig „ligefræm
overvældet af Breve om Kvindens Stilling og Kvindens
Emancipation“. Dette meddeler han selv „Nord og Syds“
Læsere den 14de Februar 1851 i sit „Svar til Sibylla“. Han
„er træt, har tabt Traaden, og givet alle Parter Ret,
og“ — tilføjer han — „nu er jeg fortunlet“. Mod sin
Fortumlethed ved han intet andet Middel end at „kaste
et Blik ud over Menneskeslægten“. Han ser nu i Tank-
erne „den umaadelige lange Menneskerække lige som en
Strøm“, og opruller et saa malerisk Billede for sine Læs-
ere, at det borde gengives her, dersom det i sig selv
indeholdt noget Lys med Hensyn til Kvindesagen. Dette
gør det imidlertid næppe, hvorfor det vil være til-
strækkeligt at meddele alene hans eget Syn paa sit Maleri;
ti „det sete afhænger jo af Øjnene, som ser“ (hvilke Ord,
som Lichtenberg skal have brugt, Goldschmidt har gjort
til sine). Efter altsaa at have givet „en Udsigt over
Verdenskønshistorien“ *) siger han: „den virkende, fræm-
drivende Kraft, Strømmen, der gør Armen stærk, Øjet
klart og Hovedet lyst og giver Menneskene Friskhed og

*) Goldschmidts eget Udtryk („Nord og Syd“, den 10de Januar
1851 S. 21), da han omtaler „Klara Rafael“, S. 52—53 (jf. her
S. 26—27), hvor der næmlig ogsaa tales om at „kaste et Blik
ud over Menneskeslægten“.

Begejstring til at kæmpe i Ideernes Tjæneste, er, saa tror jeg, den erotiske Følelse, Længslen mellem Mand og Kvinde, Beundringen og Lidenskabens for Kvindens Person, den ofte misbrugte, den evig unge, vort Livs Ophav, vor Tilværelses Solskin“. Dette veltalende Foredrag er saa meget farligere, som det indeholder en Lære, hvori det falske ligger skjult ligesom Hængedyndet under Blomsterdækket. Kærligheden til Kvinden, menneskelig Elskov — et andet Udtryk for „den erotiske Følelse“ — gøres jo aabenbart til den „fræmdrivende Kraft“ i hele Menneskeslægten's Udvikling. Herved gøres Kvinden til det Midtpunkt, hvorum hele Verden drejer sig, — et meget daarende Billede for den kvindelige Forfængelighed, imod hvilken *Matilde Fibiger* med Rette har advaret saa stærkt i „Klara Rafaels“ Breve! Det er samme Billede, som i mange Hundremaal har blændet Øjnene paa Kvinderne, „som de er flest“, saa at de har trot sig som Livets Dronninger, hvem Mændene kronede med Blomster, medens de dog kun var Ofrene, som kransedes paa Alteret. Fejlen er den samme som at ville gøre et enkelt Hjul til hele Maskineriet, som at ville gøre Delen til det hele. Elskov er vist nok en mægtig Følelse, og mangen Livets Stordaad skyldes den som sit nærmeste Ophav; men mangen Dødens Udaad er runden af samme Kilde. Sagen er, at Elskov i Almindelighed ikke er noget almengyldig godt; det er den kun, for saa vidt den bunder i den guddommelige Kærlighed, saaledes at man elsker en Kvinde, fordi man i hende finder et Udtryk af Guddomsbilledet; eller — med andre Ord — saaledes, at man føler sig Gud nærmere i Elskov til hende. Dette er Kendetegnet paa, at ens Elskov virkelig er en god Kraft, en Ytring af den „fræmdrivende Kraft“ i hele Verdensudviklingen. Sagen er — set fra en anden Side —, at sand Elskov, eller den rene Kærlighed mellem Mand og Kvinde, er kun en enkelt Ytring af den altomfattende Guddomskærlighed, der opholder og leder det levende Samfund, lige som Tyngden, der ogsaa lyder en almindelig Tiltræknings

Lov, sammenholder og styrer alt i den livløse Natur, ja endog Himmellegemernes Gang i det uendelige Rum. — Det nytter ikke, at Goldschmidt vil udstrække sin Lære, om den „erotiske Følelse“ som den hele Menneskeslægten „fræmdrivende Kraft“, til at gælde ogsaa de ældre Kvinder, — det nytter ikke, at han vil rense og forædle sin Lære ved at tage disse med, idet han saa i Almindelighed udtaler, at „i denne Ærefrygt, i dens Vedligeholdelse og Udvikling er Kvindens Emancipatjon“. Læren viser sig dog for snæver, viser sig som udgaaet fra et ensidigt Blik for, hvad Elskov udretter, og hvad der er Kvindelighedens Væsen; den kildrer den kvindelige Forfængelighed, og stemmer — som vi straks skal se — derfor ogsaa kun altfor godt med den mandlige Egennyttets Krav *). Han vedbliver nemlig: „Hvor Kvinden fremtræder i sin Kvindelighed“ (et meget omstridt Begreb!), „i sin Elskelighed, der synes hun os værdig Genstand for længselsblandet Ærefrygt; kan man ikke besidde hende, ikke erobre hendes Sind og Tanke, saa kan man glæde sig ved, at hun er til, saa kan man med sund Forsagelse som Beskuer tage Del i Jordens Lykke hvor ofte maa vi ikke staa paa Galleriet og se paa Banketten?“ Ser man ikke her den egennyttige Nydelsessyge stikke Hestefoden frem? Og det er jo Kvinderne, der fremstilles som Formaalet for Mændenes Nydelse, som Retterne paa Bordet ved Livets „Banket“! Dette viser sig endnu tydeligere, naar *Goldschmidt* i det følgende svarer sig selv paa det Spørsmaal, hvorledes dette hans kvindelige Ideal skal blive til: „Naturen bærer Omsorg i denne Retning, lige som den sørger for, at der hvert Aar er Roser“. En Mand, som sammenligner en Kvinde med en Blomst,

*) Det var ønskeligt, om en Tænkere en Gang vilde gøre sig til Opgave at fremstille det mærkværdige Forhold, som finder Sted imellem kvindelig Forfængelighed og mandlig Egennytte.

er det endnu levende Billed paa Forholdet mellem kvindelig Forfængelighed og mandlig Egennytte. Jo mer Mændene kan narre Kvinderne til at føre et Planteliv, til kun at „vegetere“ som Blomsterne, des lettere har de ved at plukke dem. Derfor fortsætter ogsaa *Goldschmidt*: „Hvor der fræmtræder noget, som synes mig at bringe hin Kvindeligheds Væsen i Fare, at ville gøre Kvinden lærd, tør, stridbar, mandig, at ville forvanle Kønnen fra en Blomsterhave til en Rugmark, der rejser jeg mig uvilkaarlig til Strid, andet forstaar jeg i Grunden ikke“. — *Goldschmidt* kæmper altsaa imod Fræmskridtet eller for det bestaaende, og ifølge det bestaaende er det egentlig kun igennem Manden, at Kvinden skal staa i Forbindelse med Samfundet. Det er den samme Krænkelse af Kvindens almindelige Menneskerettigheder, som har fundet sit Udtryk i Miltons Ord:

„ . . . he for God only,
she for God in him“,

som om Kvinden ligeledes kun igennem Manden skulde staa i Forbindelse med Gud. Endnu videre har endog et af de mange „dogme-fabrikerende“ Kirkemøder søgt at gaa ved at opstille den Sætning, at Kvinden ikke har nogen Sjæl; havde dette Dogme vundet Stemme flerhed, vilde Kvindens Stilling været endnu uselvstændigere under Mandens Formynderskab paa Livstid. Nu kan hun dog under visse Livsforhold nøjes med Samfundets Formynderskab; ti den, som ikke er dømt til at have sin Menneskesjæl forbrudt, er man nødt til at regne med til det menneskelige Samfund. Men for Modstanderne af Kvindens Frigørelse gælder det da, saa vidt muligt, at faa hende til at spille samme Rolle i Samfundet som Nullerne i et stort Tal, hvilke vel ved sin Plads kan vise Tallets Størrelse, men som, tagne i og for sig, ikke siger det mindste. Det store Tal er her Billedet paa hele Samfundet, og Nullerne i det er Billedet paa Kvindernes

Uselvstændighed. Overser man dette sidste, forstaar man ogsaa let, hvorledes Goldschmidt med saa stort Skin af Sandhed kan sige i det følgende: „hvo, der kæmper for det hele Samfund, for den hele Slægt uden Tanke om Kønsforskell, kæmper ogsaa for Kvinden og hendes Ret“. Nuller vil der altid være i et Samfund, men uretfærdigt er det, at saa mange Kvinder skal næsten tvinges til at være Nuller, skønt de af Naturen var bestemte til at gøre Tjeneste som større Tal, hvorved det hele vilde vokse endnu mer end ved kun at tilføje Nuller. Naar Goldschmidt derfor paa dette Sted bruger Udtrykket „Kvindens Ret“, „forstaar han det i Grunden ikke“ (hans eget Udtryk ovenfor). Dette viser sig blandt andet derved, at han finder det gaadefuldt, at Sibylla i Stedet for „Emancipatjon“ har brugt Ordet „Kvindens Berettigelse“. „Ved De“ — spørger han hende — „hvad dette gaadefulde er? Ved De, hvad De fordrer? — De fordrer Lykken. Der klinger gennem Deres ene Brev, lige saa vel som gennem Klara Rafaels tolv, en hemmelig Stræng, hos hende ofte dulgt af Skæmt eller Satire, hos Dem af stræng Alvor; men den høres utallige Steder med sympatetisk lyttende Sind, og det er Smærte, det er Klage over Livet, over Savn og Skuffelser, det er Længsel efter Lykken. Hvor det toner igen Landet rundt, hvor Sukket finder Genlyd! Og hvor De har Ret!“ „Men“, fortsætter han, tror De, at Kvinden er stillet ene i saa Henseende? Der røres jo her ved hele Menneskeslægtens Emancipatjon!“ Det var virkelig ønskeligt, om Goldschmidt havde ført Tanken videre og desuden mer i det enkelte paavist Hindringerne for Kvindens Lykke; det havde fræmfor alt været ønskeligt, om han nøjere havde bestemt, hvad han mener ved „Lykken“. Af hans tidligere Udtalelser tør man dog vist nok slutte, at han er inde paa en farlig Vej, der i sin Fortsættelse skulde vise sig at føre ind i den for længe siden overvundne Lyksalighedslære (Evdæmonisme), som vi kender saa godt fra det attende Hundredaar, og som ligefræm leder videre til Materialisme.

Man gætter let, at det nu for længe siden maa have været klart baade for *Goldschmidt* og for Frøken *Bretteville*, at de staar paa aldeles modsatte Sider. Om hun i Slutningen af Februar skulde have gjort et svagt Forsøg paa at forhandle med ham underhaanden, kan kun vides af Folk, som har „kigget bag Kulisserne“. I „Nord og Syd“ af 28de Februar 1851 staar efter „Dagbog“ nogle Ord: „Meddelelsen modtages gerne, paa den fastsatte Betingelse“, hvilke Ord er rettede til „.“; men om disse Prikker har det ringeste at gøre med „Sibylla“ og hendes Sag, lader sig ikke oplyse af trykte Kilder.

Paa *Goldschmidts* Brev af 14de Februar maatte *Fanny Bretteville* imidlertid svare. Allerede den 18de Februar synes „Sibyllas Gensvar“ ogsaa at have været færdigt til Trykken; men Svaret maatte udgives som en lille selvstændig Bog, og inden denne udkom, havde flere lignende Smaaskrifter set Dagens Lys. Omtalen af hin vil derfor finde sin naturlige Plads noget senere i denne historiske Fremstilling af Fejdens Udvikling.

IV.

Fejden fortsættes i Flyveskrifter tillige.

Allerede i den første Halvdel af Januar Maaned havde en og anden Forfatter eller Forfatterinde begyndt at opkaste stærkere Værker bagved den hidtidige Kampplads. Ilden fra disse skulde begynde at spille nu, da Fejden havde naat en saa stor Udstrækning, at Dagbladene og de lettere Ugeskrifter ikke længer kunde bære de kæmpendes svulmende Tanker fræm. Meget af det, som saaledes naade Almenhedens Øje, kunde dog vist nok lige saa vel have staaet i et Blad; men der er jo mange, som af en eller anden Grund enten ikke vil eller ikke kan bruge Blade til sine Udtalelser, blandt andet af den Grund, at Bladenes Udgivere ikke gærne hører andre end sit eget Parti føre Ordet; og er man nu saa uheldig at tilhøre et Parti, som paa Grund af Faatallighed eller Fattigdom intet eget Blad kan holde, maa dets Tilhængere finde sig i — aandelig talt — at gaa med Mundkurv paa.

Det første Flyveskrift kom fra en Modstander af Kvindens Frigørelse under Titel af „Fem Breve til Klara Rafael“. Denne første „Salve“ — for at blive i Billedet — var dog ikke grusom, skønt den kom fra et „maskeret Batteri“, nemlig ifølge Titelbladet „fra en ung Hustru“,

men i Virkeligheden fra Barne- og Ungdomsdigteren *Julius Kristian Gerson*. Han var født af jødiske Forældre 1811, men gik over til Kristendommen 1832, da han var Huslærer i Jylland. Senere havde han levet i København dels som Skrivelærer, dels som Medhjælper ved Rigsdagstidendens Udgivelse. Sine „Fem Breve“ havde han tilegnet „Klara Rafaels Forfatterinde med Anerkendelse af den særegne Begavelse, som udtaler sig gennem hendes Breve“; men det Modsætningsforhold, hvori han mente at staa til hende, havde han udtrykt allerede paa Titelbladet ved Ordene: „Fra Hjertet udgaar Livet“. Som „ung Hustru“ kalder han sig Marie, og er, i denne Egenskab, 23 Aar gammel i Januar 1851. Maries Mand er „noget i et Kontor“, — en Hentydning til et af de Hverdagsmennesker, som skildres i Klara Rafaels Breve (S. 13). Disse bringer han hende. Hun læser dem, og faar — som hun skriver — „en Følelse af, at jeg, og hele mit Køn med mig, var krænket.“ „De Følelser og den Higen, som der bleve opstillede som Kvindens højeste, vare den sande Kvinde fremmede: det forekom mig, som hver Kvinde for sig borde rejse sig og udtale den Krænkelse, hvorved hendes Kvindelighed havde lidt“. Det kan ikke nægtes, at Forfatteren i sin lille Idyl gaar godt ind i Tankegangen hos en ung Moder, som savner al mulig Sans for Samfundslivet, men har des mere deraf for Hjemlivet, om end Sansen i denne sidste Retning undertiden er dreven til Yderlighed. Hele hendes Virksomhed indskrænker sig i Grunden til Omsorgen for sin Mand og sin fem-aars Søn. Naar hun om Aftenen har klædt ham af, bøjer hun sig „troende og taknemmelig tre Gange mod øst og tre Gange mod vest“. Hun priser sig lykkelig som „en ung Moder, der intet er og intet ønsker at være udenfor sin Kreds“. Men i denne er hun ogsaa lige mild mod alle, hvorfor hun især har ondt af Klara Rafael, naar denne i sin Omgangskreds fandt det „saa tungt at maatte foragte, hvor man kun altfor gjerne vilde elske og beundre“. „Hvis nogensinde“

— siger den unge Hustru med dybeste Harme — „et saa ubesindigt Ord skulde komme over mine Læber, da vilde jeg skære mit lange Haar af, det, som min Husbond og mit Hjertes Ridder, ti det tør jeg kalde ham, saa tit beundrende vikler om sin Finger, og bede Gud tilgive mig for denne min Bod“. Dybt har Marie følt sig krænkede ved Klaras Opførsel mod den gamle Tante, hvis „Væld af Kærlighed“ maaske har været skjult i den „dybe Schact“. Hun mener nemlig, „at der ikke er noget Menneske, i hvis Bryst der ikke er en Kilde, der kan aabne sig, naar man kun selv ejer den Stav, der kan spalte Stenen omkring den“; og hun udtaler meget rigtig, „at man ofte, ved i en tilsyneladende ligegyldig Samtale at stige ned i det menneskelige Hjertes Dyb, kommer langt højere, end man tit gør det ved at tale om store verdenshistoriske Ideer“. Ogsaa „jeg“ — skriver Marie — „tror mig at kæmpe for Ideen, naar jeg kæmper for at forstaa ethvert Menneske, selv det ringeste, og tilegne mig den Ide, Gud i ham har villet legemliggøre“. „Klodens Millioner kan jeg i mit Hjerte ikke indeslutte, naar jeg ikke først og fortrinlig har indesluttet den enkelte deri“. „Kloderne kunde gaa ødelæggende mod hverandre, min Sorg over den enkelte kunde det ikke fortrænge“. Nogen egenlig Gendrivelse af Klara Rafaels Tanker finder man ikke hos den „unge Hustru“; hvor det en enkelt Gang forsøges, rettes Stødet uheldig eller saaledes, at man ser, hvor fuldstændig de er blevene mistydede. Hvor skulde ogsaa andet være muligt! To saa ulige Naturer kan næppe tænkes. Medens *Matilde Fibiger* nærmest har Sans for det høje, har *Gerson* kun Sans for det dybe. Medens hin ligesom Fuglen svinger sig op mod Himlens Skyer, og skuer ned paa Samfundets Vrimmel, svømmer denne ligesom Fisken omkring mellem Planterne paa Havets Bund. Ikke des mindre kan man give dem begge Ret i visse Henseender, hver paa sin Maade. Den „unge Hustru“ maa aabenbart have følt, at Klara Rafael vilde regne hende til „Fyldingen i kulørt Broderi“; og deri

har Klara Ret fra sit Stade. Men den unge Hustru har ogsaa Ret fra sit, naar hun — uden ligefræm at sige det — vil hævde, at denne Lignelse halter som enhver anden, naar man til Yderlighed vil tillæmpe den i Virkeligheden. Dette vil let indses, naar man i Stedet for „Fyldingen i kulørt Broderi“ sætter, hvad det egentlig skal forestille: Baggrunden i et Maleri, en Afbildning af Naturen. Den menneskelige Konsts Ufuldkommenhed er næmlig Skyld i, at denne Baggrund, „Fyldingen“, viser sig saa mørk, saa ensformig, kedelig, graat i graat. I den tilsvarende Virkelighed vilde vi næmlig finde en Rigdom, en Mangfoldighed, en Storhed, ja en Uendelighed i det smaa. Det er imidlertid ikke alle givet at have Øje for dette, lige saa lidt som alle af Naturen har Øje for det store; intet Menneske er paa en Gang nærsynet og langsynet. Det er derfor lige saa tilgiveligt, skønt uretfærdigt, at den unge Hustru vil gaa i Rette med Klara Rafael, som det vilde være, om en Fisk tog det ilde op, at Fuglen ikke dukkede med den ned til Havets Bund. — Noget egentligt Lys i Kvindesagen bringer den „unge Hustru“ saaledes ikke. Kvindesagen er jo for en stor Del bleven rejst af Hensyn til de Kvinder, i hvis Lod det ikke falder at blive unge Hustruer og lykkelige Mødre. Da et af de Maal, Kvindesagens Forkæmpere bør have for Øje, er at skaffe saa mange Kvinder som muligt et i Sandhed lykkeligt eget Hjem, kan det imidlertid kun være velgørende at kaste Blikket ind i det, som *Gerson* har skildret i sine „Fem Breve“, hvilket „Marie“ hilser i følgende Slutningsvers:

God Morgen, mit lille velsignede Bo,
 mit soloverstrømmede Slot,
 mit Tempel for Andagt, min Kilde til Tro
 paa Gud og paa hvad der er godt!
 God Morgen, mit Huslivs ukrænkedede Plæt,
 hvor Bladgrønt sig svinger om Vinduet tæt,
 og Roser om Bord og om Seng.

God Morgen, mit lille livsalige Hjem,
 hvor jeg har saa let ved hver Dag
 at finde mig selv og med mig ogsaa dem,
 der bygge med mig under Tag;
 god Morgen, min Lykkes fortrolige Sted,
 hvor Hjærtet har alt, hvad det hænger sig ved,
 hvor jeg har min Mand og min Dreng! —

Bladet „Flyveposten“, som hidtil ikke havde ladet høre fra sig under Klara-Rafael-Fejden, kom endelig med, den 8. Februar 1851. Udgiveren var den Gang endnu den samme, som 1845 havde stiftet Bladet, *Edv. Meyer*; han var født 1813 i København af jødiske Forældre (ligesom Gerson og Goldschmidt), havde tidligere været Konstdrejer, men havde dog tillige syslet meget med Literaturen. Redaktionssekretær var *Jak. Davidsen* (f. 1813); men det er sandsynligst, at *Meyer* selv har skrevet det Indlæg i Sagen, hvoraf nogle Uddrag skal gøres. Han undrer sig over det Røre, som *Matilde Fibigers* lille Bog har vakt. „Næppe annonceret“, heder det, „blev den allerede recenseret i alle Blade, Uge- og Maanedskrifter, og det med en Udførlighed og Hæftighed, som om det kunde være et Sidestykke til det Spandetske Forslag om Trosfrihed“. Som Grund hertil ser han „intet andet“ end *J. L. Heibergs* Fortale. Selve Klara Rafael har derimod skuffet „Flyvepostens“ Forventninger; ti „medens man venter at se hende optræde som Kvindeemancipationens Heltinde og lære de Vaaben at kende, hvormed hun vil kæmpe for samme, se vi hende pludselig forvanlet til en platonisk Sværmske, hvis høje Ideer om Kvindens Berettigelse til Selvstændighed gaa til Grunde i Fornægtelsen af Kvindens Natur, af al skøn kvindelig Følelse og Dyd.“ Som Følge deraf finder han Skriftet „som Indlæg i Emancipationsspørsmaalet aldeles betydningsløst“. Derimod forekommer det ham, at „en ung Hustrus“ Breve indeholder „omtrent Kvintessensen af det, som den saarede Kvindelighed kan have at indvende mod en Klara Rafaels hjærteløse Reflekteren og idealistiske Taagebilleder“.

og „at den ædle Kvindelighed i dem paa en langt værdigere Maade repræsenteres end ved den hovmodige Klara, der betragter de fleste andre Mennesker som „Fyldingen i kulørt Broderi“, og som anser det for Kvindens højeste Opgave i Livet aldeles at ophøre at være Kvinde.“ — Saaledes var „Flyvepostens“ første Optræden paa Kamppladsen. Den viste sig flere Gange senere.

Imidlertid havde „Klara Rafaels Breve“, i Løbet af et Par Maaneder, oplevet andet Oplag. Alene denne Omstændighed vilde været nok til at gøre en meget omtalt og omstridt Bog endnu mer omstridt og omtalt. Venner og Fjender lærte efterhaanden bedre at finde sine rette Pladser i Kampordenen, for eller imod. Vi har allerede set, hvorledes dette havde været Tilfældet med nogle; det blev det med endnu flere.

Saaledes *R. Varberg*, som den 8de Januar 1851 havde villet lade det komme an paa *Matilde Fibigers* næste Bog, om hun i ham skulde „finde en Medkæmpe eller Modstander“! Han stillede sig nu afgjort paa venstre Side ligesom hun. Til sin næste Udtalelse valgte han „Literært Maanedskrift“, som fra Oktober 1850 havde været udgivet af *Kr. Arentzen* (f. 1825) og *G. Fistaine* (f. 1820), to unge Mænd, som begge havde deltaget i den nylig endte sønderjyske Krig, dog ikke indtil dens Slutning. I dette Tidsskrifts Februar-Hæfter optraadte nu *R. Varberg* som „Ridder af den profane Aand“ med et Brev til sin „elskede Maria“, skrevet fra „T*gaard paa Strandvejen“ den 24de Februar 1851. Brevet kaldes paa Indholdslisten „rødt“, og i dette siges om Klara Rafael: „Hendes Væsen er rødt om end kun blegrødt, hun er et Revolutjonens Barn, Foraaret 1848 har bragt hende til Verden, i Ordets dybere Forstand genfødt hende“. Brevskriveren forsvarer hende nu imod flere af de Angreb, som er rettede imod hende. Naturligt finder han det saaledes, at „om Detaljen ved hun ikke synderligt at

sige“ med Hensyn til Kvindens Frigørelse; ti „det bestaaende har naturligvis altid Klarheden forud for det ny: det har haft Tid til at udpræge sig i faste Gestalter, medens det fræmbrydende er indhyllet i Morgentaage; først senere spreder Solen denne og viser alt i tydelige Omrids“. Ved denne Lejlighed gaar han endog saa vidt i sit Forsvar, at han udstrækker dette til Bogens Slutning. „Klaras Polemik mod Amor og Ægteskabet“, siger han, „er kun relativ. For Øjeblikket hindrer Kønsforbindelsen Kvindens indre og ydre Emancipation, derfor maa den indtil videre sættes til Side for det vigtigere. Paa samme Maade siger Apostelen Pavlus, at det i den daværende Tid var bedre ikke at gifte sig.“ I denne Henseende har næppe nogen anden Deltager i Fejden forsvaret Klara *). Hendes „eksklusive Patriotisme“ er det eneste, som han endnu ikke rigtig kan forsone sig med. Derimod er han enig med hende i hele den foreliggende Sag, og udtrykker fyldigst dette i følgende Udraab: „Jeg er „rød“ — ligesom du, Maria! — og deler Klara Rafaels Mening, at Kvinden baade indadtil og udadtil trænger til at emanciperes, naturligvis overensstemmende med hendes legemlige og aandelige Natur“. Og han slutter Brevet saaledes: „Lad os takke Klara Rafael for hendes Bog og ønske, at det Held, der har fulgt hende med dette Indlæg i den gode Sag, ogsaa fræmdeles maa følge hende!“

I samme Hæfte af „Literært Maanedskrift“ omtales straks derefter de „Fem Breve“ af „en ung Hustru“, hvilken Bog — heder det — „fræmtræder som Repræsentant for en meget talrig Klasse Kvinder, næmlig de smaa godmodige Gæs“. „Hun“ (o: Forfatterinden) danner „en stærk Modsætning til Klara Rafael, men ikke nogen god Modsætning“; ti „i Stedet for Aandfuldheden, faa vi her kun den pjattede Godmodighed“. „Lige som Bogens Ind-

*) „Peter Vandal“ (S. 36) siger, at han (R. V.) er „den eneste mig bekendte,“ „der billiger Slutningen.“

hold vel kan passe paa et ubetydeligt Fruentimmer, saaledes er Stilen ogsaa fruentimmerlig blød; imidlertid kan Forfatteren derfor godt have Bakkenbarter, ti der gives jo, som bekendt ogsaa kvindagtige Mandfolk“. Det er uden Tvivl for yderligere at vise, at den „unge Hustru“ er kendt uagtet Forklædningen, at dette skarpe Stykke er undertegnet G. C. J., hvorved tillige udtrykkes Modsetningen til Forfatteren, hvis Forbogstaver man faar ved Omsætning: *J. C. G.* (o: *Jul. Chr. Gerson*).

I Marts Maaned udkom de uden Sammenligning bedste Flyveskrifter, som talte Kvindens Sag i denne Fejde.

Pauline Worm (f. den 29de November 1825) var fem Aar ældre end „Klara Rafaels“ Forfatterinde, og var hende lig i nogle, men ulig i andre Henseender. Hun havde skrevet Digte, hvis fædrelandske Tone gjorde dem yndede netop i Krigsaarene; dertil havde hun Øje for den nordiske Folkeejendommelighed, medens *Matilde Fibiger* med sin udelukkende Danskhed aldeles savnede dette Blik. For Kvindesagen — som nærmest vedkommer os her — var Frøken Worm næppe mindre varm end Frøken Fibiger, men denne var mer „ideal“ i sin første Umiddelbarhed, medens hin med sin noget ældre Erfaring paa en Maade udfyldte dennes „Ide“ ved at bringe den nærmere til Virkeligheden. Uden at kende *Fanny Brettevilles* Breve i „Nord og Syd“ har *Pauline Worm* nedskrevet en Del af de samme Tanker; ti „Paulines“ „Fire Breve om Klara Rafael til en ung Pige fra hendes Søster“ var allerede færdigtrykte, da Forfatterinden fik „Sibyllas Breve“ tilsendte. Dog er hun næppe saa enig med hende, som hun selv tror lige straks. Og paa den anden Side er hun (ligesom *Fanny Bretteville*) mer enig med *Matilde Fibiger*, end hun selv i Førstningen forestiller sig. Det samme gentager sig næsten altid, naar et nyt Skrift sætter Almenheden i Røre. Den Mening, som man fælder

umiddelbart efter dets Læsning, er sjælden den endelige. De ny Tanker, som er kastede ind i Læserens Sind, skal have Tid til at udfolde sig, hvorved de mer eller mindre omformer det forrige Tankeindhold i ens eget indre; og derfor vil den, som ærlig gransker dette, næsten altid finde, at det Værk, som har gjort Indtryk under Læsningen (ligegyldig hvilket Indtryk), dømmes man anderledes efter længre Tids Forløb end umiddelbart efter at have lukket Bogen.

„Pauline“ — som Frøken *Worm* kaldte sig — synes at have skrevet sine „Fire Breve“ fjærnt fra Hovedstaden, omtrent i Tiden fra den 20de Januar til den 3dje Marts 1851. De er stilede til Søsteren, som bor i Randers, og kaldes Karen (et opdigtet Navn). Man tør saaledes vænte et mer selvstændigt Omdømme, saa meget mer som hun inden Bogens Trykning har læst hverken „Fædrelandet“ eller „den unge Hustrus Breve“, saa lidt som „Sibyllas“ eller det vigtigste af den allerede saa omfangsrige Klara-Rafael-Literatur. Digtet i „Berlingske Tidende“ (den 11te Januar) har hun derimod set, ja, man havde endog givet hende Skyld for det. Men hun er naturligvis uenig med det i det væsenligste; ti hun tror, at Stødet til Kvindens Frigørelse „maa komme udenfra“. I den Henseende er hun endog uenig med Klara Rafael, „hvis Hensigt“ — skriver hun — „det snarere er at virke paa Kvinderne end at virke for dem. Hun vil vække Frihedstrangen i deres Sjæle, og da — tror hun — kunne de befri sig selv“. Dog er Frk. *Worm* „enig med Klara i, at Selvbevidstheden og Frihedslængselen maa vaagne først“. Klaras „abstrakte Teorier“ tiltaler i øvrigt ikke hendes Virkelighedssans. Ej heller kan hun dele hendes Meninger om de „materielle Interesser“, som om det var „Djævelens Skyld“, at de er til. Endelig misbilligede hun, at Klara „foragter, hvor hun skulde føle Medlidenhed“, hvorved hun tillige bortstøder dem, hun netop skulde søge at vinde for Kvindens Sag. Retfærdighed yder „Pauline“ hende dog allerede paa de første Sider, hvor det heder

om hende: „Fuldt rustet træder hun i Skranken for en skøn Ide, og sender sine Pile i Hobetal mod dens Fjender; men hun sigter for højt og forfejler sit Maal.“ „Saa hun kun Svækkelse, hvor hun ser Svaghed, søgte hun det ondes Kilde i vor borgerlige Umyndighedstilstand og drog til Felts imod den, da skulde jeg straks lade mig hværve til Tjæneste i hendes Regiment“; nu derimod — mener „Pauline“ — „maa hun snarere staa hende imod“. Dog udtaler hun senere, at „enhver, som har aabent Øje for det ædle og rene, maa beundre og elske hende.“ I Slutningen af Bogen hylder hun endog „Klara Rafael“ i et Digt, som indeholder adskilligt træffende:

— — — — —

„Som Skjoldmø stolt du gaar din egen Bane,
 en fjendlig Verden stævner du til Krig;
 men ingen Jordsøn sværger til din Fane
 og ingen Evadatter følger dig.
 Hver dunkel Taage vil du dristig fjerne
 og Solen se med utilhyllet Blik —
 ja, Klara! Lyset skue vi saa gjerne;
 men Straalen vilde blinde Øjets Stjerne,
 hvis ej den milde Sky for Himlen gik.

— — — — —

Du tabe maa, hvis vi ved dig skal vinde,
 du maa berøre Jorden med din Fod,
 ej*) Engel mer du vorde skal — en Kvinde!
 Først da du kan den grønne Krone finde
 paa Livets Træ, som har i Jorden Rod.“

For at forstaa det følgende fuldstændig bør man i øvrigt have læst Forfatterindens Meninger om den væsentlige Ulighed mellem Amor og Cupido (S. 7—8); her maa det være nok at minde om den Mening, som oprindeligt ligger

*) „En“ — som der staar (S. 27) — maa være en Trykfejl.

i selve disse Navne; fra denne Grundbetydning gaar hun næmlig ud, da hun dadler, at Klara Rafael har sat „Amor“ i Stedet for „Cupido“. Det heder da videre:

„Hvi vil du Aand og Hjærte fjendlig skille?
foren dem heller, hvis du sejre vil!
ti Amor er ej lav, er han end lille,
han hører ikke Underverden til;
er han end blind, han Lysets Fakkell bærer,
den tændte han ved Himlens Stjernekrans;
en Ild, som varmer kun og ej fortærer,
han tit har Jordan bragt fra hine Sfarer —
Ideens Fjender ere ogsaa hans.

Fra samme Sol jo strømme Lys og Varme;
os samme Skaber Aand og Hjærte gav;
og hvo er baaren paa en Moders Arme,
og ser i Kærligheden Tankens Grav?
Nej, Tanken som et himmelsk Frø, der stræber
at løfte Spirens Krone over Jord,
i Varmen trives — Kulden kun den dræber,
naar Egennyttens isnende sig klæber
fast om dens Rod i Sjælen, hvor den gror.“

Af det foregaaende vil det tilstrækkelig frægaa, i hvilket Forhold „Pauline“ stiller sig til „Klara Rafael.“ Hun vil gerne forholde sig strengt dømmende; men Ideens Magt rører saa stærkt de ligestemte Strænge i hendes eget Bryst, at hun bliver mildt overbærende, ja, at hun næsten mod sin Vilje drages.

Sit største Værd har „Paulines“ Breve imidlertid derved, at de paa flere Steder ligesom udfylder Klara Rafaels. Denne var af „Fædrelandet“ bleven dadlet, fordi hun — skønt Lærerinde — ikke havde givet Vink til en Omdannelse af den kvindelige Opdragelse. „Pauline“ gør et stærkt Angreb paa alle „Ramselæsningsinstituter“, og udtaler, hvad der efter hendes Mening bør sættes i Stedet. Men, da hendes Forslag senere blev udviklede i „Fædrelandet“ i en mer gennemtænkt Form, bør de heller omtales i det følgende.

Et af de heldigste Afsnit i hendes Bog handler om Kvindernes Tænke- og Talefrihed (S. 15—16). „Talefrihed“, skriver hun, „have vi næsten mere af end Mændene; ti det anses ikke for ridderligt at sige en Dame imod; og en Fornærmelse udgaaet af en Dames Mund mod en Herre, kan han lige saa let ryste af sig, som om den var udgaaet af en Papegøjes. Vi have altsaa fuldstændig Frihed til at tale for døve Øren. — Hvor jeg ærgrer mig, hver Gang jeg støder paa en Herre, der betragter det som uhøfligt at sige mig imod, uhøfligt at vinde Penge fra mig i Whist eller L'hombre, kort sagt, uhøfligt at behandle mig som voksent Menneske trods mine fem og tyve Aar, der dog for en Mand er Myndighedsalderen! — vi stakkels Piger blive aldrig myndige. Hvad er Grunden til vor Umyndighed? — hvad har givet Mændene denne Overlegenhed, som de ere i Besiddelse af? Ikke deres Dyder — paa ingen Maade — men vore!“ Og derved kommer Forfatterinden ind paa et Spørsmål, som rører ved Kvindesagens Kærne. Hun henviser til et Vers af Schiller, hvori det heder, at Livets Kampe staa sætter Mandens Sind, saa at det bliver endnu haardere lige som Staalet i Ilden. „Der har vi det“, udbryder hun. „Mandens Hjærte er af Staal, Kvindens af Voks. Naar Ilden kommer til, smelter Vokset, men Staalet bliver glødende“ (Undtagelser fra regnede). „Altsaa Mændene ere kolde, haarde, kun varme i deres egennyttige Lidenskaber; vi derimod ere ikke haarde, og Varmen i vort indre kommer udenfra. Vi staa ikke tilbage for Mændene i moralsk Mod; men vi have et Overmaal af Følelse, der gør det let for den egenkærlige at beherske os, vi, som have Selvfornægtelsens ædle Kraft, vi stakkels Passjonsblomster maa bøje Hovedet, taale og lide, til en Gang Retfærdighedsfølelsen i Verden bliver stærk nok til at sønderrive vore Lænker.“ Om Sagen end er stillet noget paa Spidsen, vil man dog føle Sandheden i hendes Ord. Hun fræmhæver en ny Grund til Kvindens Umyndighed. Hun paaviser en Svækkelse af

Kvindens Natur, som ikke oprindelig er Svaghed (uagtet Shakspeares: „Svaghed, dit Navn er Kvinde“). Kvinden taber intet af sin sande Kvindelighed, fordi hun bliver stærkere. Og naar Forfatterinden kort efter er saa dristig at sige: „lad os hellere tabe vor saakaldte Elskværdighed end vor Selvagtelse, hellere lidt af vor Kvindelighed end vort hele Menneskeværd!“ — da maa ved „Kvindelighed“ nødvendigvis ogsaa menes „saakaldet Kvindelighed“. Svækkelsen af Kvindens sande Natur er en mer omfattende Aarsag til Kvindens Underkuelse under Mandens Egennytte end den Grund, som „Klara Rafael“ allerede havde peget paa: hendes Forfængelighed. Ved Opdragelsen, gennem Skolen, er det derfor, at der især skal virkes for Kvindens Frigørelse.

Det fyldigste Indlæg for Kvindens Frigørelse kom fra en Kant, hvorfra man vel næppe havde ventet det. En ældre Mand, som i en Række af Aar havde siddet bøjet over stille teologiske Granskninger, eller taget ivrig Del især i religiøse Fejder, synes straks at have modtaget et stærkt Indtryk af „Klara Rafaels Breve“ og den ideale Aand, hvoraf de var prægede. Han lod nu sin nærmeste Livssyssel hvile, medens han skrev det varmeste og mest gennemtænkte Forsvar for Kvindesagen. Han skrev under det paatagne Navn „Teodor Immanuel“ sine „Breve til Klara Rafael“; i øvrigt giver han i Skriftet kun den Oplysning om sig selv, at han er „Student, har studeret i mange Aar og studerer endnu den Dag idag“ (S. 3), og — paa et andet Sted — at han „har nu alt i tyve Aar beskæftiget mig med det aandelige, i det hele taget med en stigende Interesse“ (S. 102). Det var *Magnus Eriksson* (født paa Island den 22de Juni 1806). Stilens Bredde paa sine Steder vil ikke frastøde Læseren saa meget, som denne derimod vil føle sig tiltrukken af den hjærtelige Tone, der endog giver sig til Kende i det ydre, i hans Tiltale til „Klara Rafael“ med „du“ og

„Søster“, medens de fleste andre Brevskrivere har „ærede Frøken“ el. lign. „Grundtanken i dine Breve“ — skriver han (S. 8) — „synes mig at være den: at hæve dit Køn til en højere Bevidsthed og Frihed, til en højere selvbevidst aandelig Eksistens“. For denne Virksomhed gælder det imidlertid at opstille Maalet rigtig; men gøres Mandens Stilling til dette Formaal, vil Kvindens aandelige Frigørelse forfejles. Naar Øhlenslæger har sagt: „Kun den er vis, som har en Hensigt“, er dette ikke fyldestgørende. Flertallet af Mænd har i alt Fald ikke en højere Hensigt i deres Liv, „et Maal, de stræber til“ (S. 17); og mange retter sin Virksomhed mod et falsk Maal. Dette paaviser han grundig ved at gennemgaa en Mængde af Mændenes Livsstillinger: Arbejderens, Handelsmandens, Embedsmandens, Kunstnerens, Digterens, Naturgranskerens, Filosofens, Fyrstens o. s. v. Han gaar endog saaledes i det enkelte, at han taler om den juridiske, filologiske, medicinske og teologiske Embedsmand. Saaledes heder det om den sidstnævnte: „Naar Teologen under sit Studium kommer til den Erkendelse, at hans Overbevisning ikke ret vil stemme overens med den Overbevisning, han som gejstlig skal have, saa tænker han ved sig selv: følger jeg min Overbevisning, saa kan jeg ikke blive Embedsmand i Stats- eller Folkekirken. Han forlader nu den Frihedens Aand, som var i Begreb med at føre ham til aandelig Frihed og Selvstændighed, og Aanden forlader ham. Han gaar nu paa Akkord med sin Samvittighed, og opnaar selvfølgelig i sin Tid at blive Embedsmand, opnaar det Maal, han stræbte til“ (S. 11). Mændenes aandelige Livsmaal er, som sagt, ofte falsk, for saa vidt de overhoved har noget; de „misbruge deres Frihed og Viljesstyrke“. „Kvindens Brøde bestaar derimod i, at hun ikke bruger eller uddanner de aandelige Kræfter, som ligge skjulte i hendes Sjæl“ (S. 19). Det er disse, som det derfor gælder at lede i en god Retning; men denne maa pege langt fræm forud for den, hvori Mændenes Flertal allerede virker. Han advarer

kraftig imod, at Kvinden med Hensyn til sin Frigørelse tager Manden til Forbillede; ti hun vilde da ligeledes meget ofte komme til at virke i samme gale Retning til Skade for Fræmskridtet. Idet Forfatteren derefter gaar over til at udgranske, i hvilken Retning den frigjorte Kvinde bør virke, tager han sit Udgangsstade i Kvindens Natur. Denne skønnes ved en Sammenligning med Mandens. Han undersøger da først Menneskets Ævner: dets Ævne til Erkendelse, Følelse og Vilje, deres Maal og Art hos Mand og Kvinde, samt hvor vidt de er saaledes af Natur eller Vane. Frugten af hans Undersøgelse bliver, at Erkendelsesævne og Følelsesævne af Naturen er lige udviklede hos Mand og Kvinde) med Hensyn til den sidste er Kvinden vel endog forud for Manden); med Hensyn til Viljen, synes hun at staa tilbage for Manden, men kun, fordi hun ikke har „den samme Grundvold at bygge sin Vilje paa“ (S. 33). „Kunskaben, til en vis Grad“, er næmlig „Forudsætning for Viljen“, men hendes Undervisning, Opdragelse og Samfundsstilling er ringere. Af Naturen — mener han derfor — har Kvinden samme Viljesævne som Manden *). Han „tror saaledes, at Kvinderne, hvad Ævnerne angaar, ere lige saa vel skikkede til at deltage i Verdensudviklingen som Mændene. Heraf følger igen, at Kvinden bør emanciperes i en anden Forstand end hidtil er sket, for at gavne sig selv og Verden, med de Ævner og Kræfter, Gud har givet hende, i højere Grad, end hun hidtil har faaet Lej-

*) Det ligger nær at forudsætte en fra Slægt til Slægt tiltagende Svækkelse af Viljesævnen. I ethvert Tilfælde er det mærkeligt at se, hvorledes *Magnus Eiriksson* og *Pauline Worm* ad ulige Veje naar frem til den samme Lære om en Svækkelse af Kvindens oprindelige Natur, ligesom de begge søger Lægemedlet i Opdragelsen og Undervisningen. Hvor to, hvis Livssyn i mange andre Henseender er saa afvigende indbyrdes, faar det samme Udbytte af en Granskning, vinder dennes sandsynlige Rigtighed meget i Styrke.

lighed til“ (S. 34—35). Forfatteren undersøger nu i det følgende, hvilke Virkekredse Kvinden vil kunne udfylde til Gavn for det almindelige Fræmskridt. „Hvad skulde der vel“, spørger han, „fornuftigvis kunde indvendes imod, at en Kvinde paatog sig at være Lærer og Sjælesørger, naar hun følte sig kaldet dertil? Næppe andet end det, at det ikke er Skik og Brug“ (S. 37), og han kan ved denne Lejlighed pege paa „en af disse, fræmfor den store Pluralitet af Gejstligheden med Guds Aand udrustede Kvinder“, nemlig „Mistress Fry, som for nogle Aar siden var i København“*). Og som Islænder kan han med historisk Sagkundskab tale om Kvindens Skikkethed til at udøve Lægekonsten. „I Oldtiden, baade før og efter at Kristendommen indførtes her i Norden, kan man af Sagaerne se, at Kvinderne den Gang vare de bedste og fleste ja næsten de eneste Læger. De viste navnlig en saadan Virtuositet i Saarlægekonsten, som man maaske nutildags næppe finder Mage til“ (S. 39—40). „Men“ — tilføjer han endelig — „skønt Kvinden kan gaa ind i flere af Mandens Bestillinger, følger dog ikke deraf, at hun skal gøre det. Hun maa først og fræmmest varetage det, som nærmest og bedst passer sig for hende; ti Meningen er ikke, at Forholdet skal vendes saaledes om, at Kvinden bliver Mand og Manden Kvinde. Kvinden skal gøre den huslige Gærning, det tilkommer hende, ikke Manden“ (S. 42). Ofte kan hun imidlertid gøre mere, især i de saakaldte højere Samfundslag. Paa Spørsmålet: naar skal hun tillige gøre det? svarer han i Almindelighed følgende: „Kvinden skal kun være noget andet og mere, end hun er, naar hun ifølge sine Ævner kan være det, og for saa vidt det er gavnligt og vigtigt for Menneskehedens Vel, at hun er det. Hun skal fræmdeles kun være noget andet og mere

*) Under (eller maaske kort efter) hendes Ophold i Danmark 1841 udkom hendes Skrifter: „Besøg i Fængslerne“ og „Om Nytten af Dameforeninger (med Hensyn til fængslede Forbedring).“

end hun er, for saa vidt dette kan forenes med det gode og for Menneskeheden nødvendige i hendes hidtilværende Væren og Virken som Ægtefælle, Moder, Husmoder o. s. v., hvorimod hun gärne kan ophøre med at være, hvad hun er i nogle andre Henseender. Endelig skal Kvinden kun blive noget andet og mere, end hun er, for saa vidt som hun ikke derved bevirker, at Manden bliver noget andet og mindre, end han er, med andre Ord: Kvinden skal ikke stræbe efter større Fuldkommenhed paa Mandens Bekostning, hun skal ikke stræbe til højere Frihed og Selvbevidsthed paa den Maade, at Manden nedtrykkes; . . . men Kvindens Stigen baade kan og skal tværtimod tjæne til, at Manden hæves ved hende i Forhold til, som hun hæves, til en højere Selvbevidsthed og Frihed. . . . Jeg tror, at Kvinden, der ligesom Manden er skabt i Guds Billede, der lige som han er delagtig i de almindelige Menneskerettigheder, i alt væsenligt har det samme menneskelige Fuldkommenhedsmaal at stræbe efter, og at hun netop derfor bør slaa ind paa den Vej, som du har angivet, det er, „deltage i Verdensudviklingens, Oplysningens og Humanitetens Udbredelse“, da dette er en nødvendig Betingelse for hendes egen Uddannelse til Fuldkommenhed“ (S. 47—48).

Ikke alene Kvindens Frigørelse i Almindelighed forsvares *Magnus Eiriksson*; men han gør sig endog særlig til Forsvarer for det Syn paa denne Sag, som er gjort gældende i „Klara Rafaels Breve“. Paa flere Steder i sine Breve søger han derfor at tilbagevise de Angreb, som Forfatterinden har været udsat for. Han finder, at „Fædrelandet“ ikke blot har været stræng, men uretfærdig imod dig, opfattet flere Ting aldeles urigtigt og udledt skæve og falske Slutninger deraf“. Om „Nord og Syd“, siger han, at det (o: *Goldschmidt*) „har udtalt en meget stræng Dom, saa stræng, som den kunde være fældet af Æstetikens Højesteret.“ Endog *R. Varberg* gaar ikke helt fri. Disse Gendrivelser bliver for *M. Eiriksson* Udgangsstadet for ny Udviklinger, især med Hen-

syn til Kvindens Modtagelighed for det guddommelige, om Ægteskabet m. m. Varberg havde udtalt, at „først, naar Kvinden bliver Moder, er hun virkelig Kvinde“. Altsaa — indvender Eiriksson — bliver „Klara Rafael“ ingen „virkelig Kvinde“, hvorimod denne Ære kommer adskillige andre til Del, som man allermindst borde kalde „virkelige Kvinder“ i dette Ords bedste Mening (S. 93). Nej, fortsætter han, det elskværdige, det sandt kvindelige, ligger ikke deri, „at hun er Moder, men deri, hvorledes hun er det.“ Dette følger af, at „det er vigtigere, hvad Børnene blive til (hvorledes de opdrages) end, at de blive til“. Det var ingen videre Ulykke, om der var færre Mennesker i Verden, naar kun disse var bedre. Jomfruen fra Orleans, som Varberg havde medtaget saa stærkt, kan derfor godt staa Prøve som kvindeligt Ideal i flere Henseender; men, tilføjer han, Schillers Sørge­spil er ingenlunde nødvendigt „for at blive begejstret for Johanna“. Klara Rafael har vel ogsaa kun holdt sig til „Tanken“ hos Schiller, og derimod er intet at sige. Aldeles uenig er Eiriksson derfor med „—a—“ i „Fædrelandet“, som ikke har fundet nogen „Nødvendighed“ for, „at Jeanne Darc skulde være „eine reine Jungfrau““. „Denne Tanke“, mener Eiriksson, „bidrager til at kaste Lys paa vor Tids Sæder og Tænkemaade, og for saa vidt er den ikke urigtig“. Dette udvikles udførlig og tillige paa en tiltalende Maade (S. 96—110) i Slutningen af det meget indholdsrige sjette Brev. Med Hensyn til Modtageligheden for „det højere aandelige“ inddeles Menneskerne først i tre Hovedafdelinger. Til den første regnes de, som er uden Dannelse og religiøs Aand; til den anden de, som vel har Dannelse, men ingen religiøs Aand; og til den tredje de, som har religiøs Aand enten uden at have Dannelse eller tilligemed Dannelse. Til den sidste Afdelings første Underafdeling hører Jeanne Darc. Slige Mennesker „stræbe efter en højere Enhed i Aand (som kun gives ved det sande Gudsforhold) og Renhed i Sjæl.“ „Deres Sjæl aabner sig for den guddommelige

Sandhed, for Lyset fra Gud, som Blomsten aabner sig for Solens Lys og Varme. Disse Mennesker, disse Sjæle leve i en renere og klarere Atmosfære, og Straalerne fra den guddommelige Sandheds Sol kunne derfor skinne inde i dem, uden at stanses af Egoismens, Hovmodets og de urene Begærligheders mørke Skyer“ (S. 101). Han fremstiller derfor Guds frygt og Religiøsitet som baade Viddommens og Kraftens Begyndelse; derved er det, at man faar „Bevidstheden om sit Maal“, og bliver et „Guds Redskab“ (S. 102—104). Det, som giver Jeanne Darc den vidunderlige Kraft til hendes Stordaad, er derfor ikke den jomfruelige Renhed i og for sig“, men „hendes Gudhengivenhed og barnlige Fromhed, hvoraf den jomfruelige Renhed igen var en naturlig Følge. Vil man nu spørge: kunde hun da ikke ogsaa vedblive at være from, om hun var bleven gift?“ svarer Forfatteren, at „det kunde hun nok“; men her maa tages Hensyn til andre Omstændigheder, og gift vilde hun som fattig og derved mer afhængig næppe kunne have udrettet det samme. Det var imidlertid overensstemmende med Tidsaanden, at Jeanne Darc maatte dømmes saa haardt af de samme, som havde dadlet Klara Rafaels ideale Meninger; ti hun passer ikke i deres Systemer. „Kristus sagde: „salige ere de rene af Hjærtet; ti de skulle se Gud“. Nu sig denne Verdens Vise: „salige ere de systematiske; ti de skulle blive Guder eller i al Fald saadanne Matadorer, et de ikke mere trænge til Gud“. . . . „Gud lade aldrig mit Hjærte blive saa uselt og koldt, at det ikke føler sig tiltalt ved en saadan Renhed og Fromhed, Gudhengivenhed og Selvopofrelse!“ Saaledes sluttet dette Brev. — Disse Tanker fører imidlertid andre frem. I det følgende omtales nærmere „Gudsbilledet og den menneskelige Fuldkommenhed“ med Hensyn til Kvindens sande Bestemmelse og dens Forhold til Mandens. Gudsbilledet er noget aandeligt, det er et og det samme, og fælles for Mand og Kvinde. Forfatteren hævder derfor, „at Gudsbilledet aldrig uddannes paa den rette Maade, aldrig

nærmer sig Fuldkommenheden, saa længe det særegne hos de forskellige Køn fræmhæves og anføres som det væsentlige“. I aandelig Henseende er Uligheden mellem Mand og Kvinde ingenlunde saa stor. „Naar Kvinden skal føle for Manden, og Manden erkende og ville for Kvinden, hvad kan det blive til andet end at de, hver for sig, vedblive at være halve Mennesker“. Men derved arbejdes ikke henimod Fuldkommenheden. Driften til Fuldkommenhed er dog netop noget, som Kristendommen erkender; og Forfatteren gør den lærde Teolog *De Wettes* Ord til sine, naar han fræmstiller den sande Fuldkommenheds Væsen som „den af Guds Aand udspringende, i Enheden med Gud og Kristo bestaaende almindelige rene Kærlighed til Mennesket“ (S. 114). Denne Drift til Fuldkommenhed, som er meget højere end Driften til Sædelighed, finder han fremherskende hos Klara Rafael. Med den nævnte „Kærlighed til Mennesket“ vil han dog ikke have ment „Kærligheden til den enkelte“; ti denne Kærlighed — tror han — „er altid mere eller mindre blandet med urene egenkærlige Motiver“ (S. 131—132). Ifølge denne usædvanlige Mening, som for Forfatterens Regning maa henstaa til nærmere Granskning, kan altsaa heller ikke den ægteskabelige Kærlighed være aldeles ren for Egenkærlighedens Smitte. Saaledes finder han det naturligt, at Klara Rafael har frygtet for Ægteskabet. Dog — tilføjer han — „jeg er selv ikke gift og har derfor ikke Erfaring nok“. Naar hun har „ladet Ideen overvinde Amor“, er hans Mening i denne Henseende, at Manden vel som gift kan virke for Ideen, Kvinden derimod ikke saa godt, med mindre hendes Mand vil vie sig til samme Ides Tjæneste. Aldeles uenig med Klara Rafael er Forfatteren dog med Hensyn til „den Middelvej“, hun har valgt: Halvægteskabet, som er hverken det ene eller det andet. I denne Henseende gør *Magnus Eiriksson* ingen Undtagelse fra den — paa Rudolf Varberg nær — enstemmige Dom om det uheldige i Bogens Slutning. Men i alt andet er Eiriksson

af alle dem, som deltog i Fejden, enigst med Klara Rafael — her kunde man vel gærne sige: med Matilde Fibiger — med Hensyn til Spørsmaalet om Kvindens Frigørelse. Han støtter hendes Ungdoms Uerfarenhed med den modne Alders Erfaring; han er paa en Maade mer ideal end hun; og han oplyser i Særdeleshed Kvinde-
sagens Forhold til det religiøse fra Synspunkter, paa hvilke ingen af de foregaaende Forfattere havde stillet sig med samme Sikkerhed.

Den store Almenheds Bifald vandt den ensomme Tænkter imidlertid ikke, han, som saa længe havde gaaet imod Strømmen i religiøs Henseende, og nu ogsaa vovede at tage den af Flertallet saa forhadte „Dameemancipation“ i Forsvar.

De fleste Blade tav. Til en Tid er Tavshed det farligste Vaaben mod en Forfatter, man vil skade. Kun faa af de store Blade talte. Og hvor forskellig var ikke deres Dom!

„Berlingske Tidende“ meddelte den 19de Marts 1851 sine Læsere, at der i disse Dage af „en Teodor Immanuel“ var udgivet en Bog, som udmærkede sig „ved en særegen sejjinende og trættende Natur“. Han „tror sig i Slægtskab“ med Klara Rafael; men hvor skuffet bliver man ikke! (Man ser straks, at det er den Tids eneste saliggørende æstetiske Maalestok, som bliver anlagt. Selve Indholdet er mer underordnet, eller man forstaar det ikke, fordi det er usædvanligt). Dernæst gøres Nar af, at han lader Kvinden have „tre Slags Ævner“ o. s. v. „Studentens hele teologiske Pulterkammer er indflyttet“. Mod Slutningen stiger Bladdommerens Vrede næsten til Raseri. Man synes at høre Haanlatteren, halvkvalt af Graad, gennem følgende Udbrud: „Ja! hil være vor Tid, som det forundtes at se et saadant Produkt! hil være Aaret 1851, som det gaves at løse Emancipationens Problem! hil være Klara Rafael, som i Teodor Immanuel har fundet sin trofaste

Ridder og Forsvarer, Forsvarer ej blot af det broderlige Hjertes Fylde, men ogsaa i Ordets uendelige Vidtløftighed!!!“ — Stykket er undertegnet „—i—“. Man synes at kunne genkende Røsten, næmlig „En Røst fra Danmarks unge Kvinder“, skønt den forrige Gang talte i en helt anden Tone, og hele Tiden vilde lære Klara Rafael „Kærlighed“ og at finde „det rette Sandheds Lys“. „Gaa hen til Betlehem, hvor det blev tændt!“ hed det den Gang (den 11te Januar s. A.). Det er næmlig sandsynligt, at den, der forivrer sig saa stærkt som „—i—“, maa have følt sig personlig ramt af et eller andet i „Teodor Immanuels“ Breve; Røsten bæver jo aabenbart af Hævnens Raseri. Og der findes virkelig et Sted i Brevene, maaske det eneste, hvor den ellers saa sagtmodige Forfatter har ladet sig henrive til at tale i spottende Tone. Han gentager næmlig Raadet til Klara Rafael, at hun skulde gaa til Betlehem, hvilket allerede „Frøken Karlsen“ (i „Klara Rafaels Breve“) havde fræmsat. Da kan „du“ — fortsætter han — „der har det skarpeste Syn, naar I komme til det hellige Land, hjælpe hende“ (Frk. Karlsen) „med at skelne Lyset i Betlehem fra de Lygtemænd, som alt i flere Aarhundreder have forblændet saa mange af dette Slags rejsende.“ Og — tilføjer han nu — „de „Berlingske“ Jomfruer kunne I tage med som Tjænerinder. De ville da ogsaa, haaber jeg, kunne lære noget af Rejsen“ (S. 87). — Det er dog naturligvis kun en Gætning, at „Røsten“ af 11te Januar skulde være den samme som „—i—“ af 19de Marts, — ja, maaske ogsaa den samme (Forfatterinde), som senere traadte saa hæftig op mod Kvindesagen, stadig navnløs.

I „Københavnsposten“ derimod fældtes (den 26de April) en meget skaansommere Dom af „Ateisten“, *Rudolf Varberg*, som dog ikke selv i Brevene havde gaaet Ram forbi for sine ukristlige Meninger. Han har — lige som vel de fleste — gættet, hvem Forfatteren var; men finder, „at denne Bog vist nok i flere Henseender er det heldigste, han har præsteret“. Det fræmhæves ved samme

Lejlighed som en Fortjeneste, at *Magnus Eiriksson* har „foranlediget „Berlingske“ til at prostituere sig“.

Det næste lille Flyveskrift hed: „Nogle Blade, skrevne til Klara Rafael fra Cecilie“. Men hvem er „Cecilie“? — „Den samme som *M. C. Louzon*“, svarer Forfatteren af „Anonymer og Pseudonymer“ (S. 116); men da heller ikke dette Navn er virkeligt, spørges atter om hende*). Er hun ung eller gammel? Hendes Tone er den ældres, den erfarnes. „Et Menneske som du“, siger hun til Klara Rafael (S. 5), maa gennemgaa meget, „førend det opnaar den Ligevægt, som ingen kan undvære her i Livet, og den vil vist blive dyrekøbt for dig“. „Cecilie“ siger vel selv, at hun er 24 Aar (S. 18); men hun taler eller skriver, som om hun var 42 (er det en Trykfejl?) Endelig: er hun gift eller ej? I det mindste forlovet; ti hun omtaler (S. 24) „den, som ejer mit Hjærte og min Sjæl“. Ja, det er ingenlunde uvigtigt, om hun kender Ægteskabet af Erfaring eller kun ad andre Veje. Skønt hun er Modstander af Kvindens Frigørelse, tilstaar hun nemlig, at „der var en Tid“ (S. 10), da hun tænkte ligesom Klara Rafael; den Tid varede, indtil en gammel Dame fik slaaet koldt Vand i Blodet paa hende; fra den Tid har hun dog reddet en enkelt frisindet Mening, og den vigtigste er den, at den gifte Kvinde bør kunne raade over sin særlige Formue. „Der er faa Ting“, siger hun (S. 21), som mere krænke mig, end naar jeg hører Tale om den Lov, som tillader Manden at skalte og valte med sin og Konens fælles Ejendom, som han lyster“. Med en lovkyndig er „Cecilie“ dog i alt Fald næppe gift; ti ellers vilde han have sagt hende, at Kvinden lige saa vel som Manden kan vidne (her er jo kun Tale om en

*) Hun har 1853 udgivet „I København og Algier“, og maa vel altsaa have rejst. Om dette kan lede paa Spor?

Pligt, „Vidnepligten“; og det er kun med Hensyn til Rettigheder, at Lovgivningen holder Kvinden i Umyndighed). Ej heller kan „Cecilie“ indrømme, at Kvinderne er „skabte af et ringere Stof end Mændene i aandelig Henseende“ (S. 11). Men denne Grundsten til et Frihedstempel staar ligesom en Ruin fra hendes Fortid; den savner aldeles Overbygning. Hendes umiddelbart efterfølgende Tanker ligner et løst og faldefærdigt Stykke Murværk, som næsten svæver i Luften ud over denne faste Grund. „De egentlige Skabningens Herrer“, fortsætter hun næmlig (S. 12), „Manden i sin Fuldkommenhed, som fatter sin Bestemmelse i Verden, kunne vi dog ikke naa“. „Gud har skabt to Skabninger, af hvilke den ene er stærkere for at støtte den anden“. Ægteskabet er „Cecilie“ derfor ikke langt fra at opstille som nødvendigt Vilkaar, for at en Kvinde kan komme til at følge sit Livskald; at Klara Rafael som gift, og netop godt gift, vilde kunnet virke bedre for sin Ide, indser hun naturligvis. Hun sammenstiller Eleonora Ulfeld og Dronning Kristina af Sverige for at støtte sin Paastand om, at Ægteskabet, om end mindre lykkeligt i ydre Henseende, snarere giver Kvinden Lejlighed til at opfylde sin Bestemmelse end den ugifte Stilling. Men denne Sammenstilling — hvor interessant den end kunde være i andre Henseender — passer næppe her. Ti det, som ledte Kristina vild, var dog vel nærmest hendes Forfængelighed, — og denne Last havde Matilde Fibiger ikke skaanet i sin Bog. Mindre heldigt er det derfor, at „Cecilie“ nævner „den kronede Jomfru“ (S. 28). I øvrigt har denne Forfatterinde ikke lidet tilfælles med „den unge Hustru“ (*Gerson*). Som denne har hun meget at udsætte paa Klara Rafaels Hjærte, ja begynder næsten Bogen med at skænde paa hende for hendes Opførsel mod den gamle Tante: „Du glemte at fatte hendes Hjærte“. Selv synes „Cecilie“ lige saa hjærtensgod som i aandelig Henseende ubetydelig. Hele hendes Arbejde er noget løst. Kun et enkelt Glimt af sandt og godt

bryder fræm gennem Fordommenes Sky; ti meget fordomsfuld er hun, og især i religiøs Henseende er hun et fuldstændigt Barn af sin Tid. Til Gengæld har hun dens fine Øje for det æstetiske. Med Hensyn til Hovedsagen, Kvindens Frigørelse, ydede hun saa lidet, at ej engang hendes Kampfæller — som vi straks skal se — gjorde sig den Ulejlighed at tage hende til Indtægt.

„Flyveposten“ omtalte den 24de Marts 1851 de nyeste tre Flyveskrifter i Klara-Rafael-Fejden; og ved denne Lejlighed siges om „Cecilie“, at hun fattes „altfor meget det, som selv hos den ivrigste Modstander af Klara Rafael maa forsones ham med hende, næmlich Aand“.

At *Pauline Worm* endnu ikke da har været almindelig kendt som Forfatter til sit lille Skrift*), ser man deraf, at „Flyveposten“ finder „ikke lidet i Brevene, som vækker Mistanke om, at „Pauline“ snarere er „Paul“; ti hverken Sproget eller Betragtningensmaaden bærer det Præg af Kvindelighed, som selv ikke hos den mest emancipationshigende Dame vilde fornægtesig.“ „Skriftet er øjensynlig blevet til for at bekæmpe de Klara-Rafaelske Teorier“ — saaledes lader Bladet sig mislede af Forfatterinden, der ikke straks var klar over sin egen Stilling —; „desuagtet sympatiserer“ hun med Klara Rafael. Det er jo næsten en ny Udgave af Historien med Bileam, som vilde forbande, men maatte velsigne. Ja, vedbliver Bladet, hun „fræmkommer endog med bestemte Propositioner til Emancipationens Opnaaelse“. „Flyveposten“ er imidlertid ikke selv saa slem, som den straks vil give sig Mine af. Saaledes, mener den, „vilde der vist ikke gøres videre Ophævelser, naar en Kvinde var i Besiddelse af de fornødne Kvalifikationer, og aflagde den forlangte Prøve,

*) Hun navngav sig den 25de April i „Fædrelandet“ Nr. 95, S. 378) som Forf. til de i Marts udkomne „Breve til Klara Rafael“.

med at tilstaa hende Lægepraksis, og det uden at indskrænke den til „kvindelige Syge“ saaledes som Forf. foreslaar“ (*Pauline Worms* „Breve“ S. 31—32). —

Endelig udkom *Fanny Brettevilles* Svar til *Goldschmidt* eller — som det hed — „Sibyllas Gensvar paa Brevet i Nord og Syd Nr. 5“ (5: af 14de Februar 1851). Skønt det fræmtraadte som særligt Skrift, pegede det dog tilbage paa de foregaaende Breve, der var vekslede mellem disse to Hoveddeltagere i Fejden, idet Titelbladet begyndte med Overskriften: „En Brevveksling om Kvindens Stilling i Samfundet. III“. Paa dets Fod staar Dagtalet „den 18de Februar“, hvilket maa opfattes, som om Svaret da har været færdigskrevet; ti paa Bagsiden oplyses man om, „at flere tilstødende Hindringer have forsinket dets tidligere Udgivelse“. Omtrent en Ugestid inden Udgangen af Marts Maaned synes det at have været i Boghandelen.

Forfatterinden begynder med en Tak for det „ærlige“ Svar, hvilket imidlertid har bragt hende til at indse, at „medens Manden opfatter sig selv rettest, bliver hans Opfattelse af Kvinden let partisk og hildet, idet han opfatter hende i Forhold til sig, eller med stadigt Hensyn til sig.“ Man mærker straks den sikre Haand; øjeblikkelig tager hun Sigte paa „Kvindens Berettigelse som Menneske“ (S. 4). Det er hendes Udgangsstade. Og nu viser hun sin Dygtighed i „at tænke Tanken, at finde Udtrykket, at føje Ord til Ord og, holdende Traaden i sin Haand, at trække dem som Perler paa Rad“. Udbyttet af hendes Undersøgelse er i øvrigt intet nyt; det indeholder egenlig kun Kravet om Kvindens Rettighed til at „følge sin egen Lov“. Saaledes er det først udtrykt af *Goldschmidt*, som svarer „ja“ til Spørsmaalet: om det nuværende Samfund tilstaar Kvinden denne Ret, — medens *Fanny Bretteville* svarer „nej“. Det er altsaa nærmest Maaden, hvorpaa hun godtgør sin Paastand, som har sit Værd. Og derfor skal nogle Enkeltheder hid sættes til Efterdømme.

Efter at have hævdet Kvinden den samme Ret til at udvikle sin Aand som Manden, fordi hun lige saa vel som han er Menneske, fortsætter hun (S. 7): „Den Tanke, det Haab, som begejstrer os og giver os Kraft, Mod og Udholdenhed til at staa, hvor alt falder, granske, hvor alt er mørkt, blive tro, hvor alt sviger, og elske, hvor vi ofte mødes af Ligegyldighed og Kulde — er Fuldkommengørelsen, den uendelige Fræmskriden, det uendelige Fræmskridt. Hvert Menneske er jo i Grunden en Profet, har sit guddommelige Kald og bør derfor hæve Blikket og betragte det høje og det dybe, det fjærne og det nære, bør drage Sløret bort, som dækker Tanken, og løse Lænken, som binder Ordet eller Daaden. Hvorfor denne underlige snæverhæjrtede Begrænsning imod de store Ideer, de store Interesser, denne unaturlige Afsluttethed og Frastødenhed mod det ubekendte, denne Ængstelighed for at tale ret hjærteligt, menneskeligt og oprigtigt, denne udvortes Betragtning og udvortes Opfattelse, denne Frygt for at være sig selv og sig selv bekendt? — Hvis Menneskene ikke gik saa barnagtigt omkring og legede Skjul og Blindebuk, blev Livet langt friskere, Udviklingen langt lettere. Ak, lad os elske Solen, Lyset og det store Liv, der aabenbarer sig i Altet, der banker i hvert et Bryst, der funkler i hvert et Øje, der pulser mægtigt i hver en Aare, lad ogsaa os berøres af hver en Strømning, der gennembæver alt — lad os ikke „drive med“, men „følge med“, og lad os stræbe efter Klarhed og Erkendelse for at kunne, efter Viljekraften for at kunne være!“ —

Saaledes mener Forfatterinden, at det borde være Men hvorledes er det? „Jeg vil blot“, svarer hun (S. 9), „fræmstille, hvad Kvindens nuværende Stilling i Samfundet ofte er, og hvorledes hun ofte bliver betragtet. — En Kvinde bliver mere betragtet som Legeme end som Aand, mere som Form end som Væsen. Hun bliver opdraget til at kende Ordene paa fire Sprog, Historien som løsrevne Afsnit uden Forbindelse af Aarsag og Virkning.

I Skolen erholder hun en Nøgle — hun ved ikke hvortil — og saa bærer hun den udenpaa. Hun lærer at se høre, føle, gaa og danse, i Korthed: hun lærer at sanse — men at forstaa? at erkende? — Hendes Hukommelse fyldes med en Masse Ord, hendes Fingre lære en Mængde konstfærdige Ting, hun spiller Skalaer og Etuder i 2 à 3 Timer om Dagen — men hvor faar hun Indhold fra? hvem lærer, hjælper hende at tænke? og at udtrykke Tanken? —

„At være Kvinde er at gaa paa Gaden og blive betragtet med profane Blikke, i Frastand at maale og betragte den mødende Herre og nærved at slaa Øjnene ned, eller stift se lige ud, at man ikke skal beskyldes for Behagesyge og Vindelyst.

„At gaa forbi Gianelli i Regnvejrr og blive set paa Fødderne*).

„At spørge i Øster og blive svaret i Vester.

„At bede om et Brød og faa en Pebermyntekage eller et Stykke Brystsukker; at blive gjort Nar af, naar en eller anden alvorlig Bog ligger paa ens Bord.

„At blive læst højt for, og se Bogen lukkes i paa det interessanteste Punkt: „Det følgende er for vanskeligt, er ikke noget for Damer“. (Kvinden er Aand og Legeme, Damen blot Form).

„At forfægte sin Mening med Alvor, Iver og Varme lige over for en ung Herre (samme Modsætning til Mand), at være aldeles inde i Sagen, og da pludselig fæste sit Blik paa ham, for at se, om han er med — og at møde

*) Skønt Forholdet nu næppe er anderledes end da (1851), bør Forfatteren af Hensyn til mulige Læsere i en lykkelig uvidende Fræmtid oplyse, at Konditor *Gianellis* Vinduer (paa Hjørnet af Østergade og Kongens Nytorv) brugtes af unge københavnske „Løver“ (af den tamme Art med „Lorgnet“) som et Slags Bur, bag hvis Træmmer de mønstrede Damerne, naar de svingede omkring det skarpe Hjørne ved Hôtel d'Angleterre.

et beskuende, smilende Øje, at høre en venlig Stemme udbryde: „hvor det klæder Dem godt at blive ivrig!“

„At være saa smaat koket; bag Viften, Sløret eller Parasollen at kaste et Blik *à la dérobée*.

„At være svævende og graciøs, at være Glimmerblomster uden Duft.

„Simpel, men net, som Fanden, da han malede sin Hale ærtegrøn.

„At gaa omkring som Kærlighedsguden med Bind om Øjnene.

„At gaa paa Gaden om Aftenen og blive kigget ind under Hatteskyggen; er Tjæneren ikke lige et Skridt bagefter, da undertiden høre det patetiske Udbrud: „Skønne“, selv om man er formummet som en Kapucinermunk.

„At blive sat i Drivhus af dem, der holde af en, og at blive traadt under Fod af dem, der ville skade en.

„At bilde sig ind at være gammel, naar man er 24 Aar — at sukke over sin svundne Skønhed, sin tabte Ungdom, fordi man ikke kender den evige Skønhed, den evige Ungdom.

„Paa Spørsmålet „hvorfor“ at svare: „aa jeg ved ikke, saadan plejer jeg, saadan gør den og den“, eller skal det komme højt, skal det være kækt: „fordi jeg vil, fordi jeg har Lyst dertil.“

„At blive sagt om: „hun har været“ — at blive sagt om: „je presse l'orange, et après je jetterai l'écorce“.

„At være et Siv, der vejres hid og did for Vinden, og en Bolt for Tilfældet.

„I Ungdommen lunefuld, og i Alderdommen trættekær.

„Endelig at høre Komplimenter i Stedet for Sandhed. Saaledes er det — men saaledes bør det ikke være. Opdrag hende! Et Menneskes Mening og Overbevisning er dets Ejendommelighed og Værdighed. Aandens Sejr er at hæve os fra Instinkt til Bevidsthed, fra Vankelmødighed til Fasthed, fra Lovens Aag til Erkendelsens Frihed, fra Uskyldighed til Dyd. — Stræbe vi at naa

dette Standpunkt; da ville vi erkende Legemet som den nødvendige Form til her paa Jorden at kunne fuldkommengøre sin Bestemmelse som Menneske.“

Efter at Forfatterinden altsaa først har talt om, hvorledes Kvindens Stilling borde være, og hvorledes den er, gaar hun over til at tale om, hvorledes den kan blive, hvad den borde være. Hun kommer da naturligvis til at tale om Kvindens Opdragelse, Uddannelse og Undervisning, kort sagt: hele den Maade, hvorpaa eller de Forhold, hvorunder hun bør udvikles. „Lad hende gaa til Ideens store Rige“, heder det blandt andet, „lad hende kende Naturens Underværker, Jordens skjulte Kræfter, Plantens hemmelighedsfulde Liv, Stjernernes stolte og faste Gang, Naturhistorien, Menneskets og Dyrenes Beskaffenhed, Menneskets indre Livshistorie, indre Livsudvikling fra de fjærne Tider til nu, at hun i Historiens Fræmskridt og Katastrofer ikke ser en Skæbne, et Tilfælde, men en naturlig Følge! Hvor lidet fortæller man os om denne Higen, der aabenbarer sig i Mytologien og Filosofien!“ Dernæst viser hun den utilbørlige Vægt, som bliver lagt paa Sprog og Musik, selv om den unge Pige ikke har Anlæg dertil. „Driver man ikke Musiken som en Hjærtets Trang, som et Sprog, der tiltaler os som vort Modersmaal“, . . . „bliver det kun Klingklang en Pine for dem, der skal høre derpaa, og Tidsspilde for den udøvende“. Hun ivrer mod den overdrevne Romanlæsning, som gør den unge Pige „overspændt og ked af det virkelige Liv“ (S. 16). „Menneskets Udvikling er Menneskets Bestemmelse, Menneskets Livsbetydning!“ saaledes slutter hun dette Afsnit, og fortsætter: „Naar Kvinden bliver forlovet, lad hende saa oplæres til at kende sine Pligter som Hustru. Ægteskabet er ingen Leg, men et Embede, og derfor synes jeg godt om Lovens Stempel, det bringer Alvor i Sagen. — Den aandelige Forening, den moralske Pagt indgaas i Grunden allerede ved Forlovelsen. — Den kirkelige Forening er smuk og højtidelig, men den henhører til den individuelle

Trosanskuelse. — Opdrag hende altsaa til at erkende sin egen Lov — først da erkender hun det at være Menneske, først da forstaar og har hun Frihed; — først da er hun et selv!“

Fra Kvindens „Berettigelse som Menneske“ gaar Forfatterinden derpaa over til at tale om „Eros, til Begrebet Mand og Kvinde“. Ved at omtale Ægteskabet nærmere kommer hun til at afsige den ingeniunde for haarde Dom over et Slags Ægteskaber, som næppe er ringe i Tal: „Et Hensynsgiftermaal er et Slags Handel og forekommer mig som „une prostitution jurée““ (S. 19).

Slutningen har Hensyn til *Goldschmidts* Ytring, at det, hun krævede, var ikke andet end „Lykken“. Dertil kan hun maaske svare „ja“, naar dette bestemmes nærmere; ti næppe to kalder det samme „Lykke“. „Det, jeg kalder Lykke“, siger hun, „er en lang Vandring; dens Maal findes ikke her paa Jorden“. Allerede i dette Liv gælder det derfor at vandre med hint Maal for Øje, eller som Paludan-Müller siger:

„Det gælder nu at bruge hver sin Ævne,
og lade den i Virksomhed slaa Rod:
det gælder nu i Livet fræm at stævne
med kraftig Vilje og med frejdigt Mod;
det gælder ingen Hvile mig at lævne,
før Aanden i mig vorder Kød og Blod,
før selv jeg bliver et med Idealet,
og faar dets Herlighed i Daad udtalet.“

Hun siger nedenfor: „Tidsspilde er Livsspilde“; men Omstændighederne tvinger ofte Kvinden til at spilde en stor Del af sit Liv, hun faar ikke Lov at udvikle sine Ævner og Kræfter og derpaa at bruge dem, som hun kunde og borde. Forfatterinden slutter da saaledes:

„Min Anskuelse af Emancipatjonen er altsaa: Opdragelse til Erkendelse — Frihed til Selvbestemmelse.

„Nu gaar min Alvor ud i Verden; maatte den blive optaget med Overbærelse og i et godt Hjærte!“ —

Dette Indlæg i Klara-Rafael-Fejden er et af de mærkeligste. *Fanny Bretteville* er mer filosofisk end nogen af de andre kvindelige Forfattere. Klarheden i hendes Syn svinder kun sjældent i Kamp for Udtrykket; og Sejren er saa meget beundringsværdigere, som den vindes af en ikke 24-aarig Pige. I hende havde den mange Aar ældre *Goldschmidt* fundet en værdig Modstander. Vi skal se, hvorledes han optog Kampen.

Umiddelbart svarede *M. Goldschmidt* ikke *Fanny Bretteville* („Sybilla“) i „Nord og Syd“. I det Hæfte, som udkom den 28de Marts 1851, skrev han om „Klara-Litteraturen“; og i en Note til denne omtales hun som „en Forf.“, „der tidligere har været Gæst i „Nord og Syd“, tildels fordi bemældte Forf. den Gang syntes at staa i Opposition til Klara Rafael“ (S. 323). Denne Note knyttes til nogle løsrevne Sætninger af „Sybillas Gensvar“: om Gianellis Vinduer, om Glimmerblomster o. lign., idet han paastaar, at „dette er, hvad ogsaa Klara Rafael forsøgte, at nedsætte og vanskabe det almindelige, blandt Mænd anerkendte Begreb om Kvinden for at faa Anledning til at fordre „Kvindens Berettigelse““ o. s. v. I øvrigt omgaar han aldeles Sagen eller, rettere sagt, undgaar Kampen, idet han søger at dække sit Tilbagetog ved aandeligt Fyrværkeri, som kan blænde Læserne. Saaledes indleder han sin Afhandling om „Klara-Litteraturen“ med den Paastand, at denne „angaar, som bekendt“(!), „det Spørsmaal, om Amor skal have en Medbejler i Ideen, stikkes ud af Ideen“, — hvilket, „som bekendt“, aldeles ikke er Spørsmaalets Kærne. „Da Spørsmaalet er galt stillet“, fortsætter han frejdig, „kan der i al Evighed ikke komme rigtigt Svar; ti Amor og Ideen ere ikke Medbejlere og kunne ikke være det; tværtimod søge de hinanden, og deres Forening er Idealet i Forholdet mellem Mand og Kvinde; Livet vilde blive lige goldt, hvad enten Amor var ideforladt, eller Ideen kærlighedsforladt“ —

— hvilket sidste er meget sandt, men ej heller omstridt. Dette opstilles imidlertid som Stridens Kærne; og umiddelbart derefter følger et vittigt Billed. Kvindesagens Forkæmpersker forestilles siddende i en Vogn paa Jærnvejen. Toget skal nætop afgaa; „men Stedet, hvorhen, findes ikke paa Passet og Biljetten“. „Naar Damerne sidde i Rejsevognen, anse de dette for et slaaende Rejseargument“, vilde man blive ved at modsige dem, „sad man blot selv i en Vogn, der var vendt til den modsatte Side.“ For at Damerne imidlertid kan faa sin Skrivelyst styret, raader ham dem til at „udgive en kvindelig „Politiven“ *) og sætte alle de Mandfolk i Bladet, som gjorde Nar af dem“. „Hermed vilde Sagen være afgjort, og Emancipatjonsideens sidste Ord vilde lyde paa, at det ingenlunde var Damerne, men Mandfolkene der skulde emanciperes, næmlig til at anerkende og paaskønne Damerne — som jo i denne Tid endog ere eneherkende i den danske Boghandel.“ Goldschmidt venter derfor endnu flere „smaa Brevsamlinger“; og han drister sig til at forelægge sine Læsere, hvad der vil blive skrevet i dem, endnu „før de ere tænkte“. Det findes næmlig i „Stadier paa Livets Vej“, udgivet 1845 af „Hilarius Bogbinder“ **). Han paaviser derpaa nogle Ligheder mellem de talende Personer ved Gæstebudet (i den nævnte Forfatters Afhandling: „In vino veritas“) og de skrivende i Klara-Rafael-Fejden — eller rettere: mellem hines og disses Opfattelse af Kvindens og Kærlighedens Idé. „Summa summarum“, fortsætter „Nord og Syds“ Udgifter, „hvis man vil gennemlæse den første Afhandling i hin Bog, saa vil man se, at Klara-Rafael-Litteraturen er naat til Pag. 72 øverst paa Siden, midt paa 3dje Linie, midt i et Komma — man kan sætte Neglen

*) „Politivennen“ var et ugeligt s. k. „Almenhedsblad“, som 1841—1845 havde været udgivet i Kjøbenhavn.

**) Søren Kierkegaard († den 11. Novbr. 1855).

derpaa — og da Afhandlingen er paa 137 Sider, kan Læseren — som alt tilraadet — ved at læse de resterende 65 Sider, i Forvejen nyde den fræmtidige Del af Klara-Rafael-Literaturen, inden den bliver skreven“ . . . „Sagen er næmlig den, at i hin Bog gaar en højere raadende, vidtskuende Tanke hen over de forskellige Standpunkter og lader dem staa som underordnede Momenter; medens de følgende Forfattere staa hver paa sit Standpunkt som et absolut, staa som Knappenaale paa et Kort eller som Fjærdingvejspæle, der betegne Vejen, som en anden har vandret“.

Det rigtige heri er, at Tanke gaar forud for Handling. Men om end S. Kierkegaard havde tænkt sig Udviklingen i Forvejen med meget større Tilnærmelse til den senere Virkelighed, end han har, — miskender Goldschmidt dog ikke des mindre den historiske Udviklings Lov, naar han af denne Grund lige som vil paastaa, at der er „intet nyt under Solen“, at alt efterfølgende er en Gentagelse af noget foregaaende. Den historiske Udvikling er idelig Vækst. Bøgen faar hver Vaar ny Blade; de ser ud iaar som ifjor og for Hundredaar siden; men de højner sig med det Træ, som vokser, medens dets Stamme bliver tykkere, og dets Rødder trænger sig dybere ned i Jorden: at Bladet maatte blive saaledes, laa alligevel givet allerede i den Olden, hvoraf Træet spirer fræm. Saaledes ogsaa i foreliggende Tilfælde! Hvad der ikke længer er nyt for den ensomme Tænkens Tanke, kan være det for Almenheden, idet Tanken trænger ind og slaar Rod i den store Mængde. Og vil man sammenligne den nævnte Afhandling af S. Kierkegaard med „Klara-Literaturen“, skal man — uagtet mange Ligheder — ogsaa finde, at Tanken maatte omformes, ja ligesom nyskabes for at blive tilgængelig for Folket. Endelig — det er jo kun en enkelt Side af den omfattende Kvinde-sag, hvorom Goldschmidt taler, idet han smutter bag Søren Kierkegaards Ryg, og forsvinder „paa Livets Vej.“

Goldschmidt undgik altsaa Kampen; men *Fanny Bretteville* fandt en anden Modstander i hans Sted. Eller var det maaske en Modstanderske? „Hjeronymus“ kaldte sig rigtig nok Forf. af „Betragtninger over den grasserende Emancipatjonsfeber“; men, naar Forfatteren *Gerson* traadte op som „ung Hustru“, var det vel ikke utænkeligt, om Forfatterinden *Atalia Schwartz* (f. den 22de Februar 1821 † i November 1871) kunde falde paa at spille „Hjeronymus“ Rolle*). At hun paa en Maade optræder som *Goldschmidts* Stedfortræder synes at fræmgaa af hendes Ord i Indledningen, at, „da selv en direkte Opfordring er udgaaet til en af Pressens mest øvede Medarbejdere, har han dog ej kunnet eller villet gaa rettelig ind paa Temaet“, — hvorved næppe kan være sigtet til nogen anden end Ud giveren af „Nord og Syd“.

Inden Hovedangrebet føres mod „Sybilla“, rettes et eller andet Stød mod et Par tidligere Deltagere i Fejden. Ved denne Lejlighed uddeler den strænge Dommer endog et lille Slag til en Medkæmper som „den unge Hustru“, der — ifølge „Hjeronymus“ — har vist Klara Rafael „en væsenlig Tjæneste, nemlig den at kede Publikum“ „hvad mig angaar, har jeg ingen Smag for Klaras sure Frugter, men endnu mindre for den unge Hustrus smagløse ditto“.

At „Hjeronymus“ er væsenlig enig med *Goldschmidt*, fræmgaa af hendes*) Stilling ligeover for „Sybilla“, hvor denne første Gang nævnes. „Idet Manden kæmper for sin egen Udvikling“, siger hin, „strider han ogsaa for Kvindens; ti hvorledes han end vil bære sig ad, er det

*) *Collin* (An. o. Psdn. S. 127) nævner hende vel ikke som Forfatterinde til denne Bog, men til andre, som nødvendigvis maa være af samme Forf.

*) Naar *Goldschmidt* (i „Nord og Syd“ d. 10. Januar 1851) kalder „Klara Rafaels“ Forf. han, stridende mod Virkeligheden, maa det sikkert her være tilladt at omtale „Hjeronymus“ som hun, stemmende med Virkeligheden.

dog kun ved Manden, at hun kan uddannes“ (S. 9—10). Hun vil ikke, at Kvinden maa indtage nogen som helst „Stilling i Verden“, — ej engang som Læge; i den Henseende gaar hun altsaa yderligere til højre end selve „Flyveposten“. „For en sand Kvinde maa Offentligheden altid have noget saarende“, mener hun; og Georges Sand „er ingen Kvinde mere“, ikke af den Grund, at hun „bærer Mandsklæder og ryger Sigarer“, men af den, at hun har „bortkastet sit kvindelige Væsens Frygt for Verden“. Dog: ingen Regel uden Undtagelse! og som Undtagelser nævner „Hjeronymus“ til Efterdømme to Stillinger for Kvinden: „Klasselotterikollektrice og Jordemoder“.

For at ramme „Sybilla“ des kraftigere sammenfatter „Hjeronymus“ hendes Meninger i 6 Punkter. Det er dog snarere løsrevne Sætninger, der saaledes opstilles; og det er et Spørsmaal, om „Sybilla“ vilde vedkende sig dem alle, naar de saaledes rives ud af Sammenhængen. I Almindelighed vinder „Hjeronymus“ saaledes en Godtkøbssejr, en Sejr i det mindste i egen Indbildning; men undertiden hænder det, at hun saarer sig selv med de Vaaben, hun retter mod sin Modstanderske. Dette er bl. a. Tilfældet i den „Parodi“, hvormed hun vil overtrumfe „Sibyllas“ „At være Kvinde“. For Jævnførelsens Skyld hidsættes „Hjeronymus“ Svar paa sit eget Spørsmaal: „Hvad er det at være Mand?“

„At være Mand“ — siger hun (S. 17) — „er at være Maalet for enhver Kokette; at leges med og opmuntres, for siden at udles og kastes til Side.“

„At være Mand er, naar man er alvorlig og beskeden, at ringeagtes og overses, — naar man er Laps og Nar, at være Damernes Kæledægge.“

„Ikke at kunne tale en Time med en Dame uden at tiltros at gøre Kur; ikke at torde danse tre Danse med hende, uden at hviskes om, at man er dødelig forelsket.“

„At være Mand er, at tale Alvor og blive svaret

med Pjat; at tale om fornuftige Ting, og blive kaldt kedelig; at bilde sig ind, at man taler med en Kvinde, og bemærke pludselig, at det er en Uting, der taler om, hvad hun ikke forstaar, og forsmaar at tale om det, hun forstaar.

„At henvende tre fornuftige Ord til en Dame, og til Gengæld se sig overskyldt af et Styrtebad af Nonsens.

„At være Mand er, at fri til en Pige og faa Kurven, fordi man ikke bærer Knebelsbarter.

„At være Mand er, at blive gift og finde, at man har faaet en Citron i Steden for en Apelsin.

„At komme sulten og træt hjem om Aftenen, og finde lange Udsigter til Aftensmad og Hvile, fordi ens Kone skriver paa en Kogebog.

„At være Mand er, aldrig at være ung eller gammel nok til at gaa i Ro for Koketterne og de giftelystne.

„At være Mand er, at have indgaaet den uopslidelige Forpligtelse, at hvert Ord, man siger til en Dame, skal være indsvøbt i en Kompliment“.*)

En Ytring, som maaske bedst viser den kvindelige „Hjeronymus“ inderste indre er følgende: „Mit, Mandens Hjærte, hæver sig ved den Tanke at kunne være en Napoleon; men hellere var jeg dog Napoleons Moder“ (S. 22). — Hun holder yderlig paa det bestaaende med Hensyn til Kvindens Samfundsstilling, savner vel ikke alt muligt Blik for Frihed; men ser ikke den ydre Friheds Vigtighed for den indre Frigørelses Skyld. „Al Frigørelse bør udgaa indvortes fra“, siger hun (S. 21); og selve Friheden opfatter hun som Ævnen til „at finde sig til Rette i de Forhold, Omstændighederne have sat os i“. Nej, det er kun den underkuedes Trøst over Frihedens Tab, medens selve Friheden er Retten til efter bedste Overtydning at gøre sin Pligt, Retten til at udvikle og

*) Man skulde ikke væntet et saa uheldigt Indlæg i Klara-Rafael-Fejden fra en saa rigt udrustet Aand som *Atalia Schwartz*.

bruge sine Ævner og Kræfter, for saa vidt man kun derved ikke gør Indgreb i alle andres Ret.

Selve „Klara Rafael“, Fejdens Ophav, var næsten traadt i Baggrunden for dem, som i den senere Tid havde ført den hedeste Kamp mod hverandre. Da fræmtraadte „En paa et Kontor“*), der aabenbart havde følt sig særlig truffen af de Ord, som „Klara Rafael“ (S. 13) lægger i Munden paa det prosaiske Menneske, der er „noget paa et Kontor“. At han desuagtet saa sent mødte fræm til Kampstævnet, maa vel nærmest tilskrives hans „afsides Opholdssted“ og de „uafadelige Ekstraskriver-Forretninger“, som han klager over, fordi de ikke levner ham saa megen Tid til selv at skrive lidt efter egen Lyst. Det maa have pint ham haardt i saa lang en Tid at tilbageholde sit Smærtensudbrud; ti to mer ulige tænkende og følende kan man næppe tænke sig end „Klara Rafael“ og „En paa et Kontor“; de forholder sig til hinanden som den positive Plade af et Fotografi til den negative.

Klara Rafael forekommer denne Forfatter at ligne Rasmus Montanus med sine „parodokse Paastande“ mer end Jomfruen af Orleans. Modsat denne synes hun ham at

Der er imidlertid Grund til at tro, at hun længe inden sin Død har ændret sin Mening om Kvindens Frigørelse i flere Henseender.

*) Collin (An. o. Ps. S. 96) opgiver som Forf.: *V. L. E. Børgesen*, som 1849 havde skrevet om „Krig, Civilisationens . . . Fjende“. Inden han skrev sidstnævnte Bog, skal han som Officer have deltaget i Krigen, men snart fundet sin Stilling altfor uoverensstemmende med sine fredelige Meninger. Dette skal han endog have vist paa en saadan Maade, at man fandt det rigtigst at fritage ham for denne unaturlige Stilling. Med Titel af „Overkrigskommissær“ har Statskalenderen endnu en *V. Kr. E. Børgesen* som Telegrafbestyrer i Horsens. [Dersom dette er den samme — og derom er næppe Tvivl —, da er Forbogstavet *L.* en Trykfejl S. 96 hos Collin].

kæmpe kun „for et Tankeeksperiment (at bringe Verden fra „at staa paa Hovedet“ til at staa paa Benene)“. Selv griber han imidlertid — lige som hun — Pennen, fordi han vil „kæmpe for en Idé“, nemlig „den sunde Fornufts Idé“ (S. 21), og derfor vil han nu „gennemgaa de væsentligste Punkter i hendes Brev“. Han irettesætter „Klara Rafaels“ Forfatterinde (S. 47): „De har et aldeles vrangt, unaturligt og til ingen Verdens Nytte førende Begreb om Kvindens sociale Standpunkt og hendes jordiske Bestemmelse“. Det er nemlig „et af Menneskehedens væsentligste jordiske Formaal“ — mener Forfatteren — „ved en klog bestandigt sig mer og mer udviklende Benyttelse af Jordlegemets Stof og af de Kræfter, der røre sig i Naturen, at forædle dennes*) Overflade, saaledes, at hver en ny Generatjon kan finde sig hyggeligere og bedre til Mode end dens Forgængere“ o. s. v. „Snakken om „Politik, Literatur og Natjonalitet“ er og bliver en Bisag“ (S. 48). Imod Kvindens højere Uddannelse i aandelig Henseende fræmsættes følgende (S. 84): „I Videnskabens og Oplysningens Tjæneste ere saa mange Kræfter i Brug, som det menneskelige Samfund paa sit nærværende Trin formaar at lønne og understøtte“. Mod Bogens Slutning vokser hans Bitterhed; og han ender med følgende Ord til sin Modstanderske: „Blodet begynder at rulle ungt igen i mine Aarer, naar jeg tænker paa, hvad vi kunne haabe fra Deres Pen. Det er jo umuligt at dø, naar man har saa skønne Ting i Vænte! Og er jeg i Live, bliver jeg jo paa Deres Himmelflugt revet med ind i Himlen. Hvad behøver jeg da at tænke paa Død og Begravelse! Min sidste Hvid kan da ikke finde nogen værdigere Anvendelse end til en offentlig Lovtale over Deres tidligt modnede, ualmindelige Aand og en Tak for dens Gave til os“. Ikke desmindre har

*) „Naturens“ Overflade giver ingen klar Mening, men Forfatteren maa vel mene „Jordlegemets“.

han et Sted i sin Bog (S. 33) skrevet: „jeg elsker Dem som Individualitet“, og fræmhævet dette med saa fede Bogstaver, som om han derved vilde bøde paa Bitterheden i det øvrige.

Det er et mærkværdigt Held, *Matilde Fibiger* har haft til at fræmtrylle fra Virkelighedens Verden levende Billeder til sine digtede Breve fra „Klara Rafael“. Hun taler om „Fyldingen i kulørt Broderi“, og „en ung Hustru“ træder fræm Haand i Haand med „Cecilie“. Hun nævner „Noget paa et Kontor“, og „En paa et Kontor“ viser, hvor prosaisk det virkelig er muligt at blive under de trælsomme „Ekstraskriver-Forretninger“. En Fortjeneste har han dog: at modgaa hendes yderlige, hendes overvættes Krigsglæde. I dette Æmne er han ualmindelig godt hjemme.

Fejden har været paa sit Højdepunkt. Det gaar ned ad Bakke. Dette mærkes tydelig.

Inden vi gaar over til dens Slutning, kunde det maaske være rigtigt at spørge, om den aldeles ingen Genlyd gav i de to andre nordiske Riger. Herom er kun lidet at sige.

I Norges Hovedstad udgav *A. M. Glückstadt* (f. 1829 † 1865) „Ydun, et Blad for Literatur og Konst“. Han omtaler (Januar 1851, S. 15) „Klara Rafael“, og finder det ilde at se en begavet Aand tage en saa skæv Retning“. Den norske Smagsdommers Blik synes vel prosaisk, og der findes næppe meget rigtigt blandet ind i hans vrange Syn paa Bogen. „Man kunde“, slutter han, „ønske Forfatterinden en alvorlig Kærlighed, maaske da „det smaa“ fik en højere Stjerne hos hende, saa det hjærtelige kom til at træde fræm lige saa vel som det aandelige. Fejlen er ikke, at det er en kvindelig Forfatter, men at Forfatterinden er ukvindelig.“

I Sverige var jo derimod Kvindesagen meget længer fræmskreden, meget længer end i det øvrige Norden. Man

havde der ogsaa fulgt det Spandetske Lovforslag i den danske Rigsdag. „Göteborgsposten“ havde ondt af det, og mente, at det vilde gøre Danmark jødisk; ti ved at „afskaffe Vielsen“ (o: tillade borgerlig Vielse) „og tvinge kristne Kvinder til at fornægte Kristus(!) gøres de kristne til Jøder, og disse ville udrydde Katoliker, Mormoner“ o. s. v. Gud skal næmlich (ifg. Göteborgsposten) have sagt til Moses som det ellefte Bud: „Det tillräknas Er som religiös merit all den skada, Ni kunnen göra de kristne“. „Nya Svenska Minerva“ mente ligeledes, da Loven om den borgerlige Vielse var udkommen, at Danmark havde opgivet sin Kristendom, men tilskrev det dog ikke den borgerlige Vielse, men en endnu dybere Grund: den almindelige Valgret*). — Endskönt ingen i Sverige vides at have deltaget i „Klara Rafael-Fejden“, har den dog vakt megen Opmærksomhed der. De „Tolv Breve“ findes oversatte som „Føljeton“ i „Bore“ fra den 10de April til den 5te Maj 1851 (Talmærkerne 82—101). Meget af Indholdet kan vel regnes til et overvundet Stade i Sverige allerede den Gang. Ikke des mindre opstod nogle Aar senere en Bladfejde om Kvindesagen mellem „Anders Petter“ og „Ernst Ludvig“, efter at *Fredrika Bremer* havde udgivet „Herta“ (1856); men, hvor vidt den ligner „Klara-Rafael-Fejden“, maa henstaa til nærmere Granskning. Enkelte Lighedspunkter vil findes.

*) Forf. har dog ikke selv haft Lejlighed til at undersøge de nævnte svenske Blade, men maa lade sin Kilde — „Nord og Syd“ den 10. og den 24. Januar 1851, udg. af *M. Goldschmidt* — indestaa for Rigtigheden af ovenstaaende.

V.

Fejdens Slutning.

Pawline Worm, som i Marts Maaned maatte bruge et eget Flyveskrift til at fræmsætte sine Tanker, fandt Rum nok i „Fædrelandets“ Føljeton, da hun, den 23de April 1851 og de to følgende Dage, nærmere vilde udvikle sin Mening „Om Kvindens Kald og Kvindens Opdragelse“. Ogsaa det er et Tegn paa, at Fejdens Hæftighed tager af.

Hun gaar ud fra *Fanny Brettevilles* Ord: „Giv Kvinden en sund, fri og selvstændig Opdragelse, og hun vil være noget, enten hun er gift eller ikke, og gifter hun sig, da vil hun vide at vælge med Tanke og Følelse“*). Disse Ord gør hun til sine, og udtaler, at det ikke er Naturens Skyld, naar Kvinden nu næsten er indskrænket til Valget mellem „Hustru eller intet“; „den stakkels Natur faar Skyld for meget, som den slet ikke kan gøre for.“ „Vi forlange Ret“; fortsætter hun, „til at bruge de Kræfter, Naturen har givet os“. Naar Kvinden faar samme Lejlighed som Manden til at uddanne dem, vil Ægteskabet ikke længer blive „en Handel, en Forsørgelsesindretning“. Nu derimod er „den ugifte Kvindes Stilling et stort Samfundsonde“.

*) „Nord og Syd“ 1851. VI. S. 129.

For at den kvindelige Opdragelse kan finde sit Maal, hvilket ikke er det samme som det for den mandlige, gælder det rigtig at opfatte Kvindens Natur ligeover for Mandens. Dertil bruges et Billede. „Manden er som et Træ, der staar ved en rivende Strøm og med en eneste stærk og dybtgaaende Rod holder sig fast“. Kvinden „ligner derimod en Plante som med tusende fine, vidt forgrenede Rødder, der rigtig nok alle ligge nær Overfladen, indsuger sin Livssaft og bevarer sin Friskhed. Mister hun et Støttepunkt i Livet, da finder hun snart et nyt“.

Opfattelsen af Mandens og Kvindens indbyrdes naturlige Forhold er ej heller nok. Vi maa hæve os til „Idealet, som vi skulle lære de unge Kvinder at opfatte“. Forfatterinden paaviser derfor Kvindens Forhold til det sande, det gode og det skønne, hvis Enhed hævdes i Mod-sætning til det ensidige i at fræmstille Kvinden som Re-præsentant alene for det skønne.

Fra Idealet stiger vi derpaa ned i Virkeligheden. Tidens Krav lyder paa „dannede Piger“. Men som noget af det uundværligste for en dannet Pige sættes: Musik og Sprog. „For Glosernes Skyld kvæles Tankerne, og den saakaldte Dannelse bliver en fuldkommen Vanskab-else af Aanden“. Man begynder med det sværeste; og aldeles overensstemmende dermed er det, at t. Ex. „svensk, som kan læres i omtrent en Hundrededel af den Tid, som spildes paa fransk, staar i besynderlig Ugunst hos Folk“. Sit Blik for det styrkende i de hjemlige, nordiske Dan-nelsesmidler viser Forfatterinden ogsaa ved at omtale Und-ervisningen i Historie og Literatur. „Hvorfor“, spørger hun, „mon endnu ingen har skrevet en nordisk Fædrelands-historie?“ Og „hvorfor giver man os ingen kritisk Udsigt over Nordens og fremmede Landes skønne Literatur til Vejledning i Valget af de Bøger, vi ville læse?“

Det er nærmest fra Provinsbyerne, at Forfatterinden kender „Instituter“ for Pigebørn. I disse maa man ingen-lunde forestille sig Forstandersken som enevældig; — „nej en saadan Skole har en fuldkomment engelsk Konstitutjon:

Bestyrerinden spiller Dronningens Rolle, Lærerne ere Ministeriet, Forældrene Overhuset, og Børnene Underhuset, som i Grunden regerer.“ Paa Grund af sin ringe Magtfulde er Forstandersken ej heller, som hun borde være; „en i en dansk Provinsby bosat Institutbestyrerinde, der har faaet Sigte paa en Elev“ til sin Skole, lignes ved „Fanden paa Jagt efter en Sjæl.“ Følgen af dette Skolevæsen er, at „Aandens Spire kvæles, og kun en aandløs Form bliver tilbage“. Med Rette minder hun om Grundtvigs udmærkede Digt:

„Jeg ser med Grø i Døgnet's Skolefart
til Gravens Mulm et Væddeløb med Døden.“

Mindre heldig synes Forfatterinden, da hun vil give Vink til Omdannelsen af det kvindelige Skolevæsen i ydre Henseende. Vist nok uden at vide det nærmer hun sig Socialismen, idet hun vil give Staten altfor megen Magt. Meget rigtig kaster hun Hovedskylden paa Forældrene, men i Stedet for at tale om disses Forbedring, eller rettere om hele Folkets, hvortil Forældrene hører, — i Stedet for at virke for Folket ved Folket, vender hun sig til Staten, ved hvis Tvangsmagt hun haaber at kunne gøre Forældrene uskadelige, om end ikke bedre. Forfatterinden har dog uden Tvivl senere ændret sine Meninger i denne Henseende.

I øvrigt er Størstedelen af *Pavline Worms* Afhandling i „Fædrelandet“ værdt at læse endnu den Dag idag. Tit er hun aandrig og træffende, ja skarp. Med Hensyn til Skolesagen er det især, at hun forholder sig udfyldende til *Matilde Fibiger*, og lige som denne gaar hun ud fra Idealet.

Af og til i det foregaaende har vi mærket et lille Stænk af Socialisme. Det var ikke saa underligt kun et Par Aar efter den socialistiske Omvæltning i Paris 1848.

En hel Del mere fik man i en lille Bog, som var udkommen i sidste Halvdel af April 1851, men ikke straks synes at have vakt videre Opmærksomhed. Den førte dog en meget lang Titel: „Blik paa det verdenshistoriske Værk „Klara Rafael“ og den derved fræmkaldte Dame-literatur, efter en høj Beskytterindes Ordre, af Peter Vandal, akademisk og Verdensborger“. Forfatteren var en 23-aarig Læge, *Fredrik Dreier* (f. den 16de December 1827 † 1853). Medens Fejden førtes hæftigst i København, havde han ligget som militær Underlæge i Haderslev, og fulgt den paa Afstand. I Marts Maaned var han kommen tilbage til Hovedstaden, nærmest for at tage Embedseksamen. Men hans fri Yndlingsstudier drog ham i anden Retning. Han synes næsten at have gjort sig til Opgave at virke for den materialistiske Filosofis Indførelse i Danmark. To af de Forfattere, som han satte højest, var Karl Vogt *) (f. den 5te Juli 1817) og Gaspard Schmidt **) (f. 1806 † 1856); og deres Skrifter nævner han ofte. I øvrigt havde han allerede 1848 — altsaa ikke meget mere end tyve Aar gammel — optraadt som Forfatter med et Skrift om „Folkenes Fræmtid“ og „Fræmtidens Folkeopdragelse“. En stor Del af de Tanker, han da udviklede, gaar nu igen. Han glemmer ikke, saa ofte Lejlighed gives, at henvise til „en Literatur, som er næsten ubekendt for os, der ere i en saa ulykkelig Grad isolerede fra Tidens almindeligere ideelle Fræmskridts-

*) Vogts „Physiologische Briefe“ (Stuttgart 1845—46) nævnes af ham; men en af hans Modstandere i Klara-Rafael-Fejden kendte saa lidt til denne Videnskabsmand, at Navnet — maaske tildels ved Trykfejl — blev gjort til Klara Vogt. Karl Vogt havde i øvrigt nylig spillet en Rolle i det tyske Frihedsrøre 1848.

**) Denne Forfatter skrev under Navnet „Max Stirner“. Materialismen maa han have drevet meget vidt, dersom man skal dømme efter hans Modstandere, som gav ham Øgenavnet „der Panbrutalist“ (jf. Herzog: Real-Encyclop. der Teologi III. 45)

stræben“ — siger han i sit Skrift om „Klara Rafael“ — „næmlig den rige franske og tyske, tildels ogsaa engelske psykologisk- (religiøs-) og social-kritiske“ (S. 42). Det er dog ikke ved denne Side af *Fredrik Dreiers* Forfatter-virksomhed, der skal dvæles i dette Sammenhæng.

„Bevaagne Patronesse!“ — den Tiltale, hvormed han indleder Fortalen, som er rettet til hans „høje Beskytterinde“, er undertegnet „Deres allerlydigste Myndling og Tjæner“, og handler nærmest om ham selv. Han er — som han siger — „meget langt fra at være Tilhænger af vort store digtende, teaterdirigerende*), kritiserende, komponerende, filosoferende, stjernekyggede literære Firma“, men vil dog „efter Ordre“ tage fat paa „den vældige rafaeliske Literatur, — for hvilken i disse Dage aabnes eget Folio paa Kongens Bibliotek; gamle Molbech, som dog skriver med begge Hænder paa en Gang, sidder og transpirerer deroppe fra Morgen til Aften, og kan alligevel næppe faa de ny Sager i den Retning protokollerede, med saa voldsom en Hastighed følge de i overskuelig Strøm paa hverandre“. Skal *Dreier* „endelig have noget med Sagen at bestille“, saa vil han nu ogsaa søge „at gøre Striden fra en Frasekrig til en Krig om Principer“.

Saa langt staar Forfatteren ude paa det yderste venstres Fløj, at han i mange Tilfælde rører ved Mod-sætningen, det yderste højre. Klara Rafaels Breve kaldes „en Parodi paa sin egen Tendens“ (S. 31). Hans Grund til at lade haant om Kvindens Frigørelse er udtrykt saaledes: „Den ringe Forskel, der er mellem Mandens og Kvindens Grad af Frihed er noget forsvindende imod Ligheden i den Trældom, hvori deres fælles Fordomme holder dem i den store sociale Trædemølle“ (S. 14). En mærkelig Lighed med *Goldschmidts* Grund! Ikke desmindre gavner *Dreier* Kvindesagen middelbart, idet han fra sit

*) *J. L. Heiberg* var 1849 bleven Direktør for Den danske Skueplads.

Stade ser en enkelt Side af den, som ikke tidligere havde været videre paaagtet. „Det er“ — skriver han — „saa fortrinlig karakteristisk for den lille fine Dames“ (o: Klara Rafaels) „fuldstændige Mangel paa Begreb om Tidens store Bestræbelser, at hun bestandig taler om „Herrer og Damer“, „Damernes Emancipatjon“ o. s. v.“ Endog „Sibylla“, som han kalder „en Kvinde af langt større aandeligt Gehalt end Klara“ (S. 36), har „som Aristokratinde af Opdragelse ondt for at fatte Nødvendigheden af den politiske og sociale Lighed“. „Den fattige Kvinde er hende maaske næppe et Menneske“ (S. 38—39). Hvor uretfærdig denne Anke end bliver ved sin Yderlighed, træffer den dog virkelig hele dette literære Røre. Man havde ikke Øje for, at Frigørelsen maatte udstrækkes til alle Kvinder, ogsaa til dem i de laveste Samfundslag. Ved at hæve Grunden hæver man hele Bygningen.

I sit Blik over „Damelitteraturen“ er „Peter Vandal“ — som han kalder sig — ikke meget artig mod de skrivende „Damer.“ Han laaner ikke sjælden Udtryk eller Talemaader fra Gadesproget t. Ex. „Halleluja! Frøkenen er stor!“ (S. 22). Eller: „Dog, hvor længe var Abrahams *) i Paris, hvor længe var Aksel og Klara i Paradis!“ (S. 25). „Sibylla“ vil Dreier gærne tage til Indtægt for sine Meninger; men det viser sig oftere, at han ikke har forstaaet hende. Det er saaledes langt fra, at *Funny Bretteville* skulde have ytret Vantro lige over for Evigheds-tanken, som hun jo netop lægger Vægt paa, da hun taler om sin Lykkes Maal. Han synes at have stirret sig blind paa hendes maaske vel megen Tale om de eksakte Videnskaber. Dem vil han nemlig gøre til „Grundlaget for Kvindens Dannelse“ (S. 37). „Romanslugeriet, Pjattet, Mytologien *), de uendelige smaalige Broderier, Strikkerier,

*) Her sigtes til *N. Kr. L. Abrahams*, Professor i fransk, „Notarius publicus“ (f. 1798 † 1870).

*) „Mytologien“ vil sige „Religionen“. „Man fristes til at tro“ — siger han om „Sibylla“ —, „at hun, ligesom vi Fritænkere,

Vrikkerier, og andre Prikkerier, de sproglige Konster, ville lide et mægtigt Skaar til Fordel for de eksakte Videnskaber“ (S. 45). Dette og mere forudsiger han om den Omdannelse, som den kvindelige Opdragelse vil undergaa. Han gør, som sagt, meget for at komme i aandeligt Slægtskab med „den flinke Sibylla“; men skal der tænkes nogen Lighed imellem dem — og helt tør sligt vel ikke nægtes —, da er det vel af samme Slags som, naar undertiden en smuk Pige har en styg Broder, der dog ligner hende. — Men er han slem mod Forfatterinderne, saa kan man let forstaa, at han heller ikke skaaner Forfatterne. Mest har han imod den, han i Grunden nærmer sig mest, nemlig *Goldschmidt*; denne staar saa yderlig til „højre“, og *Dreier* staar saa yderlig til venstre, at disse to Modsætninger næsten rører ved hinanden. Med Hensyn til *Goldschmidt* siger han: „Som bekendt kan der „skrives smukt“ om det usleste Æmne, hvilket er en daarlig Anbefaling for den hele „skrivne smukt“! (S. 41). Sætter man „vittig“ i Stedet for „smukt“, lader denne Dom sig føre tilbage paa selve Dommeren.

Vi skal i det følgende se, hvorledes dette vittige og hvasse Skrift — langt fra at lede Klara-Rafael-Fejden ind i et bedre Spor — tværtimod førte til et rent personligt Kævleri med Redaktørerne af „Nord og Syd“ og „Flyveposten“.

Først maa vi dog vende tilbage til *Rudolf Varberg*, som i „Københavnsposten“ den 25de April til den 4de

anser den kristelige Teologi for en Afdeling af Mytologien“ (S. 37). — „Klara Rafael“ nævner et Værk af „M.“, som har givet hendes aandelige Liv et mægtigt Stød fremad. Dette „M.“ udlægger *Dreier* som *Magnus Eiriksson*, og siger, at Klara er bleven Tilhænger af „denne ærlige Mytolog“, til hvem han derfor henvender en spottende Lykønskning (S. 13 og 18).

Maj 1851 havde kastet et meget fordomsfriere Blik ud over „Klaraliteraturen“.

Varberg inddeler den i „tre Klasser: De Skrifter, der have ideelle Interesser og det netop for nærværende Spørsmaal; de, der kun have Pengeinteresser; og de, der vel have ideelle Interesser, men hovedsagenlig for andre Ting og kun bruge denne som Skilt“. Men, da Forfatteren selv finder noget misligt ved denne Inddeling, gør han en ny: „Ordenspartiet“, „Oppositjonen“ og „den radikale Retning“. Og da han kommer til enkelte Arbejder, gaar den ene Afdeling lidt imellem den anden. Vanskeligheden ved at sætte levende Tanker i „System“ viser sig ogsaa i dette Tilfælde.

Han gennemgaar nu Smaaskrifterne. Ved sit Besøg hos „den unge Hustru“, som han finder ved Kaffebordet i hendes idylliske Hjem, ser han „Fraser paa Oplag; med Tanker er hun derimod ikke assorteret“. Hos „Cecilie“ finder han „samme Standpunkt, samme Pjat“. „Hjeronymus“ synes ham dog bedre end de to foregaaende, alle af Ordenspartiet. Han borde maaske heller kaldt det „det konservative“. Skønt Brevet fra „Ridderen af den profane Aand“, hans eget Værk, er „rødt“, regner han det dog ikke til „den radikale Retning“, men til „Oppositjonen“. Herunder henføres ogsaa „Pavlines“ Breve, hvori han finder „virkeligt Indhold“, og „Sibyllas“ Skrift, som han kalder et fortjænstligt Arbejde“. Hos „Teodor Immanuel“, hvem han mistænker for at have brugt sine Breve til „Klara Rafael“ som Skilt for sine religiøse Meninger, finder han meget godt. Med den, som i religiøs Henseende synes at maatte staa Varberg nærmest, „Peter Vandal“, er han derimod mindre tilfreds. Den „i alle Henseender mindst betydelige Del af hans Værk er hans Kritik af Dameliteraturen“, og tit blotter han sig „ved at give sande „Brandere“ til bedste, samt en vis Koketteren med sin „demokratiske“ Barskhed og Vandalisme“. I Indholdet finder han dog ofte Tankerigdom og Klarhed. Endelig kommer Varberg til „En paa et Kon-

tor“. „Kontormanden“, som han kaldes, „stiller sig mod „Klara Rafael“ „som Ordenspartiets Stridsmand“, i alt er han hendes Modsætning: „hvor Klara er skreden fræm, der staar han ubetinget paa det gamles Side; hvor hun derimod er hildet i forældede Meninger, der er han Apostel for den nyere Tids kritiske Filosofi. Mod Klaras hele Beundring for det aandfulde, Genialiteten, sætter han paa Punkter „Hjærtet“, medens han tit „underkender „Aandens“ Betydning“. Og han anbefaler „Resignatjon“. Hertil indvender Varberg: „At resignere, saa længe endnu ikke enhver Mulighed er forsvunden, er et Selvmord; ti Resignatjonen er Døden, om end den milde venlige Død; Livet derimod er den utrættelige, higende, fræmadstræbende Kamp“.

Rudolf Varberg meddeler til Slutning sit eget Udbytte af „Klara-Rafael-Fejden“. „Der er“, siger han, „udtalt en Trang til større Selvstændighed for Kvinden“. For at faa denne Trang tilfredsstillet gælder det at virke paa den „offentlige Mening“, at „vække de voksnes Selvbevidsthed og forbedre Børnenes Opdragelse“. Først maa man dog, saa vidt muligt, have undersøgt og godtgjort, hvad det fælles menneskelige, og det fælles kvindelige bestaar i, saa vel under de nuværende Forhold som „i den Tilstand, der maa anses for stemmende med Sagens Natur“. Den Opgave, han her har fræmstillet, kan dog umulig løses „først“; den maa løses lidt efter lidt, Haand i Haand med Arbejdet for Kvindens Frigørelse i ulige Retninger. Endelig indrømmer Varberg, at Kvinden uden Hensyn til Stand trænger til Frigørelse; men noget hildet i sin Tids Fordomme viser han sig dog, naar han tilføjer, at Uligheden er størst i højere Samfundslag, og derfor „maa der nærmest handles om de heldigere stillede Klasser“.

Samme Dag, som *Rudolf Varberg* begyndte sin Mønstring af Klara-Literaturen i „Københavnsposten“ (d. 25. April 1851), læstes i „Flyveposten“ en stærkt nedsættende

Omtale af *Fredrik Dreiers* Bog. Stykket bar hverken Navn eller Mærke, og syntes derfor at skrive sig fra Redaktøren eller en af hans stadige Medarbejdere. Senere er det imidlertid godtgjort*), at det til Forfatter ikke havde nogen anden end Fredrik Dreier selv, som ved dette Fif haabede at kunne henlede Almenhedens Opmærksomhed paa sin Bog, der ellers maaske var bleven tiet ihjel.

Som de fleste lignende Stykker, man i de Dage saa i Bladene om Klara-Rafael-Fejden, begynder dette med et Udraab af Forundring over, at dette Røre har kunnet holde sig saa længe. Atter en Bog om samme Æmne! Det er „Peter Vandal“ „en gammel bekendt, den socialistiske Fritænkter, der i 1848 vilde lave et fælles Sprog og fælles kasernemæssig Opdragelse“. Sig selv kalder han „en talentfuld, men rigtignok mageløst forvildet og hovmodig ung Forfatter“, „den meget ukyndige“ o. lign., og sit eget Skrift kalder han „en Kritik fra Gaden“. Dog: „Klaras Kæmpen for Ideen parodieres ret morsomt“. „Frøken Sibylla roses af den brandrøde, ateistiske Forfatter, hvilket maaske vil gøre den begavede, men meget forvovne Dame opmærksom paa, hvilken Afvej hun befinder sig paa“. Idet han kaster et Blik ud over sit eget Værks Indhold, siger han: „Det fortjæner Paa-skønnelse, at man mellem en saadan Masse af Nonsens og Kaadhed træffer en sund Anskuelse af Ærkestilisten *Goldschmidts* literære Virksomhed, som det i en komisk Grad er bleven Mode at beundre“ o. s. v. I øvrigt er det tydeligt, at Fredrik Dreier mer end nogen har brugt „Klara Rafaels“ Navn som Skilt for at bringe sine egne Yndlingsæmner til Torvs; dette fræmlyser af det følgende. Man maa stadig huske, at han skriver om sig selv, ukendt af Almenheden. Han forsætter nemlig: „Forfatterens an-

*) *Erslevs* Forfatterleksikon (Suplm. I, S. 385) oplyser, at det var „skrevet af Dreier selv som en Spas for at prøve, om man kunde mystificere Redaktjonen dermed“, og at han „havde den Fornøjelse at se denne bide paa Krogen“.

tireligiøse Anskuelse, som han selv og en Afdeling af den studerende Ungdom anser fra Videnskabens nyeste Resultat, er tværtimod et for længst tilbagelagt Stadium; det 18de Aarhundredes saakaldte Oplysning er bleven saa grundig overvunden af det 19de Aarhundredes religiøse Filosofi, at“ o. s. v. Endelig: „Man behøver kun at kende de socialistisk-kommunistiske Teorier og deres Historie for at indse deres Intethed, og man kan for saa vidt være Forfatteren særdeles Tak skyldig, fordi han har bragt dem til Torvs i saa tøjlesløs kras en Form“.

Sagens Kærne svandt imidlertid mer og mer, knust imellem „Personlighedernes“ Skaller.

En Ugestid senere meddelte *Goldschmidt* (i „Nord og Syd“ den 3. Maj 1851) sine Læsere: „I Dame-Emancipationslitteraturen er udkommet to Bøger af Mandkøn“. Det var *Dreiers* og *Børgesens*, han havde modtaget. „Peter Vandal . . . hylder den rødeste Radikalisme“ . . . „Det er formodenlig et Menneske med noget Talent, der først af Særhed og Lyst til at være original har affekteret sig ind i Troen paa alleryderste venstre, og senere har anset sig forpligtet til at blive siddende fast i disse Forestillinger — det er jo saa rask — idet man derhos indbilder sig at have en Verdensanskuelse“. Derimod roses *Børgesen* for „moden Tænkning“; og *Goldschmidt* finder, at hans Bog „har den skønne tiltrækkende Form, hvori en klar Tanke gerne klæder sig“. Samstemning med Hensyn til Kvindespørsmaalet synes her at have blændet den ellers skarpseende Smagsdommer. „Nord og Syds“ Udgiver nyttter Lejligheden til med det samme at sige sit sidste Ord i Klara-Rafael-Fejden: „Vor Tid har i Principet indrømmet Kvinden al den Frihed, som er forenelig med hendes Natur“. Disse Ord lyder næsten som en Højesteretskendelse, der ikke kan indankes videre. Denne begavede Forfatter viste sig desværre ikke ved denne Lejlighed som en Undtagelse fra den almindelige

Regel, at, naar en aandrig Skribent eller Taler, som har dannet en Kreds af Beundrere om sig, kommer i Forlegenhed, hjælper han sig ofte ikke ud af den ved Grunde, men ved dristige, tit meget uholdbare Paastande, og slaar saaledes Modsigelsen til Jorden, ikke ved at overbevise, men ved at overraske, forbavse, blænde. *)

Som en Følge af *Goldschmidts* Udfald mod *Fredrik Dreier* kom disse to „Klara Rafaels“ værste Modstandere ordenlig „i Haarene paa hinanden“; ti anderledes kan man næppe kalde et sligt Bladkævlery, bag hvilket det er vanskeligt at skimte nogen højere ledende Tanke. En slig skulde da snarest søges hos *Dreier*, som

*) For Fuldstændighedens Skyld kun et Par Ord om den „Overhaling“, *Goldschmidt* gav „Klara Rafaels“ Forfatterinde i „Nord og Syd“ den 20de November 1851, da hun havde udgivet „Et Besøg“, om den Spot, han da udøste over „Klara-Rafael-Rørets“ Kortvarighed! — „Idag for et Aar siden!“ begynder han, „eller er det ikke en Gang et Aar siden? idag for 11 Maaneder siden var Deres første Bog udkommen, og Alverden talte om den, om Klara Rafael, om Frøken N. N., om Dem, min Frøken; De var Dagens Løve . . .“ „Ak, bedre at være en falmet Rose end en forhenværende berømt! . . . den forhenværende berømte er en død, der hver Dag følger sig selv til Jorden“ . . . „Mængden er gaaet bort, De sidder ene som en overset Baldame . . . ak, hvilke Minder, De var jo selv en „straalende Baldame“, en „Skønhed i Ungdommens første Blomster“, ak, ak, hvilke Minder — —“. — Det synes virkelig, som om *Matilde Fibiger* har været knækket af den skaanseløse og uretfærdige Dom, de tonegivende udøste over hende. Endnu 1867 skriver hun i sin Søsters Levned (S. XII) om denne: „Den Bevidsthed, som mange af os kun komme til gennem Sorg og Skuffelse: at Gud ikke vil kæmpes for, men tjænes, havde hun af Naturen“. Senere syntes det dog atter at have gaaet op for „Klara Rafaels“ kække Forfatterinde, at Gud tjænes netop tit ved Kamp. Man skal — som Tegnér siger — „kämpa för människors väl“ med Pen og Røst, blive miskendt, hadet, og trykke dem „likväl till såradt bröst.“

nyttede det Rum, „Fædrelandet“ den 21de Maj 1851 havde tilstaaet hans lange „Tak til Anmelderen fra Peter Vandal“, til først og fremst at udvikle sine materialistiske, ateistiske og socialistiske Yndlingstanker. Uagtet han „anser Tankerne for kemisk-fysiske Processer i Hjernemassen“, og gør alt aandeligt Liv afhængigt af det legemlige, vil han dog godtgøre, at der ingen Modsætning er „imellem Materialisme og ideel Interesse.“

„Flyvepostens“ Omtale af „Peter Vandal“s Bog — hvilken han jo selv havde omtalt — kalder han „en særdeles god Præstatjon i at trumfe“. Det kan man kalde at lege Skjul med sig selv. Han lader, som om han tror, at *Edvard Meyer* selv har skrevet den.

Goldschmidt skældes af „Peter Vandal“ ud for „Kritikfabrikant“, og det undrer ham, at hin kan „forbavses over, at jeg“ (Dreier) „ikke ogsaa har kunnet behændigen æstetisere og anskue mig over i de fede Græsgange til højre, overladende de enfoldigere venstres Ørkener“. Han skylder *Goldschmidt* for Vendekaaberi i næsten alle Henseender; han siger, at han var „Ateist“ om Vaaren og „kristelig Teist“*) i Slutningen af Aaret 1847 — „en Smidighed“, som lignes ved „den Konstners, som med Frakke paa sprang ud af en stærk Vest, der var lukket med to Rader Knapper“; det heder endvidere, at „ligeris som Klara Rafael mødte en ideal Baron paa sin Vej og bedaaredes, saaledes er *Goldschmidt* bleven bedaaret af en Del Baroner og andre fine belevne Godsejere“ (hvorved sigtes til hans Tjeneste ved „Grundejerforeningens“ Stiftelse).

Endelig sammenstiller han *Goldschmidt* med *Edv. Meyer*, og foreslaar, at der skulde udsættes „en Pris for den bedste plutarkisk paralleliserende literære Levnedsbekrivelse af vore tvende industrielle Heroer“ . . . „Sattes Prisen tilstrækkelig høj, vilde man maaske se en eller anden af dem selv eller af deres Disciple løse Opgaven.“

*) Ved en Trykfejl staar: „Ateist“.

„Flyveposten“ fandt nu, den 26de Maj 1851, at den maatte tage til Genmæle mod „Peter Vandal“. Udgiveren vidste imidlertid ikke, at han paa en Maade forsvarede den lille Omtales Forfatter mod denne selv, naar han skrev i sit Blad: „under de nærværende literære Forhold, hvor Pressen kan undertrykke næsten ethvert Skrift af en begyndende Forfatter, ved at lade det uomtalt, — er for en saadan selve det at blive anmeldt, uden alt Hensyn til Anmeldelsens Beskaffenhed, en stor Lykke“ — en Tilkendegivelse, som vidner om Bladvæsenets Tilstand den Gang og tildels endnu!

Meyer vender sig dernæst paa en egen Maade mod *Dreier* i hans Egenskab af „Ateist“ og mod den „Sekt“, hvortil han hører. „Vi have for nylig“, heder det, „været i et Selskab, hvor der var en Del af denne Sekt til Stede. Vrede og Glubskhed lynede ud af deres Blikke.“ Han lægger den de Ord i Munden: „Vi tro ikke paa nogen Gud, vi tro kun paa os selv. Opholdelsesdriften er vor Moral, vor Tanke, „vor kemisk-fysiske Proces i Hjærnemassen; Raahed, Glubskhed, samt dyrisk Vandalisme vor Dyd, vor Sandhed.“ (Nu kommer det mærkeligste). „Det var i Hr. *Liphardts* Menageri, hvor vi saa denne Klynge Ateister“ osv.

Med Hensyn til Forslaget om Prisen for en „paralleliseret Levnedbeskrivelse af „Nord og Syds“ og „Flyvepostens“ Redaktører“ vil — meget rigtig — „Flyveposten“ selv yde Bidrag. Udgiveren indleder dette med følgende Billed: „Den menneskelige Hjerne er Föbi-Vognen, Tankerne de vingede Heste, Hjærtet Apollo, der styrer Tømmerne, omgiven af Horaerne, og gennemflyver med dem Verdensaltet. Men det er ikke hos alle, at disse Følelsens og Tankens Aarsager og Virkninger ere i lige Grad til Stede. Hos nogle ere Hestene vilde og vælige, hos anden Kusken fuld og ubehjælpssom, hos atter andre har Vognen en Skrue løs t. E. hos Ateisterne. Man vælter let. Vi tro“ — vedbliver „Flyveposten“ — „at Forskellen mellem „Nord og Syds“ og nærværende

Blads Redaktør alene ligger i Befordringsvæsenet. Hr. *Goldschmidt* har et Par udmærkede smukke Fuldblodshopper for sit Køretøj; alle se og beundre dem, og de ere i den Grad yndede omkring paa Herregaardene, at de endog have fri Græsning, eller ere opstaldede i Fyn et Steds,“ (hvorved naturligvis sigtes til Dallund, som Baron *Blixen-Finecke* ejede). Men — heder det fræmdeles — „Kusken mangler“ (man glemme ikke, at „Kusken“ forestiller Hjærtet!). „Vi“ (*Edv. Meyer*) „have derimod en Kusk, en tro og skikkelig Tjæner, der ikke gør en Kat Fortræd; men Hestene ere jævne og simple Arbejdsheste; vi ere, hvad man kalder: smaat kørende, og kommer ikke saa hurtig og straalende afsted som Hr. *Goldschmidt*“ o. s. v. i samme Stil.

Endelig, i den „ellovte Time,“ fræmtraadte *N. F. S. Grundtvig* som Deltager i Klara-Rafael-Fejden. „Gamle Grundtvig“ kunde man allerede den Gang kalde ham; ti han var næsten 68 Aar. I de sidste tolv Aar havde han været Præst ved Vartov, og var — foruden meget andet — Ud giver af „Danskeren.“ I dette sit lille Blad udtalte han sig den 24de Maj 1851 om „Klara Rafael“, som han „alt længe havde besluttet at læse med Opmærksomhed, men fik først Fingre paa i Aftes.“ Men da læste han ogsaa „alle tolv Breve ud i et Træk,“ — skriver han — „et sikkert Tegn paa, at Klara maa have gjort Lykke hos mig.“

Grunden til, at Grundtvig kom saa sent med sin Udtalelse, er det maaske ikke vanskeligt at gætte. Han havde den 14de Januar 1851 mistet sin Hustru *), altsaa netop i de Dage, da Fejden blussede op ved *Goldschmidts* første Stykke i „Nord og Syd;“ og det er derfor rimeligt,

*) Hun var født *Blicher* (f. 1787). Anden Gang giftede han sig den 25de Oktober 1851 med Enkefru *Toft*, født *de Carlsen* (f. 1813), som ejede Rønnebæksholm ved Næstved.

at Grundtvigs Opmærksomhed straks blev bortledet ved alt, hvad Dødsfaldet drog efter sig.

Han kalder „Klara Rafaels“ Breve „den lille lykkelige Bog,“ „fordi der hos os hører endogsaa megen Lykke til, at en lille Bog, der hverken hænger sammen med et berømt Navn eller river ned paa berømte Navne, skal blive saa meget læst, omtalt og omskrevet.“ Han kalder den endvidere „en kvindelig Bog, hvad jeg sætter megen Pris paa, ingenlunde fordi jeg ønsker, at vore unge Piger skulde sætte sig hen og skrive Bøger, da de have meget baade nyttigere og fornøjeligere Ting at gøre, men fordi der er endnu langt færre kvindelige end menneskelige Bøger i Verden, og Kvindens Menneskelighed og Menneskeværd dog i vore belæste Dage ogsaa maa hævdes i Læseverdenen“

Ind til Kvindesagens inderste Kærne gaar Grundtvig dog ikke i denne sin Udtalelse, hvilket uden Tvivl vil skønnes af følgende Uddrag, i hvilket han nærmer sig Hovedspørrsmaalet mest. „Jeg forstaar,“ siger han, „saa vel som „Klara“, ved Mennesket baade Mand og Kvinde, skabt i Guds Billede til at følge Sandhed, og til at enes med hinanden om Jorden, for saa des bedre at kunne enes med Vorherre om Himlen, og uagtet derfor Klara er langt fra at høre til hvad man kalder „mit Parti,“ saa er hun, fræmfor mange af dem, det siges om, lige fuldt af „mine Folk,“ af dem, jeg kalder levende Mennesker, som beviser, de er det ved at elske Livet og hade Døden under alle Skikkelser.“ „Nu,“ fortsætter han senere, „ytrer „Klara Rafael“ vist nok temmelig forvirrede Tanker om Kvindens Menneskelighed og Indflydelse paa Menneskelivet, hvad hun nok forveksler med et mandigt Indgreb deri, som dog kun ved en sær Undtagelse vil være hendes Skjoldmø-Kald, men hun udtrykker, hvad her er Hovedsagen, den dybe Følelse, at Kvindeligheden, som saadan, har saa vel som Mandigheden sine utabelige Menneskerettigheder,“ som „maa hævdes og

*er dansk Bog, fordi der endogsaa er gode
danske, ikke blot hvad Kønnet, men hvad
Mennesket, Kvindens og Mandens*

kan i vore forskruede og opsminkede Dage næppe hævdes, med mindre i det mindste en Kvinde i hver Folkekreds tager „Mod- og Mands-Hjærte“ til sig, og, under vore urimelige, for Sandheden og Menneskehjærte utaalelige Selskabsforhold, sætter sin Kvinde-Ære og Kvinde-Lykke paa Spil“

Ej heller Grundtvig føler sig tiltalt af Bogens Slutning, hvori han mener at se „et altfor klart Bevis paa „Arvesynden,“ som „Klara“ meget overilet vilde fralægge sig; ti det synes jo, som „Klaras“ Skjoldmø enten kaster sig i Dødens eller i Baronens Arme og vil i begge Tilfælde gaa tabt for Frihedskampen;“ men — tilføjer Grundtvig — „en saadan Udmattelse efter et Kæmpeskridt“ kender han af egen Erfaring.

Forfatteren dvæler med større Forkærlighed ved Bogens særlig nationale Side end ved det almenmenneskelige i Kvindens Frigørelse. For denne sidste Side af Sagen synes han ikke saa meget at have Øje, skønt det dog var den væsentligste. Derimod vil han — som han til Slutning siger — „saa længe som muligt holde paa den Forudsætning, at Bogen virkelig er skreven af en lille dansk Pige, som følte Skjoldmø-Kald til at vove en Dyst for aandelig og hjærtelig Sandhed, og jeg vil af mit inderste Hjerte ønske, at hun ikke ved al den By-sladder, hun maa døje, taber Modet, men vel, at hun ogsaa deraf maa lære, at Læseverdenen ikke er den Skueplads, hvor det egenlige Slag skal staa, og den virkelige Sejr kan vindes, men er kun den Udkigshøj, hvor Bavnen maatte tændes, som den nu virkelig, ved „Klara Rafael,“ er tændt, og skal, som jeg haaber, ikke slukkes, før Dansken, altsaa ogsaa Danekvinden, har „Sejer vundet!“ —

Naar man havde meddelt, „hvad Grundtvig sagde“ om en eller anden Sag, plejede man at tænke sig bag denne ene ikke saa helt faa. Hans Tilhængere har dog ikke altid været lige raske til at slaa til, naar deres Høvding havde „sagt noget.“ Netop i denne Sag synes

de at have smagt usædvanlig længe paa hans Ord. Grundtvig meddeler senere: „selv gode Venner havde ment, jeg kunde ikke forsvare min venlige Betragtning af „Klara.““ Og hvo, som kender lidt til aandelige Strømninger i den grundtvigske Fylking, vil vide, at Kvindens Frigørelse endnu den idag er et aabent Spørsmaal i dens Rækker, og at disse tæller baade nogle af de ivrigste Forkæmpere for Kvindesagen — saaledes *Pavline Worm* — og tillige nogle af de hæftigste Modstandere af samme Sag.

Det var *Matilde Fibiger*, som havde aabnet denne „skriftlige Generalforsamling,“ paa hvis Dagsorden Kvindens Frigørelse var stillet øverst. Det var derfor egenlig ogsaa hende, det tilkom at lede Forhandlingerne og holde dem, som ytrede sig i Tømme, naar de skejede for langt ud fra Sagen. At de gjorde det, har vi set. Hun synes virkelig ogsaa — om end ubevidst — at have følt et sligt Ansvar. Hun udgav et nyt lille Flyveskrift: „Hvad er Emancipatjon? Af Sofie A****,“ hvori hun gjorde et ærligt Forsøg paa at føre Forhandlingerne bort fra den megen Tale om Klaras Personlighed og mange aldeles uvedkommende Ting tilbage til Sagens egenlige Kærne: „Emancipatjonsspørsmaalet,“ „paa hvis Løsning Menneskeslægtens Frælse og Fuldkommengørelse beror.“ Bogen er i den sædvanlige Form af Breve; det er „Sofie A****,“ som skriver til „Berta,“ — fra sidstnævnte er dog andet Brev.

Paa det Spørsmaal, som Bogen har faaet til Titel: „Hvad er Emancipatjon?“ svares: „at enhver lærer at følge sin egen Lov.“ Dette var jo egenlig Udbyttet af Hovedkampen mellem *Fanny Bretteville* og *Goldschmidt*, og dette bliver nu paa en Maade slaaet fast af *Matilde Fibiger* som hele Klara-Rafael-Fejdens Udbytte. Men, om end dette skulde vise sig som Sandhed, er dog endnu meget at „lære“, inden man naar frem til fuldt at er-

kende det. Forfatterinden gaar straks ind paa den nærmere Tydning ved at tilføje: „Friheden skal ikke erobres, men erkendes — i alt Fald maa Erkendelsen gaa forud for Erobringen.“ Hun advarer derfor imod at tabe Ideen af Syne for praktiske Skridt, — noget, som kunde være aldeles rigtigt paa dette første Trin, men som nu kun for saa vidt er det, som man ved at fordybe sig for meget i det praktiske taber Ideens Ledestjerne af Syne og ender i Materialismens Uføre. Med Føje siger derfor Forfatterinden, at Udvidelsen af Kvindens Virkekreds „maa komme som en Følge af Emancipatjonen, ikke betragtes som Emancipatjonen selv“ (S. 6).

Berta vil have nærmere at vide, hvad det er „at følge sin egen Lov,“ og spørger Sofie, om hun dermed mener: „at udvikle sig efter sin Natur.“ Ja, svarer denne, men „jeg gaar ud fra den Forudsætning, at vor Natur er god, at dens Lov er at udvikle sig i det Gudsbilled, hvori den er skabt.“ Saaledes bliver det jo vel hele Menneskeslægten, som skal „emanciperes“; men en særegen Del af denne Frigørelse tilkommer dog Kvindekønnet. Det er denne Del af Arbejdet, Forfatterinden har for Øje. „Kvinderne staa mig nærmest,“ siger hun, „dem og deres Kald forstaar jeg bedst; gennem dem kan jeg maaske indvirke forklarende paa Mændene; direkte vænter jeg mig ikke at vække andet hos dem end en meget ilde anbragt Medlidenhed med den unge, ulærde, usystematiske, ulogiske Pige, som til Trods for alle disse Synder mod den almindelige Filosofi (Nutidens Hellig-Aand) vover at hæve sit Haab til et højere Maal i Livet end at brodere og skænke Te“ (S. 13—14).

Gennem en længre religiøs Udvikling opstiller hun endelig Kærlighed til Gud som det højeste Vilkaar for „at følge sin egen Lov,“ der „intet ringere Maal erkender for sin Stræben, end at gøre os fuldkomne, som vor Fader i Himlen er fuldkommen“ (S. 22).

Endnu en Tidlang tror hun dog ikke at Erkendelsen vil komme, „vor unge Oplysnings Gudinde, den

himmelske Aurora, hvis Komme bebudes af Dagskæret i Øst.“ Maatte de unge, „i hvis Sjæle saa meget godt drømmer,“ kun indtil da ikke lade sig daare af Døgnets Stemning, ikke saa viljeløst slutte sig til „den Fordømmelsesdom, der af den almindelige Mening, Middelmaadighedens Højesteretsdommer, er udtalt over Ordet Emancipation. Det er uheldigt, at dette fremmede Ord straks blev valgt; ti den danske Benævnelse er saa smuk og klar, at den næppe vilde have givet Anledning til saa megen Misforstaaelse.“

Det er først og fræmst en „aandelig Reform,“ hun ønsker; ti det er bagvendt „at begynde med at reformere Formen.“ „Hvad hjælper det at føre en blind ud i Naturen for at beundre dens Skønhed. Han kan jo ikke se, — for ham eksisterer den ikke. Erkendelsen er Aandens Øje.“ „Oplysning er det, vi trænge til, Oplysning om Livet!“ „Er den vakt, da skaber den sig selv en Form.“ „Det er ikke Manden, der skal oplyse Kvinden, men de opvakte i Aanden, der skulle vække de sovende, de stærke, der skulle støtte de svage, de rige, der skulle dele deres aandelige Ejendom med de fattige, men det er ikke de fri, der skulle frigøre Trællene. Saa vist som Trældommen er i os, maa ogsaa Frigørelsen komme fra os selv.“

Hvor hun har vokset i Kampen, lært af den! Endnu er hun dog for meget „Idealist,“ naar hun siger: kun paa denne Maade skal Frigørelsen ske! først dette, og saa det andet! vi Kvinder skal sejre alene, uden Mændenes Hjælp! o. s. v. Ret har hun visselig i, at Ideen maa gaa forud for Virkeligheden; ti Ideen er Virkelighedens Sjæl, det, hvorved den faar Liv. Men Ideen er allerede undfangen. Det gælder at føre den ind i Virkeligheden; og dertil er alle lovlige og hæderlige Midler gode, end ikke det mindste maa vrages. Nogle Mennesker vindes for Kvindesagen ad rent materiel Vej, og det er maaske de fleste. Kun faa er de, for hvem først Ideen gaar op i Sandhedens og Skønhedens Straaleglans. Men det er

tilstrækkeligt, naar nogle faa ledende Aander har Øje for Ideen. Skibet kan sejle sikkert, om saa Styrmandens Øje er det eneste vaagne over Dæk. Hun kræver for meget, naar hun vil have alle Kvinder oplyste af Ideen, inden det mer materielle Arbejde maa fræmmes med Kraft. Det ene støtter det andet, Aand og Æmne er ikke Fjender, de hjælper gensidig hinanden. Ej heller bør Mandens hjælpende Haand stødes tilbage. Det er en falsk Stolthed, naar den, som kæmper mod Bølgerne for at bjerge sit Liv, bortstøder den Haand, som rækkes af et Medmenneske, var det end en Fjendes. Men Mand og Kvinde er ikke Fjender; de har lige Borgerret i det samme Kærlighedens Rige.

Det lyktes ikke *Matilde Fibiger* med dette sit lille Skrift at føre Fejden ind i et rigtigere Spor, og det blandt andet af den Grund, at den foreløbig aldeles ikke lod sig fortsætte; ti den matte Gjenopblussen, som fandt Sted, da hun om Efteraaret havde udgivet „Et Besøg,“ lignede mer en hendøende Lue. Den ydre Grund til, at Klara-Rafael-Fejden ophørte henimod Slutningen af Maj Maaned 1851, maa søges i Vaarens Fræmbrud: det har vist altid været Tilfældet, at naar Bladene grønnes i Danmarks Bøgeskove, maa den læsende Almenhed uvilkaarlig hæve Øjet fra Bøgenes Blade, hvilke da kun altfor let glemmes; havde Fejden ej alene været ført „med Pen,“ men tillige „med Røst,“ er det muligt, at den var bleven fortsat under Bøgenes Kroner. Den indre Grund til Fejdens Ophør var derimod den sædvanlige, til alle Aarstider gældende; den læsende Almenhed ligner — uden Sammenligning i øvrigt — Kamelerne og lignende drøvtyggende Dyr deri, at den hurtig kan sluge en Mængde Føde i sig, men da ogsaa kan have godt af den saa længe, at den først efter lang Tids Forløb trænger til mere.

